

ЮЛИЯН ПАП

СТРЕТНУЦА З ПРЕШЛОСЦІ

Руснаци на интернету
rusyn on the internet

ЮЛИЯН ПАП

СТРЕТНУЦА З ПРЕШЛОСЦИ

Нови Сад, 2015

Юлиян Пап

СТРЕТНУЦА З ПРЕШЛОСЦИ

Видаватель

**Дружтво за руски јазик, литературу и културу
Нови Сад**

За видавателя

Ирина Папута

Рецензенти

*Любомир Медеши
др Михаило Фейса*

Язични редактор

др Юлиян Рамач

Редактор

Микола М. Іван

Фахови консултант

мр Гелена Медеши

Коректор

Ирина Пап

Компьютерски обробок

Ференц Финчур

Друковане

Друкарня КриМел, Будисава

ISBN 978-86-85619-41-0

Нови Сад

2015

Руснаци на интернету
rusyn on the internet

Едиция: Одните од забуџа (19)

ПОРИВ У тей кнїжки автор позберал свойо памятки на места, подїї и людзох котри на ньго зохабели даяки шлїд. Зробел то праве у хвилькох кед му здравє було загрожене, та одхилел облак до прецілосци и з любову до язика, з помоцу Божу, сцел зохабиц за собу слово зоз живота.

МЕСТО УВОДУ

РУСКА И АНГЛИЙСКА ТРАДИЦИЯ. Не мож ше одняц од упечатку же ше автор Юлиян Пап положел до двойней улоги. Раз є до самей ніткі сконцентровані на виродостойне преношэнє и до цалосци складане податкох о тим ѿ пише, а веџ зразу до приповеданя унеше свойо чувства, свой приступ гу теми о хторей пише, а то веџ прикмета з животом богатого и искуснога писателя. Уж кед ше вішевецел прекладательней роботи и писательству, Пап отворел свою душу баржей як ше знало о нім.

Не бул бы *Папс*, по якай назви го велі познаме, кед би не писал и о незвичайно звичайных людзох хторих особнє познал. Пише поправдзе и з миру. Прето му з правом мож вериц до кождого словка. Автор свидомо або не, збогацел мозаїк наших руских *недткітих геройох*. О „Рошти” (гумористичним часопису професора Елемира Папгаргая) би ше віроятно вельо меней знало кед би ю тераз Пап не *прероштовал з першай руки*.

Автор кніжки читачом открива два свойо вельки интересованя тэ. любови. То возвишена *руска прешлосць* и идеалистична *англійска культура*. Обидвом тим темом дал под'яднаку миру. Вон позна свойо ремесло и ма добра знане. (**Любомір Медеши**)

„ПІТКЕ” РУСКЕ ЧИТАНЄ. Юлиян Пап систематизовал шыцкі йому доступни податки о темох до котрих ше влапел. Читатель будзе збогацены за вельке число информациох о хторих можебуц ані не чул. (Наприклад, о чишли жемох Комонвелту; кельо кральове и краліщи коруннованы и похованы у Вестмінстэрскай опатії...).

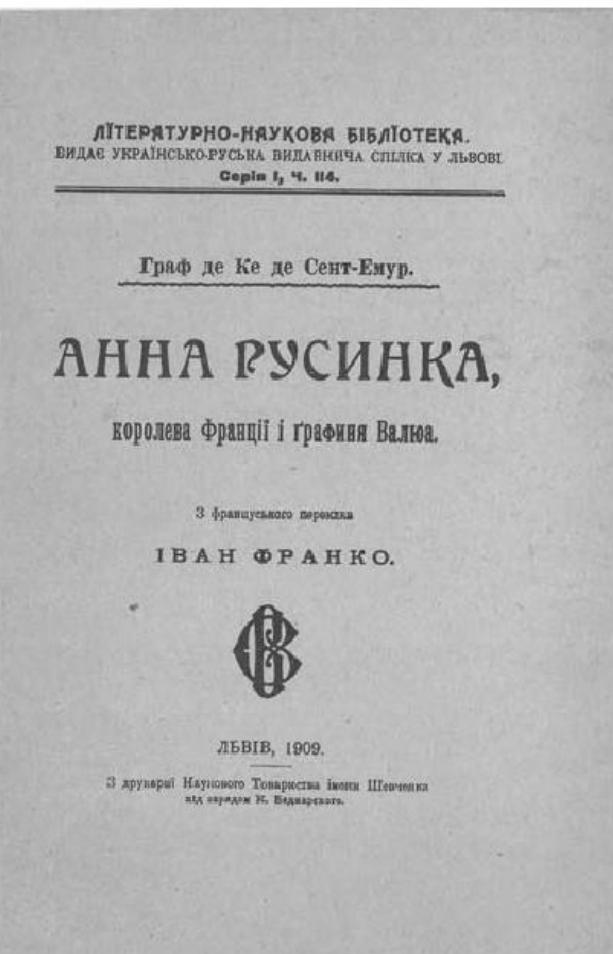
Треба наглашиц же автор то зробел през „пітке” читане, гарнiranе з духовитима коментарами, хтори провадза аж и озбильни теми, при чым не-прерывно водзи рахунку о чистоти руского языка. („З такого богатого роду, штредня дзивка Ана була добра ’партия’, цалком одвитуюца за пару краля з династії Капениги”.)

Автор ше у текстох представя як новинар, писатель, прекладатель, як почитователь рускай исторії, любитель англійской культуры и традицій. Кажды свой талант совисно допатра и развыва до максимума. У *Дзвонах* (дзе автор тиж сотрудзуе зоз своїма прилогами) у ўдним тексту зазначене: *Основны прикметы у работи віадзи треба же бы були знане, фаховосць, вредно и чесно робиць, на общи, заедніцкі хасен*. Есенция того одноши ше и на основни прикмети автора тей кніжки. (**др Михайло Фейса**)

ИСТОРИЙНИ ПОДІЇ

АНА РУСИНКА

То кратки вилет до далікій преісторії Київської Руси, хвилька історії можебуць меній позната, а покус обнята з таїнственосцю, романсу и легенду. Винята є зоз кніжочки „АНА РУСИНКА – кральовна Французькай и графиня Валуа”, хтору написал Гроф де Ке де Сент-Емур, а з французкого на українски преложел Іван Франко. Кніжочка вишила у Львове 1909. року, у виданю Українско-руського видавательного дружства, з друкарні Наукового товариства „Шевченко”, на скромних 32 боках. У истей форми кніжочка предрукована 1991. року у Києве, у тиражу од 100 000 прикладніх, алє ю нешка ридко може найти у книжкарњох у України.

Хто була Ана Русинка?

Особа и події о ней водза нас до – єденастого вику.

Ана, односно Ганна Ярославна була дзвівка Ярослава Мудрого, а унука Володимира Велького, славних князів великої Київської Руси. Народзела ше 1024. року, а кед мала 25 роки од-

ла ще за французкого краля Анрия або Генрия Першого. Було то 1049. року.

Літописци зазначели же Ана була незвичайно красна. Але то не була єдина причина же французки краль Анри послал питачох зоз Паризу аж на далєки восток, до Києва на Дніпру. И за нешкайши поняца то далєка драга, а за тедишині часи то було праве подняце!

Київське князівство було у тот час векше, пространше, та мож повесці и богатше як тедишине кральовство Французкей. Княз Ярослав Мудри мал штирох синох и три дзвики и бул справди „швекор Европи”, як наводзи наш писатель Михайло Ковач у своєй „Дияспори”, бо ще му сватовство пресцерало од візантійского по англійски кральовски двор.

Найстарши син Изяслав го нашлідзел на престолу; други син ще оженел з дзвивку Гаролда, остатнього краля Англії зоз саксонской раси; треци син бул оженети з грофиню фон Штадт, шестру Бухарда, владаюцаго епископа Тревирскаго; а наймладши син бул жец Константина Дванастога Мономаха, імператора Візантії. Старша дзвивка ще одала за Гаролда, краля Норвежской; а наймладша за угорскаго краля Андрия! З такого богатого роду, штредня дзвивка Ана була добра „партия”, цалком одвитуюца за пару краля з династії Капениги.

Гу тому, краль Анри мал вельку бригу: перша жена Матилда му умарла 1044. року, а не охабела му хлопскаго потомка за нашлідніка коруни. Вон длуго гледал же кого выбере за другу жену, з тим вецей же церква теди строгаго брансла малженства до седмога колена родзинства. Була велька „турбота” и за звичайни швет, а окреме за велможох и кральох, котри були меней-вецей родзински повязани. Але було цалком сигурне же му Ана з далекого Києва – ніяка не родзина.

И так Ана постала кральовна Французкей, дзе ю наволали – Ана Русинка.

Краль Анри очековал же з такого славного и плодного роду пошвидко достанє сина-нашліднїка. Медзитим, случело ше же Ана осем роки нє могла мац дзеци! Писала прето аж и папови Миколови, хтори ей так одвітовал: „Ти, преславна дзвінка, цо ши од Бога заслужела дар плодносці, дай на швет преславного потомка!”

И вец Ана, єдного за другим, народзела трох синох: Філипа, хтори нашлідzel оца Анрия на престолу; Роберта, хтори умар млади; и Гугона Велького, хтори постал граф Крепи и праоцер кральовскаго роду Вермандуа.

Цо було далей з Ану Русинку?

Несподзивано, краль Анри умар 1060. року. Зохабел малючкіх синох и Ану хтора теди мала 36 роки. Покля син Філіп нє дороснул до коруни, кральовство превжал Анрийов брат, фландрійски граф Бодуен Пияти. Ана ше у жалосці поцагла з дзецьми до замку Санли, старей кральовской престолнїци, недалеко од Парижу. Ту дала збудовац манастир – церквочку Святого Вікентія, на хвалу Богу же услышел ей молитви, же после осем роках чеканя народзела трох синох.

До замку Санли приходзели велі угядні госци, з околини и далёка, даваюци почесць младому кральовичови, але и кральовни Ани, хтора ище вше була, як записали хронічаре, у своєй полней

Ана Ярославна, кральовна
Французкей

женскай краси. Ту часто заходзел и Раул Треци, гроф Крепи и Валуа, наволані Велькі, велможа даскельо французких горадох и обласцох. Вон ше запатрел до младей кральовни и медзи німа ше родзела – велька любов.

И як у даяким стредньовиковним роману, ёднога дня, док преходзела по лесох коло замку, гроф „позберал” кральовну Ану як даяку звичайну служніцу и одведол ю до свога дома, до Крепи, престолніцы Валуа. Там их повинчал ёден паноцець, вироятно под приціском. Ана постала грофіня Валуа. Було то 1063. року, три роки после шмерца краля Анрия.

Мож задумаць скандал яки, у строго моралним стреднім вику, виволала тата романса! Велі не одобровали тоту вязу, з тим ве-цей же Раул уж бул два раз женети. Перша жена Адела або Алиса му умарла и зохабела двох синох и два дзивки, а другу жену Алиенору вигнал з дома. Попри тим, гроф Раул бул блізка родзина покойному кралю Анрию. Шыцкі осудзували тоту вязу и способ на яки до неё пришло. Папа Александр Други не признал ёх малженство, а Раула виключел зоз церкви.

И попри тим, Ана и гроф жили ведно ёднац роки и, як гвари хроніка, мали велько дзеци. А вец, 1074. року, гроф несподзівано умар. Ана поховала и другого мужа. Врацела ше на кральовски двор гу свому синови, кралю Філіппу, хтори ю приял не як кральовну, але як мацер.

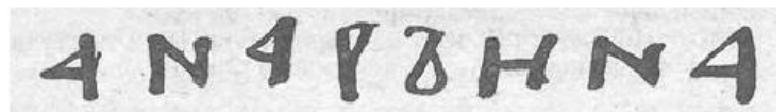
Кед ей було 52 роки, Ана ше поцагла до манастира, дзе осталася по конец свога бурнога живота, у молитви и побожносци. Не зна ше точно кеди умарла и дзе ей гроб. О тим ше лем нагадує.

И то би бул конец приповедки о Ани Русинки.

Дадайме гу ей житию ище два-три податки:

Ей оцець, княз Ярослав Мудры, ище кед ше Ана одавала за французкого краля, вимагал же би вона затримала свою православну виру. Даєдны літописцы наводзя же Ана справди мала свою каплічку з восточным обрядом и свогого паноца. Медзи-

тим, други твердза же Ана мушела прейсц на католіцку виру з приходом на французки двор, о чим шведочи и ей дописоване з римским папом. Але єдно сигурне – же не постала ані Агнеза або Аня, але затримала свойо славянске, руске мено Ана.

Ана рина – подпись кральовни Ани Ярославней

З веліх жридлох тиж так видно же Ана була не лєм кральова жена, алє и кральовна, зоз шицкими правами. На числених документах цо ше одноша на церковни здания подписала ше як „Ана кральовна”. На єдней грамоти зачувани ей власноручни подпись „Ана рина” односно „Ана регина”, виписани з кирилку, зоз славянскими буквами. Тото южно-руске писане єдно з найстарших, а подобне уметніцкому писму Остромирового Евангелия.

РОКСОЛАНА – РУСИНКА ТУРСКА ЦАРИЦА

Народзела ше як Анастасия – Настя Лісовска, дагдзе 1500. року (спрам даєдних податкох 1506. року) у Рогатину, варошику недалёко од Львова, у нешкайшій Иванофранковскай обласці України. О ей походзеню ше зна лем телью же ей оцець бул православны священік, Русин, гоч ю хронічаре того часу описую як „руську” односно „русийску рабиню”. Єдно жридло наводзи же вшеліяк була Русинка и же Рогатин, вироятно, „давноруске населене”. Коло двацет роки познейше, як шлідзели події у ей живоце, на востоку постала позната под меном Гурэм, а на заходу як Роксолана, Рокселана або Розана.

ПОЧАТКИ. После славных князовских часох велькей Киевской Руси, тата часц держави, як и цала Галичина, була теды под Польsku (од 1343. до 1648. року). Кримски Татаре у єдним зоз своїх походох нападли Рогатин окружени зоз степу, запалеили у нім древени хижи закрити зоз сламу, а жительство цо остало одведли до рабства. Медзи німа и младу дзивку Настю, котру выведли на пияц рабох у Кафи, розголену же би ю купци могли цо лепше оценіц. Там ю купели Турки за гарем султана Сулеймана, познатого як Велічествени. Так ше Настя нашла у розкошним царским сараю у Царгороду.

Длugo тужела за родним крайом котри остал у пламеню и крикох, за своїма родичами и ближніма котрих нігда вецей не видзела. Але ше мушела помириц зоз судьбу у новым живоце и стредку, медзи коло тристо женами царового гарему. Пошвидко ю ту наволали Гурэм, цо значи „весела”, „шмеяца”, бо така и була.

Гурэм чи Роксолана не була даяка окремна красавица; мала червенкави власи и писи нос, алे красне складне цело и тримане. Була обдарена з якуш нукашню красу – умилна, заводліва, пожадна з кождым своим рухом и гестом, полна нєсташней женскай

чаривносци, зоз чим зарйовала на шицких коло себе. Така, нєодлуго надвисшла класичну красу буйних, заокруглених, прибраних женох и дзивкох у гарему. З очох ёй вибивала одлучносц у намири же посцігнє свой ціль котри себе поставела, уж кед ю праве ту витор живота нєжадано принесол.

Перша и главна жена у Сулеймановим гарему була Махи-девран сultания, наволана Ярня Ружа, з котру султан мал штверо дзеци. Праве кед цар з войском бул дзешка у Сербії, под Београдом, сцігла вистка же му умар син Мурат, дварочне дзецко. У Царгороду пановал помор – чума и овчи поки, хороти котри смертельно кошели и старих и младих, окреме дзеци. Кед сцігол дому, о два днї му умарла малючка дзивка, чийо меню ані не записане. После осем дньох умар и першонародзени дзвеярочни син Махмуд. Тройо дзеци за єден мешац! На царовим колену остал лем шейсцрочни син Мустафа.

ЛЮБОВ. Романса Сулеймана и Роксолани почала єдного вечара, дагдзе 1520. року, кед султан у гарему спущел легку хусточку праве на ей ніжне плесцо, як знак же може присц до його хижі. Од теди та до конца свого живота Сулейман ще вязал за Роксолану, котра остала єдина у його любови. Вона го спочатку любела як господара, алє го з часом и справди полюбела. Ярня Ружа то мушела прилапиц, гоч боляцо и чежко, окреме пре утрату дзецох. Султан ю виселел до окремного сараю, вєдно зоз сином Мустафом. Познейше цар розпущел цали свой гарем и затримал лем Роксолану.

Настя Лісовска
– Роксолана як Гурем сultания

Хронічар записал же „у доме Османовичох не було жени котра мала векши уплів од Роксолани; умилна и скромна, одлично упознала Сулейманову природу”. Вона була „очи и уха” царово. А вон ю дзвигал и велічал, обсиповал з увагу пред шицкима. Нє-одлуга и на заходу дознали же залюбени всемогущи цар даровал дакедищнєй рабинї шмату з драгоценными каменями, вредну сто тисячи дукати! А у тот час було держави на старим континенту котри у своїх касох не мали таке богатство...

Роксолана єдноставно знала кеди треба приповедац, кеди буц цихо, а кеди ше шмеяц. Научела бешедовац по турски, арабски и персийски, знала крашне шпивац, танцовац, вишивац, розумела ше до уметносци, та и до политики. Була начитана и писмена, мудра и справедліва. Знала любиц и буц любена. Сулейман могол годзинами бешедовац з ню о шицким. Єй дзвонки глас одгуковал у його шерцу гоч дзе бул, и вон ю знова и знова жадал видзиц и чуц.

ПОТОМКИ. Праве кед з войском об shedal Родос, султанови сцигла радосна вистка же му Роксолана народзела сина. Було то 30. септембра 1522. року. Цали дзень под кирвавима мурисками „музика весело грала на чесц родзеня нового принца”. Цар дал синови меню Мехмед, по своему прадідови, освоювачови Царгороду, котри наложел своїм потомком же, попри других просторах, маю завжац и Родос. Сулейман и Роксолана притулєли свойо перше дзецко з окремну ніжносцу.

Потим Роксолана народзела ище штверо дзеци: дзвіку Михримах и синох Селима, Баязида и Джихангира. Вєдно пецеро дзеци, а перши штверо – каждого року по єдно! Бо у тот час жена котру ше люби мушела буц и жена котра родзи. Роксолана сполнела и тоту обовязку. Вона своего цара, пред тим як преширел царство од Будиму по Багдад и Алжир, обдарела з потомством цалком достаточним же би ше обезпечел дальши рост Османовей

лози. Вони двойо ше до конца упознали; медзи нїма остала взаємна страсць, що указали длуги роки їх медзисобній вирносци.

ПІСМА. О величайшій любові Сулеймана і Роксолани шведичка писала і писма котри себе посылали доки цар був у воєнних походах, а вона го чекала дома. През слизи що му капкали по паперу док писал на колену під шатром, вон видзел ю, заш ваготну, окруженну з дзецими як го уплакана даремно приволує зоз сциснутим шерцом. У дубоню дзелох, трещаню оружия і галайку войска, вон чувствовал як ше му по плечу зліваю ей буйни власи. Освоювал твердині, вароши і жемі, але понізно припознавал же вон „мотиль”, а вона „швичка”.

А вона му писала длиготи писма, преткани з поетскими прикрасами. Наприклад: „Мой господару, шветлосци моего ока, нет ноци котра ше не запалі од моїх горуціх здихованьох, нет предвечара же би мою жажди за вашим слунковим лицом и мою гласни плаканя не досягли до неба...”

Сулейманова маць, строга сultания Гафза,чувала порядок у немирним доме Османовичох. Вона і бранела Ярню Ружу, башкадуну котра му перша народзела сина, та требало же би мала предносць над другими його женами. Вон ю уважовал і слухал. Але кед умарла, у марці 1534. року, побожно ю поховал коло свого покойного оца султана Селима, а Ярню Ружу і дзеветнацрочного сина Мустафу вигнал до Маніси, малоазійській провінції Сарухан, дзе ше млади принц і народзел. Тераз го уж ніч не гамовало же би ше урядово оженел з Роксолану, по шерияту, вирским закону мусліманской вири. До теди ше турски султанові дакеди женєли, але їх легални супруги могли буць лем дзивки странских владарох. То було перши раз же єден Османович вошол до законітого малженства з єдну рабиню!

ДРАМА. Царство ше преширело – Сулейман був владар Панонії, Чорного моря, Єрмениї, Дюрдянскай (Грузії), Ємену і сиверней Африки по Мароко; окружувало веќшу часць Штрэ-

дожемя, виходзело на Каспийске озеро, Персийски залів и Червене морьо.

Позно вешенї 1534. року, врачаюци ше з угорскага бойска, султан дознал же му несподзивано умар син Мехмед, тот цо го Роксолана народзела под час обшеданя Родосу. То го так потрафило же ше поцагнул до себе и не вайовал скоро пейц роки. Алё то бул лем початок драми и злодійствах.

У тот час, як и два вики пред тим, у роду Османових потомкох родзели ше числени дзеци султанах и шыцки синове, окрем нашлідніка, умерали безгласно – давели их з дротом або штранджгом, же би ше крев не преляла!

Вешенї 1553. року, у Сулеймановим шатору, под час борбах з персийским войском, задавени Мустафа, першонародзени син султана и Ярней Ружи. Оцец ше на тото анї не огляднул; то було по його розказу. Несодуга потым задавени и Мустафов син, седемрочни Мехмед. Не було вецей нікого хто би ше сцел вимсцовац. Остала лем Ярня Ружа же би наступни дванац роки оплаковала свойого сына и унука.

Концом того истога року при Сулейманови умар на посцелі його и Роксоланов наймладши син Джихангир, од жалю и болю за Мустафом; ніяк не мог преболіц розчароване и злу судьбу яка их провадзела.

Найвекши болї заш лем подношела Роксолана. Од штирох синох остали ей двоме, та за двома жалела, а трецаго мушела напредок ожаловац, бо лем ёден шмел остац у живоце же бул спокойни на власци, а царство ше зачувало од стресох. Старши

Сулейман Велічествени

син Селим бул червени на ню, ал€ любел попиц, та го и наволали Пиянїца. Прето, после Мехмеда, найволела младшого сына Баязида, котри бул красни и згодни на оца з младосци. Попри тим, бул добродушни, занїмал ше з поезио и правом, а мал и владарски схопносци, та вельо обецовал.

ОДХОД. Медзитим, 18. априла 1558. року Роксолана – Гасеки («вибранїца») Гурэм сultания умарла, од якейшик „водовей хороти”. Сулейман бул зоз свою любу котру му судьба додзелела, стрегол над ню до остатней хвильки ей живота. Поховал ю при джамиї Сулейманиї, дзе ей дал справиц турбе (крипту).

У кварту Аврет-пазар у Истамбулу, котри ше нешка по ней вола Гасеки, остала ей джамия зоз шедрваном (водоскоком), а коло неё школа, шпиталь, амам (цепла купальня) и добротворна кухня, котри здания вона ище за живота дала будовац. Бо вона була не лем царова жена, ал€ и царица котра владала, будовала и зохабела глїбоки шлїди у историї. Под Роксолановим уплївом значно зменшани турско-татарски напади на ей родни край, а ей краян€ мали у Турскай пристойну роботу.

У войни принцох, рок по Роксолановей шмерци, Баязид сце-кол под защиту персийского шаха Тахмаспа. Ал€ тот го, за даске-лько коњски терхи блага, облеченого до жобрацких рондъох, предал Турком назад. Султан не могол нїч, бо Баязид уж не бул його син, ал€ зраднїк. Нещеснїк, ведно зоз своїма штирома синами, забити у новембре 1561. року. А пияти син Баязидов, триочни хлапец, задавени кус пред тим, по розказу своего дїда! Так на престолу остал лем Селим, тот на котрого ше найменей раховало.

ПЕЧАЦ. Кирвави печац уциснути ище глїбше, та познейше у Турскай, же би не пришло до гражданских воинох, у чаше ступания на престол нового султана, трацели глави шпицки його браца, їх потомки и жени котри ношели чадо под пасом...

Сулейман умар 1566. року, осем роки после Роксолани, под час обсади Сигету у Мадярской, при трецим його походу на Беч.

Поховали го у джамиї, та його найвекшай любови, Роксолани. Под конец живота, док ище мал розумней моци, за велького везира поставел своего жеца Мехмед-пашу Соколовича, познатого з историї Сербии и ділох Иви Андрича.

ПАМЯТНІК. Штиристо роки после Роксолановей шмерци, ей гроб постал место паломництва у Істамбулу. А у родним Рогатину 1999. року ей подзвигнути памятнік, з бронзовима птицами коло нього, як символ любови, дзе молодята з того места и околини кладу квеце под час своего винчання. Заплановане тиж и отверанс музюю Роксолани, ту дзе є и народзена як Настя Лісовска.

О Роксолани и ей живоце написаны даскельо романи и други историйни діла, котри дожили и вецеј виданя. Зняты о ней філми и ТВ серії. Вона присутна у музичнай творчости (Гайднова симфонія, опера Сихинского), балету, малярстве и театральнай уметносци – у веліх жемох и на веліх язикох швета.

Жридла:

- Радован Самарџић: „Сулејман и Рокселана”, Београд, 1976; *Светска књижевна задруга*, Београд, 1995.
- Павло Загребельний: „Роксолана”, Київ, Видавництво художньої літератури „Дніпро”, 1988.

Памятнік Роксолані у Рогатину

ШВЕТЛА И ЦИНЇ НА КІЄВСКЕЙ РУСІ

«Видзице тоти гори? На тих горах зашвици благодать Божа! Ту настане велики город и велико церкви у нём будзе, на славу Господню. И будзе вон шерцом великого народа. Аминь!»

Єдного вчасного рана, прибліжно 50. року по Христовим народзеню, апостол Андрій Первозвани з тима словами привітал своїх учніків на побрежжох Дніпра. Предходней ноци св. Андрія мал визію у хторей му так нависцене. Вон поблагословел тоти гори и на єдній з них поставел криж.

То може буць і легенда, але так записал перши руски літописець Нестор. Коло 900 роки познійше, на київських горах над Дніпром справди збудувані велики город Київ, престолніця величезної держави – Київської Русі. И Божа благодать зашвищела зоз кресценьом ей народу и масовним приманьом християнства под час князя Володимира Великого 988. року.

ПЕРШИ КНЯЗОВЕ. У старих літописах ще гвари же бул чловек по мену Кий що на чамцу превожел людзох з єдного боку Дніпра на други, та по нїм город наволани Київ. *Повист времених літ* описує же Київ основали троме браца – Кий, Щек и Хорив, и мали шестру Лебед. По найстаршим братови город наволани Київ, по другим гора Щековища, по трецім гора Хоривища, а по шестри ричка Лебед под городом. То було коло 800. року.

Як троме браца и їх шестра помарли, Київ завжали Хозаре. Алє з далекого сиверу пришли двоме одважни Варяги (Норманє) – Аскольд и Дир, ошлебодзели город зоз своїм войском, и народ их вибрал за князох. То було 860. року.

У IX и X вику Варяги путовали на своїх чамцох по цалим швеце. Дошли на югу по Медитеран и Чарне морйо, а на заходу

по Гренланд, та аж и по Сиверну Америку, 500 роки пред Колумбом. Вони себе наволовали Рус, та оталь и назва Київска Рус.

Назва Рус до конца не розяснена. Можебуц вона походзи ад рички Рос, притоки Дніпра, або ад рички Росава, притоки Роси. Притока рики Оскол тиж Рос, на Волиню ёст рика Роска, а у гарлє Дону место Росия. Углавним, шицьки жридла з меном Рус означавали Київске князовство.

Арабски писатель з IX вику (вироятно Масуда) так отисуе руски дружини: Рус не ма ані жеми, ані валал, ані поля... Кед ше у Русина народзи син, оцец дзецка кладзе пред нього голи меч и гвари: „Я ци не зохабям ніяки маєток, будзеш мац тато цо здо- будзеш з тим мечом.”

Аскольд и Дир 866. року позберали велике войско и нападли Константинополь (Царгород), престолніцу греческих царох, теди найвекши и найславнейши город на швеце. Літописці зазначели же у тим нападу Рус мала 200 кораблі и коло 10 тисячи воякох, а таку воену силу могла мац лем могутна держава.

Потым княз у Києве бул Олег. Вон тиж нападал на Царгород. Познати його напад з чамцами на колесох котри вояки цагали по копну аж под муриска Царгороду. За ньго вязана тата легенда:

У єднай нагоди княз Олег ше питал старим людзом: „Од чого я умрем?” Єден старик хтори знал предсказовац гварел му: „Умреш од того коня на хторим шедзиш.” Олег потым наказал своім слугом же би того коня заварли до хліва и нігда не приводзели гу ньому. О вецей роки Олег ше питал слугом: „Дзе гевтот мой конь?” Гварели му же конь загинул. Олег ше зрадовал: „Видзице, конь загинул, а я жиєм. Гевтот старик не мал право!” Ошедлал другого коня и гварел: „Идзем опатриць його косци.” И пошол на место дзе закопали коня. Копнул до глави цо стирчала зоз грунчка, шицька збилена од слунка и дижджу. „Цо? Од тей косци можем умрець?” Алё у глави коня бул гад и укушел княза за ногу. Од того и умар. Так ше зисцело предсказане.

После Олега киевски княз бул *Рюрик*, та од нього цали князовски род ше волал Рюриковичи. Медзи нїма бул и Рюриков син Игор.

ИГОР И ОЛГА. Княз Игор тиж посыпал свойо войско на Царгород, ал€ без успіху. Прето, же би здобул векшу славу, ширел державу на восток, над Каспийске морйо. Покорел тамтейши народи и принес до Києва велики плен. То було 943. року.

Игор воювал и з Деревянами, котри жили у лесох коло Києва. После єднай битки у хторей победzel, храбри княз ше рушел з меншим войском позберац додатни плен. Медзитим, Деревян€ го залапели и забили н€милосердно: нахил€ли два древа, завязали за нїх ноги Игорово, а потим древа пущели, та го так розтаргли. Було то 945. року.

Князовски престол превжала Игорова жена, княгиня Олга, место їх малолїтного сина Святослава, єдиного котрого мали у своїм малженстве. Олга була єдина жена котра завжала князовски трон, єдина владарка на Київской Руси. Лїтописци зазначели же вона була красна жена, схопна, а „наймудрейша медзи шицкими хлопами”.

У тедишнїм чаще вимсцен€ за зло було нормалне и оправдане, аж и обовязне. И Олга ше кирваво вимсцела Деревяном за шмерц своего мужа. Капка хтора преляла погар була кед деревянски княз Мал, котри дал забиць Игора, питал ей руку. (Яка безочносц!) Питачох котрих послал дала живих закопац у долїни. Других цо ю пришли питац дала спалїц у купальнї. После того сама пошла з войском на деревянску жем, дзе порихтала обед на гробе своего мужа. Там ей людзе понапивали з медовку коло 5000 Деревянох, а потим их позабивали. На концу, з великим войском обколела место дзе жили Деревян€ и жительом розказала най ей з каждого обисца прин€шу по три голуби и три ташки. Кед людзе принесли птици, вона кожому своому воякови подзелела по єдного голуба або ташка, та наказала най кожей птици завяжу за ногу цверну и фалаток губки (суха печарка хтора тл€є кед ше

ю запалі). Кед спадла ноц, гварела вояком най запаля totи губки и пуща птици. Птици полецили и врацели ше до своїх гніздох у слами або древох на хижох и так запалели цале населене.

СВЯТОСЛАВ И МАЛУША. Кед Святослав дороснул, княгиня Олга, його мац, придала му управяне з державу. Вон вельо ввойовал – з Хозарами, Болгарами, Греками и другима, та го наволали Завойовник, а неприятелє го познали же напада як леопард. Його сон бул пресириц граніці держави и пренесц престолніцу на Дунай, але ше му то не удало.

Святослав мал два жени. З першу, хторей не зазначене meno, мал двох синох – Ярополка и Олега. Друга жена му була Малуша и з того малженства ше народзел Володимир. Походзене Малушки не до конца розяснене. По єдней верзії вона була дзивка праве того, уж описаного деревянского княза Мала. (Яка іронія!) Друга верзия гвари же то бул даяки други Мал, можебуц и Дицов син... Гоч як, Малуша уж була на князовским двору; княгиня Олга ю полюбела и поверела ей улогу ключарки. Малуша мала брата Добриню, хтори познейше постал Володимиров войвода.

Княз Святослав неславно закончел. Кед ше врацал з єдного бою, нападли го Печениги, номадски народ хтори пребувал у азийских степох. Позабивали шицких воякох, а княза залапели и одрубали му главу. Потим з косцаніка глави направели чашу за свого заповидніка, оковали ю зоз златом и стриблом и на ней укресали: „Жадал цудзи жеми, а страцел свою.” То було 972. року.

ВОЛОДИМИР ВЕЛЬКИ. По мученіцкей шмерці Святослава, князовски престол завжал його найстарши син Ярополк. Вон не бул добри, ані чловек, ані княз. Забил брата Олега, а сцел забиць и Володимира, хтори бул у Новгороду. Але Володимир поволал до помоци Варягох споза моря, побил старшого брата и постал княз у Києве 979. року.

Володимир прещирел гра-
ніци держави: Київська Русьше
пресцерала од Балтицкого моря
на сиверу, по Чарне морю на
югу и Каспийське морю на востоку, та по схили Карпатох на
заходу, уключуючи познейше
наволани обласци Галичина,
Волинь и Холмщина, та по ме-
джи з Богемио (Ческу). Ту, ме-
дзи другими племенами, жили
Горвати и Дулиби. Найвекши
городи, после Києва, були Пе-
ремишль и Червень. Володи-
мир их завжал 981. року и при-
ключел до київської держави.
На Волиню над Бугом основав
нови город и наволал го по сво-
їм мену Володимир.

Княз Володимир Вельки

*Од того часу Галичина, Холмщина и други обласци у тим
краю припадали ту великої Київської Руси.*

*Колосалне князовств Київська Русь, перша єдинствена дер-
жава Восточних Славянох, мала у своїм составе коло 20 рижни
держави односно племена, не лєм славянски але и други. У те-
диишнім чаше то була найвекша держава у Европи. Балтицке
морю на сиверу ше волало Варяжске, а Чарне морю на югу –
Руске морю.*

*Літопис зазначел и Володимиров поход 992. року на Закар-
патє и од того часу там утвердзена назва Русь.*

Княз Володимир умар 1015. року. У исторії достал meno
Вельки, а народ го наволал Ясне Слунко.

Володимир мал 12 жени и 24 дзеци. Медзи нёма бул и Ярослав наволані Мудри хтори го нашлідзел на престолу.

ХРИСТИЯНСТВО. Пред християнством народ Киевской Руси верел до веций богох. Верховни бог бул Перун, а мали и Дажбога, Волоса, Хорса, Стрибога, Симаргла, Мокоша и других. Примане християнства бул процес хтори тирвал веций як сто роки.

Християнство ше ширело з Царгороду, центру Восточного Рымскага Царства односно Византій, одкаль приходзели владикове и паноцове наказовац Христову виру ище у половки IX віку. Окремну мисию ту мали солунски браца Кирил и Методий, хтори преложели на славянски язык Євангелію и Літургію, а потым Апостол и Псалтир. За тоту намену Кирил зложел и окремну азбуку, глаголіцу.

Перши искри християнства заблісли ище за часу Аскольда и Дири, хтори медзи першими прияли християнство. За Олега о тим нєт податки, а нагадує ше же княз Игор бул потайн€ християн.

Перше швітло Христовей віри запалела княгиня Олга, хто-ра ше покрещела 957. року. Кум на крещеню ёй бул особн€ цар Константин. Вона була „швітан€ пред слунком”. На крещеню прияла мено Олена односно Єлена. Ёй син Святослав нє сцел прейсці на християнску віру, гоч свою мацер, по ёй жаданю, поховал по християнски. Аж унук княгинї Олти Володимир Вельки, значнога 988. року приял християнство и розширил християнску віру у народу по цалей держави. Тота подія позната у історії як Крещене Руси. На крещеню Володимир вжасл мено Василий.

По примане християнства Славян€ як поган€ приношeli своїм богам и людски жертви. Ище док Володимир нє бул християн, врачаюци ше 983. року з єдного походу у хторим победзел, сцел принесц жертву Перунови. Выбрани ёден легінь по мену Иван. Його оцец Теодор ше тому спроцивел. Гуторел: „Кед тоти

богове правдиви, най беру сами. Ми ще уповаме на Христа.” Забили их обидвох. Теодор и його син Иван були перши мученіки християнє у чаше Володимира.

Граніци Київської Руси у Х вику

До кресценя Володимира пришло так же вон сцел за жену Ану, шестру греческого цара Константина и його брата Василия у Царгороду. Вони ю не дали „цудзому владарови з поганского рода” док не приме християнску виру. Володимирови уж не требало вельо. На тото го наводзело сознане з дзецинства о нёбе,

раю и ангелох, же над шицким панус єден справедліви добри Бог, о чим го баба княгиня Олга учела. Вон послал своїх боярох на шицки страни же би видзели хтора вира найлепша. Кед ше бояре врацели, гварели му же ше им найбаржей пачи греческа вира. Покресцел ше у Корсуну на Криму, хтори пред тим завжал од Грекох. Масовне кресцене народу було на Дніпре. Потым розказал же би ше знищело шицки статуи старих богох, котри руцели до огня або до Дніпра же би их велька вода занавше однесла.

Церква теди була єдна, неподзелена, зоз папским пристолом у Риме. Розликовал ше лем обряд: заходни (латински) и восточни (гречески односно византыйски). До розколу Церкви пришло аж 1054. року (гоч тому подію треба раховац як процес котри тирвал длугши час). Термин „православни“ зоз того часу, котри ше хаснуе у даедних жридох, треба разумиц як „правовирни“ у одношенню на други нехристиянски вири.

З приманьем християнства киевска держава доживює розквит. Княз Володимир почал будовац церкви и отверац школи, бо видзел же просвищени народ може лепшне и швидшне напредовац. Найвекаша церква з того часу то Десятина у Києве, подзвігнута на чесці Богородиці, наволана так прето же Володимир дал дзешату часці свайго маєтку на ёй будованє.

ЯРОСЛАВ МУДРИ. После Володимира на киевски трон мал присці його найстарши син Святополк. Алє вон мал пекельни план – позабивац своїх братох. Так дал забиц Бориса и Гліба. Вони були християнє и пасивно, у молитви, прияли шмерц, по угляду на Господа. (Борис на кресценю дostaл мено Роман, а Гліб мено Давид.) Треци брат Святослав сцекол до карпатских горох, алє го Святополково вояки нашли и забили.

Штварти брат Ярослав ше злекол же и його знайдзе иста судьба, та позберал войско и рушел на брата Святополка. При тим Святополк поволал до помоци Полякох. Алє тоти почали нападац валали и городи, та народ станул проців ніх. Святополк видзел же недобре, та сцекол з Києва. Пре зла хтори зробел, же

позабивал братох и приведол цуцинцох до своєй жеми – похибел. Умар дзешка на цудзини, а народ го наволал Прекляти.

Крещене народу Київської Русі на Дніпрі 988. року
(малюнок Сілвестера Пушкаша)

После победы над братом, князь Ярослав завжал престол своего отца Володимира 1018. года. Первое обновление зруйнованы городов, а потом, руководя весенними зражениями, работал на правдивом ущорению и экономическим развитием государства. В Киеве дал збудоваць велику церкву Святой Софии, монастырь Святого Юрия, монастырь Святой Ирины (на честь своей жены Ирины, дочери шведского короля Олафа), Печерский монастырь такволани Печерская Лавра за монахов... Под час княжества Ярослава в Киеве было около 400 церквей! На уходзе до городу было числены капури, одних из которых наиболее известны Золотые Ворота (чий остатки – муриска и неподвижная стоя в Киеве).

Пре розумне владанє з державу, княз Ярослав наволани Мудри. Вон бул „Соломон свойого народу”. Шицки закони своеї держави дал списац до єднай збирки наволаней „Руска Правда”. Бул то могутни, уважени княз, котри затримал державу у граніцох яки нашлідзел од свайго оца Володимира. Над Сянам подзвігнул нёвельки горад и дал му меню Ярослав.

Ярослав мал штирох синох и три дзивки, хтори ше пожен€ли и поодавали за принцызи и принцох европских владарох. Так, наприклад, його дзивка Ана, наволана Ана Русинка, була одата за французскаго краля Анрия. (О ней писане у Календаре за 2006. рок.)

Княз Ярослав Мудри умар 1054. року. После нього приходзи до дзеленя велькай Ки€вской Руси, до ей слабеня и заходу моци. У часцох розфаластованей держави владали потомки Володимира Велького и Ярослава Мудрого, але ше вона нїгда вецей не вратела до бувших граніцох и слави. Ей континуитет з часци предлужени у Галицко–Волиньской держави. Але. то уж ей окремне поглаве, котре тирва по кон€ц князовских часох 1340. року.

Восточна Церква означає, як незаповидані швета, тих святих:

- **св. Кирил и Методий**, 11. односно 24. мая;
- **св. княгиня Ольга**, 11. односно 24. юлия;
- **св. княз Володимир Вельки**, 15. односно 28. юлия;
- **св. муч. Борис и Глеб**, 24. юлия односно 6. августа;
- **св. Андрий Первозвани**, 30. новембра односно 13. децембра.

Похаснована література:

- Іван Крип'якевич: *Коротка історія України*, Київ-Львів-Відень, 1918.
- Михайло Грушевський: *Ілюстрована історія України*, Київ-Львів, 1913.
- Наталія Полонська Василенко: *Історія України*, том 1, Київ, 1993.
- Дмитро Дорошенко: *Нарис історії України*, том 1, Київ, 1991.
- Їура Харди: *Наследниці Києва*, Нови Сад, 2002.

ШЛІДОМ РОЗПАДУ КІЄВСКЕЙ РУСИ

Києвщина и Галичина

После шмерци князя Ярослава Мудрого 1054. року, пришло до подзелення великої Київської Руси на веци мали князовства. Так настали Києвщина, Черніговщина, Переяславщина, Пинщина, Холмщина, коло Володимира Волинь, под Карпатами Галичина... У часцох розфаластованей держави владали князове, потомки Володимира Велького и Ярослава Мудрого, хтори ще не могли порадиць хто з них будзе єден княз як цо були їх оцець и дідо. Князove завидзели єден другому, кожди сцел завжац князовство свого брата чи братняка, та воювали медзи собу. Гу тому, нападали их цудзи войска, руйновали вароши и валали. Київська держава ще нігда веци не врацела до дакедишніх граніцох, слави и моци.

КІЄВЩИНА. „Так як и його оцець [Володимир], княз Ярослав за живота позберал жеми Рускей держави и роздал их своїм сином. Шмерц го не застала несподзивано, вон ище мал моци розподзеліць шицко пред шмерцу, але ніч лепше не мог зробиць як даць Києв свому найстаршому синови Изяславови, а свому любеному синови Всеволодови пожадал же би и вон постал княз київски, але по закону, не з насилством. Подзелел жеми медзи синами и наказал им жиць зложно, як ще швечи сином єдного оца и мацери, та слухаць старшого брата, київского княза...”

Так записал літописець, виражуючи не лем розподзелене Ярославово, але и жадане народу же би князове нашлідніки жили зложно и владали праведно, бранели оцовщину од неприятельох, не брали власць єден од другого на силу. Але, у живоце то випадло процивно.

Київски княз Изяслав Ярославич бул добри чловек, благий природи, але не знал владаць з державу. Младши браца видзели же вон ніч не ришує, же не ма владающей моци, та го не сцели

слушац. Побунєли и народ процив нього и вигнали го з Києва. Младши браца превжали власц и київське князовство ще подняло.

Славни княз теди бул *Володимир Мономах* (1113–1125), братняк Ізяславов. Вон бул храбри и праведни, звикнути на жиму и глад, на роботу и опасносц, жил єдноставно, старал ще за добро народу. Ставал вчас рано, пред виходом слунка. „Най вас не застане слунко у посцелі!” – гуторел своїм сином. Звичайно кожде рано шеднул пред дворец и судзел. Пильно уважовал же би ше худобному не зробела даяка неправда, заступал слабих. Нігда не допуштовал своїм людзом же би преходзели през пошате польо або робели дакому чкоду на маєтку. Дзечне примал госцох, чи були визначни чи прости людзе. „Госц шири славу о господарови, добру або нѣдобру” – гуторел. Цали живот ще цопка учел, не ганьбел ще питац дацо кед не знал. У борби особне мерковал на воякох, чи маю цо им потребне, сам тримал стражу, остатній едол, спал медзи вояками з мечом при руки...

Володимира Мономаха нашлідзел єден з младших князах, *Ігор Святославич*. Року 1185. Ігор, зоз своїм храбрым братом Все-володом Буй-Туром, водзел чежку борбу з Половцами, коло Дону на рики Каяли. У кирдавей борби погинула векшина Ігоровага войска, а тоти цо остали спадли до рабства, ведно з князами. Два роки княз Ігор пребувал зарабени медзи неприятелями, же би потым сцекол и врацел ще гу свойому народу. Тот його поход и рабство ошпивани у писні *Слово о полку Ігоревім*, чий вишивок глаши:

На рики Каяли цмota швет покрила.

Розбегли ще Половци по Рускей жеми як трабежсне гніздо.

Уж ще дзвигла хула¹ на хвалу,

Уж вдерела бида на шлебоду...

ГАЛИЧИНА И ВОЛИНЬ. Галичину и Холмщину припоеіл до Київской держави Володимир Вельки, ище 981. року, а на Волиню над Бугом основал свой нови город Володимир. Кед Га-

¹ хула = ругане, хулене; ганьба

личина постала окремне князовство, од 1084. року там владали князove з роду Ростиславичi.

Спочатку, найвекши город на Галичини бул Перемишль, а потім князове збудовали свою окремну престолнїцу, Галич над рику Дністер. Там на гори стал велики замок, опасани з мурисками и яркими. Була там князова палата, соборна церква и хижи богатих боярох. На окраїсках бивали жителi ше занiмали з тарговину. Галицьки ладi ишли по Днiстру аж по Чарне морiо.

Могутни галицьки княз бул Ярослав Осмомисл (1153–1187). Вон бул барз мудри и схопни, волали го Осмомисл прето же нiби мал осем чула (осети). Галичина под його владаньом преширела гранiци и на жеми над Дунайом, уключуюци румунське место Галац хторе ше теди волало Мали Галич.

На Волиню теди, у престолnїох Володимир и Бересте, власдал храбри и одлучни княз Роман Мстиславич, праунук Володимира Мономаха. Вон часто воявал з Половцами. Давни писнi о нiм шпивали: „Роман нападал на недобрих як лев, бул зли як рис, знiщовал их як крокодил, преходзел по їх жеми як орел, бул храбри як тур”.² Половци ше так бали од нього же свойо дзеци страшели з його меном: „Роман! Роман!”

После шмерци остатнього князя з роду Ростиславичi 1200. року, Роман постал галицьки княз. Од того часу Галичина з Волиньом творели єдну Галицько-володимирську державу.

Романа уважовали шпицки сущедни держави, кральове и князове посылали до ньго свойо представництва. Пришла гу ньому и делегация римского папи, поглавара католiцкей церкви. Папа му обецтал кральовску коруну и помоц „мечя святого Петра”. Алi горди Роман винял свой меч и гварел: „Чи таки меч ма папа? Док я мам свой меч, не допущим владац іншак лем з креву, так як и нашо оцове и дiдове!”

Року 1205. княз Роман одлучел рушиц з войском на Польску же би примирел польских князех и обезпечел гранiци своєй дер-

² тур = вимарта дзыва чарна крава, мала роги зогнути напредок

жави. Вишол зоз своїм войском над Вислу и сцел на власни очи опатриц яки сили ма неприятель, та пошол з нєвельку дружину напредок. Несподзивано, Поляки го обколели у вельким чишлє и почала борба. Роман ше борел як лєв, але го звладали и вон ту погинул. Його вояки позберали цело свого княза и поховали го у Галичу.

РОМАНОВИЧИ. За князом Романом остали двоме синове, ище дзеци, *Данило* и *Василько*. Галицки бояре их дораз по Романовей шмерци вигнали вєдно з їх мацеру на Волинь, до Володимира. Неодлуга послали за нїма таки розказ Володимирицом: „Розваляме ваш город, кед нам не видаче Романовичох!” Прето мали князове мушели сїекац з мацеру до цудзей жеми, дзе пребували велї роки.

За тот час бояре на Галичини поволали за князах трох синох Игоря Святославича, думали же их вони буду слухац. Але Игоровичи сцели мац вельку власц и строго карали непослушных. Єднога дня дали забиць 500 богатих людзох! Бояре вец забили двух князех, а треци лєдво сїекол з Галичини.

Борби на галицкей жеми вихасновали Поляки и Угри и задумали завжац tot богати край. Вони 1214. року посцигли доварку у Спишу: малого кральовича Коломана, сына угорского краля Андрия, оженєли з младу дзивку польского княза Лешка и поставели го за краля у Галичу, а коруну за тото обезпечел им сам – римски папа! Так Галичина подпадла под угорску власц.

Кед виросли, Романово синове ше врацели на Галичину и почали борбу за шлєбоду своєй оцовщини. Научели ше же не треба чекац нїяку помоц з вонка, але бориц ше з власними моцами. Удало ше им врациц перше Волинь, хтори завжал княз Василько, а после вецей походох княз Данило шеднул на трон свого оца у Галичу. Зложни браца при тим затримали єдинствену, Галицковолиньску державу, хтора на тот завод после нукашніх зраженьох постала моцнейша як дакеди була.

КРАЛЬ ДАНИЛО. У тот час Татаре завжали Києв, а потим пришли на захід, зніщели Володимир и Галич. Року 1245. сцигол розказ од татарського хана же би ше му княз Данило поклонєл. Княз мушел послухаць, бо би Татаре до конца зніщели Галичину. Одпутовал далеко понад Волгу, дзе бул татарски табор, и остал там цали мешаць. Татаре му обецали же не буду нападаць на Галичину.

З горкими чувствами Данилов літописець призначел: „И пришол вон до своєй жеми, и stretнулше з братом и синами, плакали пре його неволю, ал€ ище веций ше цешели же ше врацел живи!” Медзи іншим, княз там пил кумис (кобулово млеко), ал€ видзел и татарски обичаї, їх воену силу и порихтаносць за нови походи, та не верел же буду длugo мироваць. Прето почал сноваць нови городи и будоваць твердині.

На єдним берегу у лєше, на горби, Данило дал подзвігнуць город котри наволали Холм (цо значело „горба”). За кратки час то постал вельки город, з утverдзеним замком, краснima будінкамi и церквамi, до хторога ше населёли тарговци, ремеселніки и численi други жителi.

Тиж так, коло 1250. року на єдним берегу княз дал подзвігнуць Високи замок, як охрану од Татарох, а потим у подножю основал нови город Львов, на чесць и славу свого сина Лєва односно Льва. Неодлуга Львов постал престолніца Галицко-волинського князовства и бул теди єден з найвекших городох на Рускей жеми. Волал ше Львів Великий або Руський Львів, а Данило Романович постал познати як Данило Галицки.

**Краль Данило Романович
Галицки**

Княз Данило гледал помоц у сущедних крайох за борбу з Татарами, та послал своїх людох и гу римскому папови. Папа не обецал воену помоц, але му нєодлуга як знак почесци послал кральовску коруну (як и пред тим його оцови Романови). У городу Дорогочині над рику Буг 1253. року Данила коруновали за краля. Од того часу його держава ше волала Кральовство Галичини и Володимирий.

Татаре ше дознали же ше Данило рихта за борбу з нїма, та рищели цо скорей знїщиц його державу. Татарски заповиднїк Бурундай з великом войском пришол под Володимир. Княз Василько вишол зоз своїм войском опрез нїх же би их даяк улагоел, але Татаре го примушели же би сам запалел утврдzenia и цали город згорел до жеми. Так исто Татаре знїщели и Львов, єдино ше Холм одбранел.

У тих борбох краль Данило ше похорел и ослабел. Здраве му вецей не витримало и 1264. року, нєодлуга после Бурундайового погрому, умар у Холму, дзе е и поховани. За нїм о кратки час умар и його брат Василько.

ДАНИЛОВИЧИ. После краля Данила держава Галичина з Волиньом исновала ище коло 70 роки. На трону го нашлїдzel його старши син *Лев Данилович*, як княз. Вон у свой час бул добре познати у целей Заходней Европи. У єдним анонімним географским трактату зоз 1308. року, хтори ше чува у Парижу, записане: „Рутения – велїчезна держава, сущедна з Греческу и Болгарску... тераз плаци порцию Татаром, а ей княз *Лев*”.

**Памятник у Львове:
Данило Галицки,
снователь города**

Лєва нашлідзел його син Юрий Львович, краль. (На своім печацу Юрий титуловани як „краль Руси”, як и його дідо Данило, а вон представени як старик з длугоку браду, коруну на глави и жезлом у руки.) Краль Юрий установел окремну митрополию зоз шедзиском у Галичу. После нього владали його синове *Андрій и Лев*, як и други князове, Юрийово унуки.

У тот час Галицко-волиньска держава була моцна и богата. Князове прешпирели граніци свойого владаня и понад Карпати, на краї котри по теди були под угорским панованьом, як города Ужгород и Мукачево.

Року 1340. закончел живот остатній княз з роду Романовичох. Не було вецеj анї єдного княза котри би могол шеднуц на трон у престолніцох Львове и Володимире. То бул конец князовских часох.

После того над Галичину, Волиньом и другима часцами да-кедишней Київской Руси запановали Польска, Литва, Австрия, Угорска, мали уплів Ческа, Немецка... Львов бул коло 420 роки под Польску и 150 роки под Австрою односно Австроугорску. Алє то окремне поглаве историї.

Краль Юрий Львович

ЦЕРКВИ У ЛЬВОВЕ

Вецеj историйни хвильки и културни подїї з дальней и новшой прешлосци вяжу нас за Львов и Галичину. Окреме значни церковни вязи. Там ше школовали нашо паноцove, отамаль нам сциговали кнїжки. У Львове жил и робел Гавриїл Костельник, дзе є и похованы на Личакивским кладовищу...История Львова почина у половки XIII вику, кед княз односно краль *Данило Романович*, познати як *Данило Галицки*, ту на верх брега дал подзвигнуц твердиню, *Високий замок*, як охрану од Татарох, и под нїм основал город; дал му мено Львов, на чесц и славу своего старшого сына *Лєва* односно *Льва*. Рахує ше же то було 1256. року. Неодлу-га потим Львов постал престолнїца Галицко-волиньского князовства, бул теди єден з найвекших городох на *Руської землї*; волал ше *Львів Великий* або *Руський Львів*, тиж так *Лавов*, *Львівград*, *Леополис*. Так було по конец князовских часох, 1340. року.

Руска улїца у Львове

Нешка Львов милионски город з богату, розкошну архитектуро будинкох. През роки и вики уношени до ньго стили и смаки будовательох зоз цалей Средней и Заходней Европи. (Львов бул коло 420 роки под Польску и 150 роки под Австро-Угорску.) И гоч ше теди помали путовало, впліви були моцни.

Дакедишній Львов ше почал будоваць у стилу старей *галицко-волиньской школы древно-русской архитектуры*, але з того часу остало барз мало шліди. Потым пришла *готика*, як и у велькай часци тедишишней Средней Европи XIV по XVII столітиє. Вплів *ренесансу* почина уж концом XVI стороча. Заменял ю *бароко*, а потым *класика XIX віку*. Шицко то „старе золото” хторе ше у Львове преплєта з *модернізмом*, зданиями нешкайшого часу.

На велич будинкох у старих часцах Львова стой таблічка „Памятник архитектури”, цо значи же тоти здания под заштиту держави, бо маю окремне историйне и культурне значене. Найдавнейши будинки не зачувани, медзи іншим и прето же Львов у своїй історії даскельо раз горел. За 350 роки, од конца XIV по середок XVIII віку, було штернац огні! Єден з найвекших бул 1527. року, у хторим згорели скоро шицки памятники готичнай архитектури, и после того почина епоха ренесансу у будованю городу.

У Львове єст барз вельо церкви, костели, монастири, капліци, дзвоніци и други святинї, збудовані у давних або новших часах. Спомнеме у основних смугах даскельо храми, святы места з того богатства духовней архитектури (з надпомнущом же церква звичайно православна або грекокатоліцька, а костел римокатоліцького односно латинского обряду).

Церква святого Миколая походзи ище зоз XIII – XIV віку; була князовска односно дворска, а непшайши вигляд ма од 1800. року.

Церква святого Онуфрия тиж ище зоз князовских часох; при ней монастир Василиянох и теметов, дзе ховані заслужни жителі Львова. При тей церкви русийски друкар *Іван Федоров* основав першу *Львовську друкарню* 1573. року, у хторей друковані церковни Апостол и перши Буквар, потым и други книжки.

Федоров ту и поховани, а його памятнік, зоз кніжку у руки, стой пред Кральовским арсеналом.

Успенска церква при Руськей улїци ма бурну историю. Перша згорела у вельким огню 1527. року. Подзвигнута є о двацєц роки, ал€ ше звалєла. Збудована нова – и вона згорела. Нешкайша церква направена коло 1600. року; будовал ю *Павло Римянин*, познати майстор тедишнього часу. И знова церква горела у огню 1779. року! Тота церква спада до найкрасших львовских сватиньох. (Медзи майстрами церквох и других будинкох старого Львова спомина ше ище *Петро Рутенус – Русин*.)

При церкви ше находзи **Каплїчка Трох святительох**, зоз трома куполами, хтора збудована ище у давним XVI вику.

Значне повесц же при Успенской церкви у Львове у XVI и XVII вику исновало *Братство Ставропигия* односно *Оборони Хреста* лебо *Успенске братство*, хторе мало розвиту культурну дїялносц, нє лем у Львове ал€ и ширше. Збераюци напредних людзох коло себе, тото братство тримало школи, 1586. року и друкарню (хтору купело после Ивана Федорова), як и свою кнїжкарню, та було водзача культурна институция у тедишнїм чаše.

Єрменска односно **Вирменска** церква збудована ище стredком XIV столїтия, у римско-византийским стилу; познейше є добудована у стилу ренесанси, и нешка представя красни памятнік средньовиковного Львова.

Церква святого Духа збудована 1729. року; у єй составе семинария, прекрасна каплїчка и музей. Истого року збудована и **Преображенска церква** з монастиром, а **Церква святих Петра и Павла** концом XVII и початком XVIII вику.

Костел Ивана односно **Йоана Крестителя** єден спомедзи найстарших у Львове; збудовани є за *Констанцу*, жену княза Лєва, дзивку *Бели IV*, краля Угорской.

Римокатолїцка катедрала (або **Катедални собор**) походзи з конца XIV столїтия; то єдини памятнік готичного Львова цо остал после велького огня 1527. року, а терашнї вигляд ма зоз 1770-их рокох.

Храм Йоана Крестителя

Додайме и костели: Бернардинох, Бенедиктох, Доминикански, Святого Лазара, Святей Софии, Mariї Magdalени (з двома турнями), Mariї Шніговей, Кармелитянох, Евангелистицки костел; та церкви: Покровительська, Святого Йосафата, Святей Єлизавети, Святей Параскеви... (Не дармо ше гвари же Львов други Рим по чишле церковних турньох.)

Костел Єзуїтох то найвекши храм у Львове; збудовані є початком XVII вику по угляду на познати „*Il Gesu*” у Риме; tot грандиозни будинок може прияць 5 000 людзох!

Грекокатоліцька Церква святого Юра (Собор або Ансамбл) то найкрасша будовня позного барока у цалей Восточней Европи, з богату, розкошну архітектуру, терасами и парадними уходами. Находзи ше на брегу, одкаль ше пресцера панорама городу.

Перша церква збудована на тим месце ище за князовских часох у XIII вику, як древени будинок, и то була перша будовня после Високого замку. У XIV и XV вику подзвигнута церква по плану ар-

хитекта *Доринта*, хтори будовал и Єрменски собор. Терашню будову почали познати майстрове тедишнього часу *Іван де Вите*, *Бернард Маретин* и *Себастіян Феснігер* 1774. року, под час епископох *Шептицких*. Концом XVIII вику добудовали ю майстрове *Билостоцький* и *Онуфрий*, а церква закончена 1865. року, кед подзвігнута дзвоніца.

Церква величезно випатра, як звонка так и зоднуга. Нука у церкви доминую малюнки-образи святого Юра – Григория на коньове котри забива жвирину (шарканя). По легенди, млади княз Лев на гори у лєше, недалеко од Високого замку, забил „страшного дракона”. На тим месце дал збудовац церкву под меном святого Юра, котри тиж забил таку жвирину (у пренесеним смислу). Княз Лев потим тоту церкву „... дал своїм руським священіком як парохиялну”, а святий Юрій постал покровитель Львова.

Церква (Собор) святого Юра

У Церкви святого Юра поховані, по своїм жаданю, патриарх *Йосиф Сліпий* (1892 – 1984), кардинал и верховни архиєпископ УКЦ. Преосвящени о. Сліпий бул професор, ректор Духовнєй семи-

нариї у Львове, архиєпископ Львова и митрополит Галича, патріярх Київсько-Галицькі, снователь грекокатоліцького Універзитета. После Другої світової війни союзники власці го, як великомісійника Грекокатоліцької церкви, прешлідовали и проганяли 18 роки по лагрох и цемніцох. После того пребувал величі роки у Риме, дзе и умар у 92. року життя. Там бул похованы у Церкви святей Софії, хтора вибудована по його ініціативи, а потім 1992. року, на Матку Божу 27. и 28. серпня, його мощі з високими почесцями перенесени до Церкви святого Юра у Львове, так як вони и поручел у своїм Завіщанню:

«... Поховайте мене в нашему Патріаршому Соборі Святої Софії, а як воплотиться наше видиння і востане на волі наша Свята Церква и наш Український Нарід, занесіть мою домовину, в якій спочину, на рідну Українську Землю і покладіть її у храмі Святого Юра у Львові.»

На концу, упечатки котри не спадаю до архітектури:

У Львове, на Галичини, як и у цалей України, людзе масово ходза до церкви, окреме на церковни швета, кед подприємства и звания не робя. У іх звичайне же ше людзе, и старши и млади, жегнаю кед преходза коло церкви. Пред церкву ше прежегна и таксиста, док вас бегцом веже през транспортну гужву и галайк мільйонского варошу...

И можебуц меней познати податок:

Од 1973. року Львов збротимени з городом Вінніпег у провінції Манітоба у Канади. Вони, по англійски, „twin cities” – „городи двойнята”, т.е. маю „дружні зв'язкі”. То уж и прето же у архиєпархії Вінніпег ёст коло 50 000 вірних по походзеню углавним з Галичини.

Хасновани жридла:

- ИСТОРИЯ ЛЬВОВА в документах і матеріалах, Наукова думка, Київ, 1986.
- Сучасний ЛЬВІВ, Видавничий центр „Феникс”, Львів, 1992.

ЛЬВОВСКИ НЄЩЕСНИ ЛЮБОВИ

Преходзаци през Львов, турски шветови путнік 17. віку Евгения Челебия, кед видзел ту красни дзивчата, записал: „Ту дзивчата таки красни же кед на ёх попатриш, як су облечени до гадвабу, як слунко ясни, з очми як сарньово – страциш главу.”

А у популярнай писні *Лем у Львове* ше співа: „... а сладке туто место ма пані як сок, чоколада и мед.”

Єден з найбогатших тарговцох у Львове у 16. віку, Вольф Шолц, мал 12 синох и 12 дзивки, и то з єдну жену, Доротею. Бি�вали у будинку на Площі Ринок, число 23. Надгробна плоча тей фамелії, хтора остала од старого середньовіковного теметова, убудована познейше до мура катедральней церкви.

Велі камені у Львове „паметаю” таки и подобни події з давній прешлосі царству, хтори постали легенди. Медзи їхма записани и славни, часто нєщесни любови.

ЖИВИ СПАЛЕНІ

Збуло ше то 1518. року, кед ше полюбели Івашко и София, вон Єрменець, а вона Полякиня. Тедышні закони не допуштовали малженства человека и жени розличних вирох. То бул страшни грихи, подобне як зоофілія або некрофілія, т.е. любов спрам животинъох або мертвих!

Суд неуважовал ані факт же нєщесни млади людзе були обидвойо християнє, лем Івашко бул єрменскай, григоріянскай³

³ Єрменска церква єдна з найдавнійших християнських церквох на швеце; спада гу давновосточним православним церквом, нешта ма коло 6 мільйони вірних; вола ше *апостолска*, понеже у другей половині I віку св. апостоли Тадей и Вартоломей наказовали християнську виру у Єрмениї; вола ше и *григоріянска*, по мену св. Григорія Просвітителя; чийо meno вжал єрменски цар Трдат III и 301. року перши на швеце проглашел християнство за державну релігию; у 1630. року основана єй унія з Римским пристолом, хтора

вири, а София польской, католіцкей. Не вредзело ані тото же чловек бул веци роки гдоец, а жена неодата.

Осудзели их на шмерц – живих спаліц! Завязали их хрибет гу хрибту и оковали з ланцом, облекли до длугих шматох намоченых зоз смолу, та вивезли вонка з варошу, на гору Страт, нєдалёко од места дзе нешка Krakovski ринок. (У варошу теди забивали лем припаднікох паньского роду!)

Пред тим як нєщесни „гришніки” вишли на наскладани древа, дали им факлі до рукох, а кед ступели на смертельне огніско, запалели их. Учас на живих целох збовчали шмати зоз смолу. Так випадло же ше осудзени любовніки сами спалели!

Львов: Проспект Шевченка

исновала по конец Другей шветовей войни, кед була зніщена з радянским режимом; верховни патриярх ше вола католікос шицких Єрменох; тераз то святийши Гарегин II, чий пристол у варошу Вагаршапат (познати и як Ечмиядзин), при Єревану.

Кед ше дознал о тим страданю двоїх младих людзох, польски краль бул розєздени, але уж не могол ніч зробиць. Розказал же би ше Єрменом виплацело одредзене надополнене у пенежу, але вони то одбили. Сам варош им ніч не дал.

ГАЛЬШКА

Стредком 16. вику у варошику Острог, у обласци Ривно, була єдна Гальшка, найбогатша дзивка у цалым kraю. Прето ю велі сцели за жену. Найбаржей ю питал тиж богати Лукаш з тэдишнай держави Реч Посполиты.⁴ Вон бул таки упарті же ше знюю на силу оженел.

Дзивкова мац три роки не пущела Гальшку до Лукашовога дому, бо ані вона не сцела такого жеца. Обидва сцекли до Львова и скрили ше до манастира Домініканцох.

Кед не могол нагвариць Гальшку же би жила з нім, Лукаш обколел манастир з войском и артилерию. Тота часць варошу була заварта. До манастира ніхто не могол войсць ані з нього висць.

И попри войска, до манастира заш лем вошол, як жобрак, православни княз Симеон Слуцки, кого Гальшка справди любела. Вони ше ту повинчали, понеже преглаштели за незаконіте Гальшково насиленне малженство з Лукашом.

Умишал ше и польски краль. Розказал львовскому старосто-ви же би пущели Лукаша до манастира и признал його насилене малженство з Гальшку як законіте! Нещесну Гальшку заварли перше до твердині на Високим замку у Львове, а потым ю одвезли до Лукашовога замку у месце Шамотуль у Польской.

Гальшка не могла забуць свойого любеного Симеона. О крат-ки час од жалю умарла.

⁴ Реч Посполиты – восточноевропска федерална держава, існовала од 1569. по 1795. рок на території нешкайших державох: Польской, України, Білорусії, Літви, Латви, южней Естонії и заходней Русії; настала як результат Люблінскай унії, хтора обединьovala Кральовство Польской и Вельке кральовство Літовске; главни городы були Краков и Варшава.

Интересантне же, у складзе з тедишніма законамі, Лукаш не вжал ніч зоз Гальшкового богатства, понеже не мали дзеци.

Жителе Шамотуля и нешка указую кулу „чарней княгині”. Так волали Гальшку, понеже віше ходзела облечена у чарней шмати.

ЦО ЛЮБОВ ЗЛУЧИ...

Було то 1594. року, кед таліянски тарговец Мікеліни з далекого Криту привезол до Львова вельку превозку вина. У обисцу єдного купца збачел його дзивку Пелагию и зразу ше до ней залюбел. Полюбела и вона його, та странець ришел остац у Львове.

Праве того року у варошу запановала чума, страшна хората од хторей у тим чаще умарло пол Европи. Заходела и Пелагия, не було надії же виздрави. Аж було таке предписане же охорених од чуми, ище живих, ошвецели у церкви, а потым их вивожели вонка з варошу же би там умарли. Прибліжковац ше гу охореним було опасне, та и писаре през облаки, на одстоянню, записовали остатні жаданя смертельно охорених.

Але Мікеліни не зохабел свою любену Пелагию. Приходзел гу ней, помогал ей и цешел ю. Могол пойсц оталь и виратавац себе живот, але не сцел. Не могол задумац живот без ней.

Неодлуга Пелагия умарла. Як православну, поховали ю на теметове церкви Благовищеня. О даскельо дні за ню умар и Мікеліни. Кед умерал, модлел же би го поховали у церкви Святого Станіслава, понеже бул католік.

Остатнє жадане Мікеліново тиж було же би на обидвох гробах поставели надгробни камені на котрих вибити по два шерца, повязани з ловоровим конарчком, а под німа були віписани слова поети Шимона Шимоновича: „Цо любов злучи, ані шмерц не розлучи”.

У Львове уж давно нєт ані церкви Благовищеня, ані Святого Станіслава. Але и нешка ту дзешка души залюбених Мікелінія

и Пелагії хтори – як львовски Ромео и Юлія – здогадую ище раз же анішмерц не розлучи тото цо звязе любов.

ЛЮБОВ НА ПЕРШИ ПОГЛЯД

Року 1634. до Львова пришол польски краль Владислав Штварти. Преходзаци през Площу Рынок, збачел на облаку барз красну дзивку Ядвишку як поздравя свойого монарха. И залюбеше до неё на цали живот!

Краль такой одведол Ядвишку до своёй палати у Варшави. Але то спричинело процивения и гнів у висших кругах. Папски нунций и архиепископ твердзели же красна Ядвишка очаровала краля, та му сцели вибиц тоти чувства зоз швецену воду и одреканьем. Але то ніч не помогло, та рищели оженіц краля.

Краль ше невольно оженел з австрыйску принцезу Цецилию Ренату, озбильну и побожну дзивку. Нова краліца ше заинтересовалася же хто ше так весело шмее у палати. Була то Ядвишка, хтору прето преселели до другой палати. То не вредзело, бо ю краль и далей націвівал.

Потым Ядвишку одали за единого богатого пана до Литви. У тих краях було вельо красни ловиска, а краль бул страсни ловар, та часто там одходзел и оставал по даскелью мешаці.

Краль Владислав остал гдоец и знова ше оженел, але свою любов Ядвишку не напущел. Умар на ей рукох 1648. року. Вона потым жила у самоти, окружена з мержню и ненависцю. Дальша ей судьба не позната.

КІРВАВА СВАДЗБА

На Площи Рынок у Львове жила красна и богата 18-рочна дзивка, Гана Вильчківна, хтора 1580. року спричинела кірвави скандал. Велі були заинтересовані за ёй руку и тал, але ю найбаржай сцели Урбан Убалдини зоз Фіренцы и Поляк Павел Слонек.

Городска хижа Ратуша

На ёдней свадзби, дзе були шыцкі тройо вёдно, обидвоме хлопи источасно питали Гану до танцу. После краткого раздумована, Гана выбрала Талияна. Нагнівани Поляк пляснул Убалдиня, а тот винял нож и смертельно ранел супарніка. Забойніка такой загарештовали и, по тедышніх законах, осудзени є на шмерц.

Але младого Талияна не забили. Не прето же го бранела моцна італьянска колонія у Львове, ані же бул родзина папі рымскага Григория XIII. Виратовали го львовски жени. Супруги львовских судийох не дали міра своім мужам – дзень и ноц организовали протести пред Ратушу, городску хижу. Гуторели: „Така велька любов... Така романтична подія!” Гу тому, кед ранети Єлонек умерал, як прави християн, пребачел свойому забойнікови и модлел же би го не карали.

После шыцкага, Убалдини ше недзечнє оженел з Гану. Од ніх почал ище еден львовски патрицийни род.

НА КРАЛЬОВСКИМ ОСТРОВЕ

Кед ше перши раз найдзеце у Англії, накадзи ступище на влажну жем, обнёс вас молга и якеш окремнечувство. Озда уж и прето же сце на острове, у жеми дзе шицко окремне и покус чудне. Английци так и гваря – же вони з Острова, а до Европи лем географски припадаю. Од Европи их роздвоює не лем Ламанш односно Английски канал, як го по своїм волаю. По велім су окрем швета. Іще віше гоня по лівим боку, але то нє значи же у нїх шицко „на ліво”. Кед сце длу жей там, почнеце ше кус-покус „правиц Енглейз”...

Звичайно гвариме лем Англія, але точнейше повесц Велька Британия, або Зєдинене Кральовство, як свою державу частейше волаю ей жителє. Тото единство творя Англія и Велс у южней и штредней часци векшого острова, Шкотска на сиверу, як и Сиверна Ирска на меншим острове. У составе Велькей Британиї находза ше вєдно коло 5000 блізши и дальши острова!

ФАБРИКА ШВЕТА. Англія односно Велька Британия по зната як високо розвита индустрійна жем. У XIX вику вона була фабрика швета, як ю наволовали, а велі роки мала и примат на морю. Ту почала индустрійна революция зоз пренаходком машин, котри заменєли класичну мануфактуру, ту преробела перша парна машина.

Вельо би ше могло писац о велькосці и богатстве Британской имперії котра ше розвивала од XVI та по XX вик. После Першой шветовей войны мала велі колоний и понад 520 милиони жительгох. Окремни розвой и ширене Британия зазначела под час краліци Вікторії (1837–1901), котрей Английци и нєшкава даваю

вельку почесць, а час у котрим вона владала наволую *виктори-янски час*. На імперію здогадую велічезни будинки у варошах, котри правени помпезно, як ше то пшечело у штред велікого кральовства.

Нешка Велька Британия углавним зведзена на Острове. Але 53 жемі у швеце, дакедышні ёй колонії, члени такволаного Комонвелту наційох. Медзи німа Канада, Австралия, Індія, Южна Африка... Тота Унія обляпія 1,9 міліярди жительох, чийо шедзиско у Лондону, на чоле з англійску краляцьцю Елизабету II.

ПОГЛЯД ДО ПРЕШЛОСЦІ. Іще пред нову еру на Острове жил народ Брити келтскаго походзеня, по котрих Британия до- стала мено. Пейдзешатих роках пред нову еру на Острове прішли Римянє под вождством Юлия Цезара, хтори 43. року новей ери основали горад Лондон. После коло пейсці вікох Римянє ше поцагли, а на Острове прішли освоюваче – Англи, Сакси и Юти. Вони населіли южну часць Острова, нешкайшы Англію, а Бритох поцисли на сівер, до Шкотскай. Віками то були два держави же би ше Англія и Шкотска зединели аж 1707. року.

У IX віку, та полни двасто роки, Англію зоз сіверу нападали Скандинавци, познати под менами Викинги, Нормане або Данци. Окреме значна подія була такволане *норманське освоєння* 1066. року, од кеди ше рахує новша історія Англії. Теди у битки при Гестингсу, на югу Англії, норманський воївoda Віллем побил воіско краля Гарольда, освоєл Лондон и дал ше коруновац за краля. Бул то перши „цудзи” краль, наволани Віллем Освоювач.

Познейша історія Англії преткана з бурними періодамі – починаючи од *крижарських воінох* у ХІІ віку, та прейг *сторочній воїни* медzi Англію и Французку (котра тирвала од 1337. по 1453. рок, значи 116 роки!), та по *войну двох ружох*, билей и червеней, у другей половині XV віку, у котрой ше борели за престол династії Ланкастер и Йорк...

Потым на сцену приходзи династия Тюдор, з котрой окреме познати краль Генри VIII (1509–1547) зоз своїма шейсць женами. Нашлідзела го краліца Елизабета I, його дзвівка котру мал з другу жену Ану Болен. У тих цміх часох церква ше мішала до шпіцкого, а шекера на лондонским Тауеру „робела” дзень и ноц. Падали глави гоч зач, а кед була у питаню даяка визначна особа, наприклад краліца, ангажавани кат з мечом зоз Французкай. Мучене, забиване, випитоване правди – було теды праве ремесло!

З династії Стюарт значни шкотски краль Джеймс I, котри 1603. року постал краль Англії и Шкотскай. То бул перши крохай у пробованю зєдинення тих двох жемох.

КРАЛІЦА. Зоз приходом краля Джорджа I на престол 1714. року почина кральство династії Гановер, а од 1910. року и краля Джорджа V династія Віндзор, котра и нешка актуална. Зоз ней и терашня краліца Елизабета II (1926), дзвівка краля Джорджа VI, котра на трону од 1953. року, полни 60 роки.

Англійска краліца источасно и верховни поглавар Англиканскеі церкви. Єй муж Філіп, войвода од Единбургу. Маю штверо дзеци, то: Чарлс, Ана, Ендрю и Едвард. Принц Чарлс бул оженети з принцезу од Велса Даяну Спенсер, котра трагично страдала у транспортним нещесцу у Паризу 1997. року. Їх двоме синове Вілем и Гари. Принц Вілем оженети з принцезу Кейт Мідлтон.

ЕДЗЕНЕ, ЧАЙ, ОБИЧАЙ. Кед руши дагдзе з Острова, Англіец звичайно гвари же ідзе „до Европи”, а за тих що не отамаль пове же пришли „зоз континенту” або „споза моря”.

Ест аж и присловка же Англіец не видзе з обисца „нігдзе без калапа и амрела”. То уж и прето же ше ту учас розлес диждж, по даскельо раз на дзень.

Англійцы не рушаю на роботу без фриштику, хтори у ніх „моцни”. Традицыйни англійски фриштик то *ham and eggs* — пражена шунка и вайща. (У нас ше то погришно вола „гемендекс”.) Место шунки може буц пражена сланіна, колбаса, а при-

лог кромплі, печарки, пасуля на густо, тост з маслом... Пред тим идзе джус з помаранчеца, а потым чай або инстант кафа. Рад'яд Киплинг (*Кніжка о джунглі*) гварел: „У Англії ше можеце добре наессц кед наручище англійски фриштик три раз на дзень.”

Тоти цо на роботи маю такволани *lunch* – лёгки полудзенок, звичайно на поладнے або на годзину. После роботы, дома, маю *dinner* – полудзенок, а позно вечар *supper* – лёгку вечеру. То традиция, але у новшым чаше, окреме младши швет, віше вецей ше ориентує на „пожичену” кухню – пицу, гамбургери, ёдла з карійом и инше.

Познати англійски чай то уствари індійски або цейлонски чай помишани зоз згуснутым млеком, та здабе на билу кафу. Англійцы го пию гоч кеди, а обовязно на пейць годзин пополадню, кед маю такволани *five o'clock tea*. З того направели цали ритуал и бон-тон. (Не шицко ёдно як ше трима шольку, як ше миша чай, анё дзе стой ложичка!) Звичайно маю и окремну просторию дзе ше пие чай, поготов кед бываю у хижі. Ест вельо файти чаю, за рижни смаки и нагоди – ранши, пополадньови, ловарски, грофовски... Гу чаю ше служи бисквити або даяки други колачики. Звичайни и вихвалені англійски колач то *apple pie* – яблукова пита. (Нашо рейтэши лепши!)

Гвари ше же Англійци „жимни”, спомалшени, старомодни. Але од ніх походзи фодбал, Бітлси и Ролінгстоунси, рижни модни новосци, маю свой гумор. За Шкотску вязані виски, голф, волна... З Острова вишли високи досяги науки, образования, литературы, уметносци. Англійски язик ше нешкя розширел по цалим швеце. Вони твардо чуваю свою традицию и принципы, не даю свою фунту, та гоч и виду з Европской униї! За ніх спорт лем лови, лапане рибох и єдрене, шицко инше бависка. Полни су з манирами як *please; excuse me; I'm sorry; thank you, my pleasure...* (модлім; пребачце; жаль ми; дзекуем; мойо задовольство – нет на чим).

Англіец не бешедує вельо, одвитує кратко, дакеди лем з ёдним словом, у каждой нагоди ше справує як *gentleman*. У явним

превозу нє бешедує, шедзи и чита новини. Хто так нє роби, то странец. Єст ище вельо того цо лем английске. Озда и прето вельки нємецки поета Гайне гварел же би любел жиц у Англиї, „бо ше там ствари случую сто роки познейше...”

ТУНЕЛ. Виками ше до Англиї могло пойсц лем по морю, у новшым чаše по воздуху. Главни траектни линії були з Остендеу у Белгії по Довер у Англиї и од Доверу по Кале у Французкей. А веc, 6. мая 1994. року отворени железнїцки тунел попод канал Ламанш хтори зоз „тварду” драгу повязал Острово з Европу. Святочно го у Калеу отворели англійска краліца и французки предсідатель Мітеран.

Тунел длугоки 50 километри, од того 39 километри под морйом, 45 метери глїбоко под морским дном. Вяже Черитон у Англиї и Кале на французким побрежю. То найдлугши подводни тунел на швеце и найдлугши медзинародни тунел. Як гваря, то шветове чудо нового часу и подняце столітія!

У тунелу єст три паралелни „циви” зоз шинами – два ширши за два процывни напрями гайзибанох, а медзи нїма узши сервисни тунел хтори служи за отrimованє. Гайзибан *Eurostar* хтори превожи путнікох прейдзе през тунел за коло 20 минути, а тот за превозки путує коло 35 минути, при чим вожаче шедза у превозкох. За превоз векшай терхи єст окремни гайзибан. През тунел гайзибани гоня 130–165 километри на годzinу, а звонка тунелу коло 300 км/г. Гранічни преход ше находзи на штред тунелу. Єст директни гайзибан з Лондону до Парижу и далей по Брисел.

Роботи на вибудови тунелу почали 1984. року, кед британска и французка влада подписали о тим спорозумене и формовали компанию „Транс Манш”. Коло 13 тисячи роботнїки з обидвох бокох копали тунел седем роки. Главни тунели ше стретли у маю–юнио 1991. року. Огромни машини „кертицї” були ласерски наводзени, так прецизно же одступанє тунелох при стретаню под морйом було лем у центиметрох! Тунел коштал 10 мiliярди евра.

ЛОНДОН. Главни варош Велькай Британиї, розцагнути на рики Темзи, єдна з найвекших метрополох на швеце. Сам варош ма коло 8,5 милиона жительох, а зоз численима предварошами 12–14 милиони. Кажда його часц, од великой луки та по остатні загради, припада окремному часу, крие у себе историйну прешлосць, од найдавнейших часох, прейг викториянскай имперії, по нешкайши дні.

Гваря же ходзіц пешо по Лондону, же би ше цо вецей видзе-ло, то таке як на дески плівац прейг океану. За путоване по варошу служы метро – *underground*, червени автобус на поверх – *double decker* и чарни городски такси. Праве тоти автобуси на поверх прэпознатліви символ Лондону. (Єден час були утаргнути, але су зно-ва уведзены, аж и модернейши як були.) На таких превозкох ше ідзе и на такволані *sight seeing* – обиходзене знаменітосцох.

Ниа даскельо места у Лондону хтори треба опатриць:

Бакінгемска палата

То вшеліяк Бакінгемска палата у хторей жиє краліца. Кед краліца ту, на палати пірха державна застава. У штред варошу

змесцени Гайд парк, на 142 гектарах, а ведно зоз Кенсингтонскі ма заградкамі ма 253 гектари. Строгі центер Лондону то Сити. Централна часць варошу то и Вестмінстэр, на левім боку Темзи. Ту ше у воді опатраю познати будинки Парламента. На будинку Дольнього дома, на турні високей 96 метери, находзі ще Биг Бен, найпознаташа годзіна на швеце. У Вестмінстэрскай опатії корунавані скоро шпічки кральове и краліцы Англій од 1066. року, а 18 ту и поховані.

Опраз моста Тауэр бридж на Темзи

На Темзи і твердня Тауэр, з велічезним мостом Тауэр бридж. То найстарши будинок у Лондону, збудовани ище под час Вільяма Освайовача. Спочатку то бул дворець англійских кральох, а познейше страшна цемніца, дзе мучени и забивани велі осудзены.

Катедрала святого Павла найвекша церква у Лондону. (17. апраля 2013. року у ней отримана церемонія ховання Маргарет

Тачер.) У вельким огню у Лондону 1666. року скоро цалком згорела, але є потим обновена. Британски музей ма 2 милиони обєкти-предмети, 7 милиони кнїжки, познату читальню. Вайтгол (шедзиско влади), Даунинг стрит 10 (резиденция премиера), Пикадили сквер (з Амором на штредку), дlugoka и широка Оксфордска уліца, Трафалгар сквер, Шекспиров Глоб театр... Шицко то стари здания и часци варошу.

Туристична и забавна атракция нового датума то панорамске колесо Лондонске око, найвекше на швеце, високе 135 метери, роби од початку 2000. року. Велі гваря же така модерна конструкция не щечи у класичним Лондону. Але и стари Беч ма свой Пратер з подобним колесом, а Брисел велічезни Атомиум з кулями.

Змена стражи пред краліцовой палату

ЗМЕНА СТРАЖИ. Кажды дзень на поладнє пред Бакингемску палату ше зменює краліцова стража. То ёдна з найвекших атракций у Лондону. Гардиsti у червених якох и чарних панталонах, з грубима чарними шапкамi, иду по уліцах, пешо и на коньох, и приходза пред краліцовой палату. Шицко то провадзене з окремним ритуалом, воену музику, гласними командами. Цала церемония тирва коло годзину, а провадзва ю по даскељо тисячи людзе, углавним туристи. Велі од рана чекаю пред палату же би туту представу цо лепшie видзели.

Пред капуру палати з обидвох бокох стої по єден гардиста, мирно як закопани, з пушку у руки, лєм кеди-некеди з парадним крочайом заменя своєо стражарски места. Тот вояк на стражі пред палату тиж єден зоз символох Лондону.

Цали тот ритуал Английци правя у нешкайшим чаще на сампредз пре традицию, хтора почала ище у XVII вику, як и пре атракцию. Вони ше цеша же тоту церемонию можу указац швету, так исто як цо любя же маю свою краліцу.

АДМИРАЛ НЕЛСОН. На штред Трафалгар скверу, на високим слупе, поставена скулптура славного англійского адмирала Нелсона, котри випросцени, зоз шаблю у лівей руки, патри преиг Темзи на далеске морйо. Тот памятнік здогадує на битку при Трафалгару, кончику на уходзе до Гибралтару, у югозаходней Шпанії, кед англійска флота, под команду адмирала Горация Нелсона, 21. октября 1805. року, побила французку и шпанську флоту и на тот способ онеможлівена Наполеонова інвазия на Англію.

Храбри адмирал Нелсон, барон од Нила, участвовал по теди у коло 140 биткох, 40 раз бул ранєти, у борбох страцел праву руку и едно око, а у битки при Трафалгару – погинул. Коло його памятніку на великой площи лежа штири камени люви, символи побиди. Ту ше збераю численни туристи, док на площу злєтує множество голубох...

ГРЕКОКАТОЛІЦКА ЦЕРКВА. Нєдалёко од Оксфордской улїци, у побочнай улїчки *Duke Street* (Войводска улїца), находзи ше Соборна грекокатоліцка церква – Лондонска епархия (владичество) Пресвяты фамелиї за Українцох византийскаго обряду. Тоту назву ноши од 18. януара 2013. року, кед папа Венедикт XVI подзвигнул потедишні егзархат за грекокатолікох у Велькай Британії на ранг епархії. На чоле епархії *Гліб Лончина*, епарх (владика), котри пред тим бул апостолски администратор, а по тим апостолски егзарх. Терашні викар *Ендрю (Андрій) Хома*. У

Велькай Британії єст 12 грекокатоліцки парохії и коло 15 тисячи вирних. Богослуженя за грекокатолікох ше отримую у коло 60 местох.

Егзархат за грекокатолікох у Велькай Британії основани 1957. року. Длуги час, од 1963 по 1987. рок, на його чоле бул егзарх односно владика *Августин Горняк*, родом з Коцура, хтори умар 2003. року и поховані є у коцурской церкви.

Соборна грекокатоліцка церква у Лондону

У ШЕКСПИРОВИМ ВАРОШУ

*Приятелю добри, пре Христа,
нє рушай прах котри ту закопани.
Благословени най будзе тот хто очува тот камень,
а прекляти най будзе тот хто руши мойо косци!*

Надпись на Шекспировом гробе

Варошык Стратфорд на рички Ейвон (Stratford-upon-Avon), змесцены у живописнай обласці Ворик у штрандней Англіі, си-верозаходно од Лондону, уж коло 400 рокі єдно з найпознатших местах у швеце. У нім 23. апраля 1564. року народзены Вільям Шекспір, найвекши англійски драмски поета и ёден з веліканох шветовей літературы. Його драмы, комедиї, трагедиї, поемы и други числены діла давани и нешка ше даваю по театрох ширцом швета, зняти и велі філми. Гваря же ше кажды дзень дагдзе у швеце объяви даяка робота о Шекспірови и його ділох, та створена и окремна наука – шекспірология.

ДІЛА. Трагедия *Ромео и Юлия*, вична пожертвовна любов двоіх младых, з плачом обишла швет. Паметліви и трагедії *Отело*, *Гамлет*, *Юлис Цезар*, *Краль Лір*, *Матбет*, *Антоніс и Клеопатра*; историйни драмы *Генри IV*, *Генри V*, *Генри VI* и *Генри VIII*, *Річард II* и *Річард III*; комедії *Сон лётнєй ноци*, *Млєтацки тартовец*, *Як ци ше пачи*, *Шицко добре кед ше добре скончи*, *Весели жени він-дзорски*; поемы як *Венера и Адонис...* и іще велі други діла, медзи німа и коло 150 сонети. Даєдни авторе наводза же „ніхто нє написал телько таки твори як Шекспір, ані до теди, ані од теди”.

Почитовател€ Шекспира знаю дакеди повесц је „озда нєт цо о Шекспірови и його ділох уж нє поведзене”, а заш лем ше іще віше дацо нове дозна и одкриє. А віроятно ше меней зна о самим його Стратфорду, дзе є народзени и поховані.

Шекспирова хижа у хторей ше народзел

ВАРОШ. Стратфорд и нешка вирно чува шицкі памяткі на Шекспира и його час. Скоро шицкі хіжи и уліци стоя так як и пред вецеі як штирома віками. Аж и мена уліцох істи. Дакеди то бул мали валал, нешка то туристични варош зоз коло 25 000 жителями, до хторога рочнє приходза коло 3 мільёны (!) нащывител€ зоз цалого швета, лем прето же то Шекспірово место – *Shakespeare's place*.

До старей часіці варошу ше уходзи пешо. Преходзи ше по старим древеним мосце прейг рички Ейвон, хтори направеві ище у Шекспіровим чашэ. Не мож войсц на авту, ані на автобусу, бо уліци узки, а на тот способ ше го и чува од загадзованя. Хіжи углавним древени, а даєдні и з надовім закрицом, такі як у давней прешлосци. Прето, поведзме, не шлебодно куриц нігдзе на явных местах, бо ше барз меркує же би не пришло до отня.

Нука у старим варошу шыцко випатра як уж виками нерушене, як церньови дворец зоз сказки у котрим заспала принцеза. Хижи, капури, загради, цагача на киблох, брадла маховини на закрицох – шыцко то як на філму зоз старих часох. У скоро кождай уліци карчми, ресторани и предавальні у стилу Шекспирового часу и його ділох, так ше и волаю. Ствари у ніх древени, карсцелі и лавки масивни, тварди.

У уліци Генли, єдней з найстарших у варошу, находзи ше велька хижа на поверх у котрой ше Шекспир народзел, жил у младосці и у ней умар. Нешка то Мемориялни дом, отворены за нащывітэльюх. Шыцко ту вірно стої уж вецей як штиристо роки – древена коліска, пец з котлом на огніску, писацы стол з грубу рапаву деску. Просторій без повали, зоз грубима гредамі под закрицом. Чува ше кожду ствар, кожду дробніцу хтору Шекспир хасновал.

Обок при тей хижі подзвігнути сучасны будинок, Шекспиров центр. Вибудованы ё з помоцу веліх любітэльюх Шекспира, уметнікох и глумцох зоз цалого швета. Ту змесцена богата бібліотека, дзе приходзя тоти цо преучую Шекспира и його діла.

Недалёко у истей уліци находзи ше стара школа зоз Шекспирового періоду (предпоставя ше же и вон до неё ходзел), хтора и нешка у функції. У учальні груби древени лавки, барз рапави, повірезованы, здогадую на числени генерацій школьнірох. Далей, при самей річки Ейвон, подзвігнути велькі Кральовски спомін театр, у котрим ше през цали рок приказую Шекспирово представі.

Тиж нєдалёко находзи ше красна двойніста хижа закрыта з надом, з вельку заграду и овоцніком. Ту ю волаю *cottage* (котидж) – коліба. То хижа Шекспировай жени Ени Гатавей. По випатрунку ўх хижох, видно же обидвойо були з маєтних фамелійох – Шекспиров оцец бул фармер и тарговец з волну, а Енов оцец фармер.

ГРОБ. На концу уліци, тиж на побрежю рички, находзи ше церква Святей Тройци, у котрой Шекспир поховані. Камена пло- ча закрива гроб при олтаре, а на ней урезані горе написані слова: *Приятелю добри...*

Хижа Шекспировей жени Ени Гатавей, закрита з надом

Тоти слова написал сам Шекспир пред конець свого жи-
то. По своїм жаданю, ту є поховані, у Стратфорду дзе ше и на-
родзел. Умар на Дзуря, 23. априла 1616. року, у 52. року жытва,
на свой родзени дзень!

И справди, ніхто нє рушел камень на його гробе, гоч його
жена Ени и дзивка Сузана сцели буц поховані ведно з нім. Теди
бул таки обычай же посмертни остатки покойного, после одре-
дзеного часу, премесцани до сущедней „хижі косцох”. Шекспир
то нє сцел. Його молба, чи клятва, сполненна аж по нешкайши дні.

(Шекспир ше оженел кед му було 18 роки, а його Ени 26. Ведно пожили 34 роки и мали тройо дзеци. Гоч була осем роки старша, Ени пожила после Шекспира ішце седем роки. Умарла 1623. року, дожила 67 роки, 15 веций як ей славни муж.)

ФЕСТИВАЛ. Каждого року на Дзуря, 23. априла, кед през поля и загради у тим богатим краю Ворика ярні воздух розлесе по-лни, узрети пах леса, желенідла и квеца, у Стратфорду починаю святочносци, фестивал на чесці велького Шекспира. Тоти святочносци дакеди тирвали лем даскельо дні, нешкя ше розцагню аж до позней ёшенї, та и длужей. У ніх участвую нє лем жител€ Шекспирового родзеного места, але приходза нащивител€ зоз цалей Англії и швета. По уліцох пирхаю застави рижних державох, иду процесії з венцами квеца котри кладу на Шекспиров гроб, отримую ше рижни преподаваня о його живоце и роботи, у театрے ше приказую його дїла, у ресторанох ше варя едла зоз Шекспирового часу...

Шицко то символ почитованя велького поети, предлужован€ його живота. Бо, як гваря Англійци, „Англія мала после Шекспира ішце веліх вельких людзох, але анї єден з ніх ше нє розчул по швеце так як Шекспир, анї єден не жи€ так длugo после своїй шмерци як цо жи€ Шекспир”. Вони ше цеша же маю таке славне место зоз прецлюсци. И вельки немецки поета Гайне о тим гварел: „Сцел бим жиць у Англії, бо ше там ствари случую сто роки познейше...”

За веліх людзох уж и саме пребуван€ у тим оригиналним амбієнту старого часу импресиону€, дава порив за творчосц. И гваря Англійци же кед би пущели най ше Стратфорд развива так як и други вароши, кед би у нім нє застановели час, вон би нє представлял ніч окремне. Шицко би швидко прелїгла динамика сучасного живота и урбанизация. А так, варош на рички Ейвон нешкя интернацionalно познати и ценени, так исто як и його житель поета Шекспир.

У МУЗЕЮ МАДАМ ТИСО

Було би вельке препущене буц у Лондону а не нацвиц Музей воскових фігурах, або як є ширцом швета познати – Музей Мадам Тисо (*Madame Tussauds*). То єдна з найвекших атракций у главним варошу Англії и Зединеного Кральовства, а числени його експонати зохабяю незабутни памятки на нацивительюх. Музей рочно нацвия вецей як 2 милиони людзе або коло 7000 особи на дзень!

У тим музею виложены з воску направени модели найпознацших особох на швеце, у іх природных велькосцох: державнікі, науковци, глумци, музичаре, спортисти... Тиж так, ту приказани и познати шветово историйни події. Дзекуюци шветлосним ефектом, музики и окремней атмосфери, шыцко ту приказане так вірно же ше такповесц нє розликує од стварного.

УМЕТНІЦА. Мадам Тисо (1761–1850) народзена як Мари Гросголц у Стразбуру, у Французкай. У младосці робела як служніца у дохтора Філіпа Киртиса, хтори правел модели з воску, та ше од нього научела тото ремесло, же би го потым усовершела до уметносці. Перши музей воскових фігурах основани у Парижу 1770. року, а перша фигура хтору Мадам Тисо направела бул модель Волтера, 1777. року.

Пре англійско-французку войну, Мадам Тисо 1802. року прешла жиц до Лондону, дзе предлужела свою уметніцку работу. Першу виставу мала 1835. року, кед основаны и ей Музей восковых фігурах. Велі фигури котры вона особнє направела и непашка зачуваны у Музее, медзи нїма и ей автопортрет. Єдно з ей найвекших витвореньго то Хижка страху, дзе приказани жертві Французкай революцыі и даёдны други историйни події.

Мотивы з Музею – фото Янко и Павлина Сабадашово з Вокингу

Уметніцку роботу Мадам Тисо предложили велий майстрове, фаховци, уметніки ширцом швета. Нешка музеї Мадам Тисо, окрем у Лондону, єст и у *Ньюорку*, *Лас Вегасу*, *Вашингтону*, *Голивуду*, *Амстердаму*, *Паризу*, *Берліну*, *Бечу*, *Гонконгу*, *Сіднею*, *Шангаю*.

У Музею Мадам Тисо у Лондону 2011. року, з пригодну святочносцу, преславена 250-рочніца народзеня велькей уметніци.

ИМИТАЦИЯ СЛАВНИХ. Шицки восково фигури у Музею статични, ал€ источасно полни рухох и динамики. На хвильки не знаце же чи при вас стой особа з котру сце ту пришли, чи фигура з воску! У Музею панує строги порядок хтори ше муши почитовац, а за фотографован€ потребне окремне допущене хторе ше плаци.

Краліців ювілей. З нагоди діамантского ювілея Єй Вісочества краліци Елизабети II – 60 роках од корунована (1953), у Музею виробена ище єдна єй фигура. На тим робели 20 фаховци штири мешацы, а фигура коштала 150 тисячи фунти (коло 187 тисячи еври).

Нова воскова краліца ма вирну копию коруни и билу шмату, котру ноши и на своїм урядовим ювілейним портрету. Скульптура поставена при фигурах краліцового унука принца Вільяма и його супруги Кейт Мідлтон, а при ней ище штверо члени кральовской фамелії. Млада кральовска пара окреме прищагує нацвительюх.

Янко Сабадош з Мерилін Монро

Краліца, єй муж Філіп, принц Вілієм и принцеса Кейт

То 23. по шоре воскова фигура 87-рочнай краліци. Перша єй виробена ище 1928. року, кед мала два роки. Предходна фигура краліци у Музею була зоз 2001. року.

Длугоки список. У множестве особох з воску котри ше находза у Музею, ния даедни: *Барак Обама, Владимир Путин, Джордж Буш, Фидел Кастро, Моамер Гадафи, Винстон Черчил, Далай Лама, Магатма Ганди, Наполеон Бонапарта... принцеза Даяна... Джсулия Робертс, Джордж Клуни, Пирс Броснан, Шон Конери, Даниел Крейг, Арнольд Шварценетер, Брус Віліс, Чарли Чаплин, Елизабет Тейлор, Мерілін Монро, Брижит Бардо, Кейт Вінслет... Мугамед Али, Михаел Шумахер, Дейвид Бекам... Мадона, Майкл Джексон, Бритни Спірс, Бійонсе, Бітлси... Опра Вінфры... пана Йоан Павле II... Вілієм Шекспір...*

Славни пари: *Том Круз як кед би праве зишол зоз „Топ гана”, а преіг плєца на ньго патри Нікол Кідман; на крочай од ніх Гемф-*

*ри Богарт зоз закончуюцей сцени „Казабланки” и при ньому Ин-
трид Бергман; ту нероздвойни Анджелина Джоли и Бред Пит...*

Павлина Сабадош з Битлсами

Музей ше з часу на час меня, бо ше зявлю нови особи котри зоз своїм ділом на даяки способ постали познати у швеце.

З нашай держави ту нет нікого, та анё зоз просторах бувшай Югославії. А, поведзме, при Айнштайнови могли быць Нікола Тесла, Михайло Пупін, Михайло Петрович Алас, Йосиф Панчич або Йован Цвійч; при даєдному писательові П. П. Негош або Іво Андрич... Гibalъ же ше неодлуга ту зяви воскова фигура Новака Дьоковіча.

Дакеды у Музею, медzi веліканамі швета, була препознатліва фигура Йосипа Броза Тита, у маршалскай униформі, яки бул под час НОВ Югославії.

ЦИНЇ ПРЕШЛОСЦІ. Єст вецей просториї у Музею хто-ри зохабяю найглїбши упечаток на нащивительох. Ту приказани страшни подїї з исторії, котри потресли швет и остали по нешка запаметани. То Хижя страху. На уходзе до неї пише: „Кед маце слабе шерцо и кед сце бояжліви, нє уходзце до тей хижі. Єст и красще цо видзиц у Музею.”

Уходзиме до тей часци. Шыцко зацмене. Нє видзице нікого коло себе. Одкальшник чуц якиш страшни крики, як у даяким горор філме. У кождай хвильки очекуеце опасносць, а нє знаце одкаль вона придзе. Ния даскельо описи и упечаткі, по здогадованю.

Шкотска краліца. Нараз благи рефлектор у фарби ошвици подиум на котрим ше збува страшна подїя: одрубоване глави шкотской краліци Марії Ст'юарт. Заслупнене. Пробуєце ше знайсць у цмоти, але дражка вас водзи ище бліжей гу сцени хто-ра ше ту збува. Рефлектор знова ошвицує даяки деталь. Мраз по вас переходзи. Видзице злобни твары дворянох котри присутствую тому страшному чину, наоружаних стражарох. Погляд вам пада на оштру шекеру котра ше у руках нахмуреного ката наднесла над красну женску шию, як и на стиднуту крев размасцену по пняку... Пробуєце ше „обаториць”, нє патриц на шыцко тово, але нє мож, вшадзи около вас лем цмота, забойство, страх. Ужас! Ви справди присутствуєце одрубованю глави!

Нє мож ше одняць од того упечатку, одогнаць од себе тоту слику, ані кед видзеце вонка з того страшного места, та ані други дзень, о длугши час...

То историйна подїя. Марія або Мери Ст'юарт (1542–1587) була краліца Шкотской и Французкей, дзвівка шкотского краля Джеймса V. Дала ю забиць ей родзина англійска краліца Елизабета I, под сумню же учасцавала у тайней догваркі (завери) проців неї. Краліца Марія умарла мученіцкі, бо ей кат на два раз одрубовал главу!

Шкотску краліцу Марію ше часто миша зоз англійску краіцу Мери Т'юдор, познату як Блади (Кирвава) Мери, хтора жила

у першай половікі XVI віку; була дзівка краля Генрия VIII і його першай жени Катарини Арагонской.

Страданя, жертви. Окремна цма простория приказує страдане на гильотини Луя XVI, французкого краля, и його жени Марії Антоанети у Парижу 1793. року. Чуц лем тупи вдереня, а няясне шветло пада на кирвави одрубани глави...

Около стоя, кожди зоз своїм „ремеслом”, найвекши злодіе швета, найпознатши антигероє. Патра на вас з вищиренима очми споза роштельох. Кус далей лежи на посцелі млада принцеза у своїй полнай краси, шицка у гадвабе, на мегких заглавкох. Заспала з благим сном, лем ей ошміх прелетує по красней твари. А споза фіронги на посцелі стої збойнік з вимахнутим ножом, котри ше ей лем о хвильку зарие до билого цела...

Преходзице коло цемніцох, зоз сценами од хторих ше вам ноги затрешу. Ту рижни справи за мучене з хторима ше нацагує цело, ламе руки, ноги... Ефекти змоцнюю и статисти хтори ше рушаю у полу-цмоти, нароком ше збиваю з вами, крича и так „доліваю” страх.

Єдна сцена приказує осемрочного хлапца хторому ше судзи за – циганство. Хлапец стої на шамли пред нахмуреним суддіом, уплакани, а коло нього нахмурени вояци. За нім стої його престрашена мац и з розширенима руками модлі за милосць свого сина. До сукні ше ей зарива хлапцова мала шестричка, злекнута пред оштру железну копію стражара.

Іще віше вам пред очми тоти места страданя, вирази мучительськох, як и осудзених котри зохабяю свойо души ту, безпомоцни, далеско од надії же би им дахто помогнул, іще меней же би их оталь виратовал.

МЕСТО КОНЦА. Пробуєме зохабиць тоти страшни сцени. Цала єдна гала у Музею пошвецена англійским кральом и краліцом. Ту познати краль Генри VIII зоз своїма шейсць женами, його дзівка краліца Елизабета I, хтору мал з другу жену Ану Болен, та шицка у шветле и розкошу краліца Вікторія...

На єдним месце приказана бітка на морю при Трафалгару 1805. року, кед англійска флота, под команду адмірала Нелсона, побила французку и шпанску флоту. На ладі „Вікторія” лежи смертельно ранети адмірал, док застави пирхаю и чуц дзвони побиди: „Англійска церква дзвоні и слави побиду, жалі за погинутим адміралом...”

Дзекуюци Мадам Тисо, таки и подобни події, подоби и діла останю вично зачувани. Уметніцки направени з воску, врачаю нас до прешлосци и затримую час за велі будущи поколеня. Вично останю таки яки були велі особи хтори на свой способ постали славни и то, гваря, „вирнейшэ як даяки фильм, слика або кніжка”.

Маце помишани чувства, страшни и приемни, кед видзеце з Музею Мадам Тисо. Ал€ у єдней анкети вецей як 80 одсто випитаны гварели: „Без сумні, ніч не погришиме кед повеме же Музей Мадам Тисо найупечатлівшэ место у Лондону!”

БОМБИ У КОВЕНТРИЮ

Було то єдней єшенї, теди кед зме жили у велькай держави Югославиї, кед зме зоз червеним пасошом путовали по Европи и швеце, та зме ще так нашли у Ковентрию, у Англії, варошу у грофовиї Заходни Мидлендс, коло 150 километри сиверозаходно од Лондону и 30 километри восточно од Бирмингему. То упечатки о страданю того места у Другей шветовей войни, котри пре свою трагичну прешлосць отrimує приятельски вязи з Београдом и Крагуєвцом. То и стретнуца з людзми на далёким Острове котри анї нешка нє любя кед ше им спомина бомби у Ковентрию.

Пред Београдским театром у
Ковентрию

РАНО. Ошвітло швиже єшеньське рано, звичайне за Англію у тей часци рока. Ковентри бул обняты з ридку молгу, котра як моква падала на уж влажни асфалт. Станули зме вчас. На уліцох було ішце шыцко мирне. За нашо звікнуца, рано на седем годзин то анї не так вчас, але на Острове, дзе ше розвідня дакус познейше як у нас, то заш лем вчас. Англійцом цалком звичайне вечерац, поведзме, на дзвець годзин вечар, але фриштиковац до седем годзин рано и уж буц порихтани на драгу – то одступане од іх кождодньового ритму живота.

И попри тим, мистер Оверберк нас уж чекал пред готелем „Годива”. Бул точни. Сцігол на своім „гілману” лем минуту ско-

рэй як седем. (Привезла го його секретарка, котра му источасно и шофер, и фахови помоцнік.) Пред тим вечар зме ше порадзели же нас одведзе до фабрики тракторох *Масей-Фергусон*, хтора ше находзи на виходзе з варошу. Тот маркантны чловек, зоз шывима власами на сліхах, котрому би пре його среднє позні рокі баржей швечело буц „сер” як „містер”, віше елегантни, випросцени, з бешеду котра була мішаніна діловного і щирого приятельського – бул ёден з директорох тей у швеце познатей фабрики. И того рана нас дочекал з ошміхом.

ЗАСТАВА. Того дня у фабрики на окраїску Ковентрия бул порихтани святочни дочек – на чесці штерацец наших найлепших комбайнерох и фаховцох котри их провадзели. То було видно вшадзи у кругу фабрики, од дочеку на капури та по обиходзене погонох. А на самим будинку, над віписану фирму *Масей-Фергусон*, пірхала югославянска застава! Бул то гест взаємного почитування, преткани з чувством же нас з тима людзми на далеским Острове вяже цошка векше, не лем діловне сотрудніцтво з нашими фабриками *ІМТ* и *Змай*, хтори правя тракторы и комбайні по *МФ* ліценци.

Таку почесці дожили зме іще даскелью раз – на святочносци за полудзенком, кед настред велького стола на єдним боку стала англійска а на другим югославянска застава, у готелу, тиж и под час святочнай вечери на законченю нашей націви Ковентрию.

КОМПАНІЯ. Іще 1847. року у Канади Даниел Масей отворел фабрику за правене єдноставных машинох и опреми за фарми. Дзешец роки познейше тиж Канадян, Алансон Гарис, почал зоз подобну продукцыю малих фармовых машинох. Тоти два фирмі ше 1891. року зединіли и настала позната индустрія машинох *Масей-Гарис*. У тей компанії 1938. року направени перши самоходны комбайн за жито з исту назву.

Источасно у Англії робела firma *Гарі Фергусон*, хтора уж 1933. року продукowała познати тракторы *фергусон*. Пре подобни

продукції и взаємні интереси, 1953. року totи два фирмі ще зєдинели до єднай, та настала компанія *Масей-Гарис-Фергусон*, же би уж 1958. року скрацела свою назву до *Масей-Фергусон*.

Гу компанії ще 1959. року припоела фабрика *Перкінс* з Англії, котра теды була найпознаташа у швеце по добрих дизел-моторах и машинах. На тот способ настала гигантска цалосна компанія, зоз численними оперативними фабриками ширцом швeta, на шицких континентах, котри и нешкa самостойно робя.

ФАБРИКИ ВЕЦЕЙ НЕТ. По конец ХХ вику у Ковентрию була централна фабрика тракторох *Масей-Фергусон*, найвекша тей файти у Англії, як и у Заходней Европи. Ту ще правело 400 трактори на дзень, а то коло 20–25 на годзину. Або, кажди два-три минути з монтажней пантліки зиходзел ёден трактор, лёбо рочно 140 тысячи трактори.

Историйна слика: Югославянска застава на фабрики *Масей Фергусон*

Нешка тей фабрики у Ковентрию вецей нєт, престала з работу позних 1990-тих роках. Остатнї ей комин звалені пред дас-кельома роками. Фабрика премесцена до Ўжней Африки, Канади, Бразилу, Турскай и других жемох. На тото подняце Англійцы ше одлучели найвецей пре заштиту животнага стредку, хторы на Острове ограничени, ал€ и пре туньшу роботну моц.

ПРИЦАГУЮЦИ ЦЕНТЕР. Ковентри бул ішце у другой половкі XIX віку моцни индустрыйни центр у тей часцы Англії. Ту ше зявела перша біцигla 1869. року, ту загурчал перши мотор бенц 1890. року. У прешлім віку ту була развита индустрия аўтох (*гамбер, гілман, триумф, ягуар*), тиж так авиа-индустрия. И нешка у Ковентрию роби фабрика моторах *ролс-ройс* за авіоні, ту ше прави познати чарни лондонски таксії, вирабя и рижни други машині.

Такі варош бул прицагуюци ціль знішчуюцей немецкай авіяції у Другой шветовей войни. Немцы сцели з бомбардованьем таких моцных индустрыйных цэнтрах, зоз такволаніма „блиц” воздушніма нападамі, парализовац англійску прывреду, окреме продукцию машинох и воені индустрыйни погоні.

БОМБАРДОВАНЄ. Мистер Шеперд,⁵ старши фаховец фабрики тракторох, котры прэжил часи войни, недзечнс о тим бешедовал. Гварел же Ковентри плацел цех! У бомбардованью 1940. року 70 одсто будинкі у варошу зровнані зоз жему. Бомби падали ёдна попри другей. Погінули велі жител€, окреме вельо дзеци. Не было часу сцекац з варошу... Не сцел ше того здогадовац, лем поціхі додал: „Не спомінайще бомби у Ковентрию!”

З бомбардованьем скоро подполно зруйнована Катедрала святого Михаила зоз XIV віку у цentru варошу, остали лем ей вонкашнї мури. Нова церква збудавана обок при старей 1962. року.

⁵ по англійски **shepherd** = пастир, югас

Дознали зме тиж же жителє Ковентрия нє любя у своїм стредку чуц нємецку бешеду. Гоч и после веліх рокох то их здогадує на страданя у котрих велі страцели своїх найблізших.

ЧЕРЧИЛ. Найтрагичнєйша ноц у Ковентрию була медзи 14. и 15. новембром 1940. року. О тим британски премиєр сер Винстон Черчил у своїх Мемоарах о Другей шветовей войни, за хтори достал Нобелову награду за литературу 1953. року, медзи іншим написал:

Нова тактика бомбардовання почала з блицом на Ковентри внощи 14. новембра. Лондон випатрал барз вельки и неодредзени циль за витворене таких задумкох, але ше Геринг наздавал же можліве подполно зотрец вароши у нукашньюсци и центри военей индустрії.

Напад почал 14. новембра, у перших годзинах змерку. Коло 500 нємецки авіони руцели до рана 600 тони руйнуюци и на тисячи запалююци бомби. У цалосци, то бул найруйнованши напад котри зме прецерпели. Центр Ковентрия бул подполно знїщени, а живот у нїм за дogleядни час дезортанизовані. У тей ноцы погинули 400 людзе, а вельо вецей чежко ранєти.

Нємецки радио обявел же и други нашо вароши буду на подобни способ „ковентризовани”...

Було то нове дислове хторе вошло до военей терминології.

ЛЕДИ ГОДИВА.⁶ Ковентри основани 1043. року, кед ерл (гроф) Леофрик од Мерсії дал на тим месце збудовац бенедиктински манастир. З того часу походзи и легенда о леди Годиви, його супруги, хтора модлела свойого мужа же би зменшал порцій жительом. Гроф пристал, под условийом же Годива пребегнє на коньови по варошу – гола! (Думал вироятно же його супруга на тово не пристане.)

Годива сполнела своюю обовязку. Видала розказ же би шицки жителє позаверали шалукатри на облакох и дзвери и не ви-

⁶ **Lady Godiva** (Lejdi Godajva) = по англосаксонски тово мено значи „Божи дар”

ходзели на уліци. Потым пребегла на коньови по варошу закрита лем зоз своїма длугокима власами. Гроф утаргнул шицки порцій, окрем тих на коні.

Якиш Том, скравец, заш лем закуковал през облак на Годиву и –такой ошлепнул. З того походзи и английски вираз „пиппинг Том”⁷ за такволаних воаєрох.

НЄШКА. У готелу „Годива” у кождай хижі, у орманчику при посцелі, госц найдзе кніжку о легендарнай Годиві. О ней зняти и філм, ище 1955. року, у хторим главну улогу бавела Морін О’Гара.

На руїнох вироснул нови сучасни варош хтори нешка ма коло 300 тисячи жительох. Ма модерно зведзени транспорт, числені готели, стадёны, твердині, школы, два университеты, велі церкви, медзи німа и Українска грекокатоліцка церква св. Володимира Велького.

Пре подобни судьби у Другей шветовей войни, Ковентри збратимени зоз 27 варошами. То такволані „твин ситиз”,⁸ наприклад Волгоград (дакедишні Сталінград), Дрезден, Београд, Крагуєвац...

У цэнтре варошу находзи ше Београдски театр, выбудовани 1958. року, за хтори древо подаровал наш главни варош. Жител€ Ковентрия то не забули. Пред даскељома роками тот театр обновени, але древо з Београду у нім остало. И його мено – *Belgrade Theatre*.

Розишли зме ше єдного поспаного рана, док на Ковентри знова падала моква...

⁷ по англійски **peep** (pi:p) = закуковац, покрадзме патриц

⁸ по англійски **twin cities** (tvin sitiz) = „вароши двойнята”

ВЕЛЬКА ПОВЕЛЯ ШЛЄБОДОХ (MAGNA CARTA LIBERTATUM)

Пред 800 роками, 15. юния 1215. року, англійски краль Джон, под прициском англійского племства, принесол Вельку повелю шлебодох (по латински: *Magna Carta Libertatum*; по англійски: *The Great Charter of the Liberties*). То перши писани уставни закон Англії, а трима ше же и перши писани акт на швеце, документ хтори гарантуює граждански права и панованє законах.

Початок єднай з друкованих верзийох Повелї

Краль Джон (1167–1216) наймладши син англійского краля Генрия II и аквітанской войводки Елеонори, пановал од 1199. по конец живота. У борбох з Французами страцел скоро шицки маєтки у Французкай, прецо го наволали *Джон без жеми* (John Lackland).

Док його страши брат краль Ричард I, познати як *Левово шерцо*, бул у Трецей крижарской воини, Джон му пробовал одняц коруну. Кед ше врацал з воини Ричарда залапел австрийски вой-

вода Леопольд и гледал 150 тисячи марки за його одкуп. То було огромне богатство, хторе позберане у Англії, що гутори о моци тей держави у тедишнім чаше. (З того часу познати и Робин Гуд, баржей легенда як историйна особа, хтори зоз своїма гайдуками пребувал у Шервудским лєше, однімал од богатих и дзелел худобним.) Краль Ричард погинул 1199. року у Французкей. Не мал дзеци, та го на концу заш лєм нашлідзел брат Джон.

Панорама Лондону

Англійски феудалци були незадовольни як краль Джон во-дзи державу, окреме же подписал мир з папом Іночентијом III, по котрим Англія постала папов феуд, а англійски краль його вазал. Племство дзвигло повстане и примушело краля же би принесол Повелю шлебодох. Вона огранічowała кральову власць и обезпечowała основни шлебоди його поданіком, як велможом так и шлебодняком. Племству було осигуране же ше им не уведзе нови порції, церква здобула шлебоду вибору нових біскупох, а

поданіком загарантоване же можу буць загарештовани і карани єдино по одлуки суду. Повелю потримали і нізши пасма народу.

Краль Джон нігда подполно не прилапел обовязки з Повелі. Вон ю ані не підписал, лем оверел зоз своїм печацом. Пришло до гражданської війни у хтoreй краль Джон умар, а коруну нашлідзел його син, краль Генри III.

Велька повеля шлебодох зоз 1215. року писана з руку, по латински, ма 63 члени. З того давного часу зачувани ей штири оригинални преписи. Повеля послужела як основа за числені системи у швеце, уключуюци і Декларацію о людских правах і америцкі Устав. Даєдни одредби тей Повелі актуални і нєшкі. З нагоди ювілею ей приношення, того року ще у Англії, як и по цалім швеце, організує числені манифестації.

ВИРИВКИ

Преамбула. Джон, по милосци Божей краль Англії, сеньор Ірскей, герцог Нормандії и Аквітаниї и граф Анжуа, привітує службенікох лесових управох, шерифох, бейлифох⁹, слугох и шицких службенікох и вирнікох. Знайще же ми, спрам Божого наказаня и за спас нашей души и шицких предходнікох и нашліднікох наших, на чесць Богу и за велічанє святей Церкви и за злепшанє кральовства нашего, по швеце барз уважених озох наших и возвищених особох и других вирнікох наших, пред Богом пристали и зtotу нашу Повелю на вични часи потвердзели, у нашо мено и мено наших нашліднікох:

Церква. Перше, же англійска Церква будзе шлебодна и у цалосци уживаць своё права и свою неприкосновену шлебоду. То виходзи з того же зме шлебоду вибору, як найважнейшу и найнеобходнейшу англійской Церкви, ми, по нашей правей и добрей дзеки, ище пред непорозуменьем хторе вибило медзи нами и на-

⁹ **бейлиф** – вівершни службенік у феудалній Англії, помоцнік шерифа у управлінню з графом и збераню порцій

шима баронами, подаровали и з нашу Повелю потвердзели и же зме прияли ей потвердзене од сеньора папи Иночентия Трецаго, хтору будземе и ми почитовац и жадаме же би ю совисно и на вични часы почитовали и нашо нашлідніки.

Подаровали зме тиж, на вични часы, шыцким шлебодним людзом нашого кральовства, за нас и наших нашліднікох, шыцкі долу написаны шлебоды, же би их вони и ёх нашлідніки мали и уживали од нас и од наших нашліднікох.

Длуства. Аней ми, аней нашо службенікі, не будземе брац за длуство аней жем аней приходи з ней покля рухомосць дружніка достаточна за виплацене длуства; аней гаранти самого дружніка не буду примушовани плациць його длуство покля го сам главни дружнік годзен одплацовац. Кед главни дружнік не годзен виплациць длуство, кед не ма одклай виплациць го, гаранти одвитую за длуство и, кед сцу, можу достац жем и приходи дружніка и можу их хасновац покля не достаню надополнене за длуство хторе вони пред тим за ньго виплацели, окрем кед главни дружнік не докаже же ше уж вимиерел з тима гарантами.

Кари. Шлебодного человека ше будзе карац за малу вину лем спрам файти вини, а за векшу вину ше го будзе карац спрам важносци вини, при чым треба же би остал неприкосновени його основни маєток; так будзе покараны и тарговец и його роба остава неприкосновена; и кметох ше будзе так карац и ёх маєток остане неприкосновени, и аней ёдна кара ше не вирекнє без пришаги чесних людзох.

Аней ёден шлебодни человек не будзе залапени або заварти до цемніцы, не вежне ше му маєток, не будзе преглашени звонка закона, аней вигнати, або на гоч хтори други способ унешесцени, аней ми не зробиме ніч проців нього цо по законскай пресуди не одвитуе його правом и цо не согласно закону.

Грофове и бароне буду караны лем у присутстве своїх дворянох и лем спрам файти вини. Священы особи ше будзе карац у свойстве власнікох ёх священога маєтку, на исти способ як и

други наведзени особи, а не спрам велькосці своїх священіх бенефіций.

Убудуце няки службенік не треба же би поволовал нікого на одвичательносць (на суд, зоз хаснованьом ордалій¹⁰) лем на основі своей власнай вияви, без поволання півдкох котри заслужую довириє.

Даванії. Аñі поліційни, аñі други наш службенік не треба же би брал нї од кого жито або други маєток кед такой не виплаци за нїх пенеж, або од власнїка не достане добродзечну согласносць за одкладане виплатованя.

Аñі єден наш шериф або його помоцнік, аñі нїхто други, не треба же би брал конї або запрагу од даєдного шлебодного члeveка за превоз, без согласносці того шлебодного члeveка.

Аñі ми, аñі нашо службеніки, не будземе брац лес за утвэрдзене або за други нашо потреби, без согласносці того кому лес припада. Шыцкі леси котри у нашим чаše постали неодцудзуюци кральовски леси треба же би такой то престали буц; так треба поступиш и з риками котри ми преглашели за неодцудзуюци.

Нікому не будземе предавац право и праведносць, нікому их не однесьме и не будземе завадзац нікому у їх вітворйованю.

Шыцкі тарговци буду мац право шлебодно и беспечно одходзиц з Англії и приходзиц до Англії, пребувац и путовац по ней, як по сухим так и по води, куповац и предавац без незаконітих царинох, буду плащиц лем з обичаями утвэрдзену царину, з винімком под час войни и кед су зоз жеми хтора воює з нами; кед ше таки найду у нас, буду уживац таки права як и нашо тарговци хтори ше у тей жеми находза.

Бароне. Най бароне выберу по своїй волї двацец и пейц баронах з кральовства, хтори треба же би ше зоз шыцкими силами притримовали ичували и най других наганяю же би ше притримовали міра и шлебодох хтори зме им подаровали и з тоту нашу Повелю потвердзели.

¹⁰ **ордaliaя** – судске випитоване з воду и горуцым железом, познате як „божи суд”

У случаю же шицки двацец и пейц бароне присутни и же медзи нїма настане непорозумене, або кед дахто з нїх, гоч є поволани, нє сце або нє може присц, най будзе одлука и ришене тото цо одлучела або розказала векшина присутних, як кед би ше з тим зложели шицки двацец и пейц.

Пребачоване. Кажду злонамирносц, мержню и злобу хтори ше зявели медзи нами и напима вазалами, священіками и шветовніма особами од часу роздору, ми забуваме и шицким пребачуєме. Окрем того, ми подполно ошлебодзуєме од одвичательносци шицких, як священікох так и шветовни особи за шицки очкодованя правох зробених у тим роздору, од Велькей ноци – шеснастого року нашого кральованя по запровадзоване мирох и, цо ше нас дотика, подполно им пребачуєме. И окрем того, ми розказали же би ше за нїх написало оверени потвердзеня у мене сеньора Стефана, надбискупа кентерберийскаго, сеньора Генрия, надбискупа даблинскаго и у мене горе наведзених бискупох и ма-гистрох Пандульфа о тей гарантii и пребачованю.

Закончене. Ми жадаме и препоручуєме же би англійска Церква була шлебодна и же би людзе у нашым кральовстве мали и разполагали зоз шицким горе наведзенима шлебодами, правами, уступками и дарами хтори им припадаю, и у миру, шлебодно и спокойно, у подполносци або цалосци за себе и за своїх на-шліднікох, од нас и наших нашліднікох, у шицким и вшадзи, на вични часи. Пришагали зме шицки, а тиж и бароне, же шицко цо горе поведзене будземе добронамирно и без злей намири запро-вадзовац.

Шведкове горе наведзени и велі други. Дате з нашу руку на лугу Ренимид, медзи Віндзором и Стензом, петнастого дня юния, у седемнастим року нашого кральованя.

Присподобене з англійскаго

НАЙВЕКШИ АТОМ НА ШВЕЦЕ

На сиверним краю Брисела з далєка ще бліщи і побидоносно дзвига до висоти грандиозна метална конструкція – Атомиум, шветове чудо модерного часу, символ главного городу Бельгії. То дзевець метални кулі направени у форми єдного велького атома. Як кед би були без чежини, „виша” у воздуху повязани зоз грубима цивами.

Атомиум у Бриселу

Атомиум направени 1958. року з нагоди Шветовей вистави (Expo '58) котра ше теди отримовала у Бриселу. Бельгийски фаховци сцели указац швету дацо вельке, даяке чудо (подобне як Айфелова турня у Паризу), цо би источасно символизовало нови час до котрого сучасна наука и техніка вше баржей уходзели. И поспишело ше им.

Інженер *Andre Waterkeyn* (1917–2005) конструовал Атомиум у форми дзвеца атомох ёдного алфа кристалу жалеза (звекшані 165 мiliярди раз) и на тот способ приказал тото напредоване у науки и техніки кед чловек „розбил” атом. Зявене велічезнай конструкцыі у Бриселу широко одгукло по швеце и вона неодлуга преглашена за ёдно зоз сучасных шветовых чудох.

Цала конструкция Атомиума висока 102 метери, а чежка 2 200 тони. Кажда зоз тих дзвеца стриберно-шивых кульох широка у пречніку 18 метери, а шицки кулі медзисобно повязаны зоз 3 метери грубима цивамі.

ПОГЛЯД ДО ВИСОКА. До шицких кульох Атомиума мож войсц. Уходзи ше по рухомых гарадичох котри, гваря, найдлугши на швеце. У кождай кулі ест вецей просторій. Ту ресторани, предавальні сувенирох, вистава о хаснованю атомскай енергії. У верхней, найвисшай кулі, змесцены модерни ресторан през чийо облаки ше з висока пресцера видогляд на красну панораму Бриселу.

Стояци у подножю Атомиума, патраци до висока на його веліки бліщацы кулі, чловек ше чувствує мали, брамушка под ногами колоса. Але, чловек себе источасно подума же то його побіда, то його діло. Діло чловечай руки котра направела шветове чудо! Теди кед будовани Атомиум, науковцы пред себе поставяли питаня: „Яку будучносць сцеме за ютре? Од чого завиши щесце?” Тоти питаня, випатра, актуални и нешкадны.

Атомиум приходза опатрац людзе зоз цалого швета. Вон постал не лем символ Бриселу, але тэхнічны символ цалого чловечества у пререзу ёдного часу.

Окреме Атомиумом атрактивни вноци, кед огромни кулї ошвицени з моцними рефлекторами, чийо шветло ше надалеко одбліскує од бліщацаго металу. И зоз Бриселу нє мож пойсц без даёдней памятки – фотографії або малей скулптури велького Атомиума.

НУКА У АТОМЕ. Припатрац ше зоз верхней кулї Атомиума, зоз понад 100 метери висоти, ніч незвичайне, окрем чувства же сце нука у кулї, по хторей мож крачац або патриц през облак, плюци кафу чи сок у модернім ресторану. Справди, зоднuka цалком звичайни амбіент. Незвичайне лем тото же ше находзище у найвекшым атоме на швеце! На концу, то єдини атом до котрого чловек може войсц (гваря у франти: „Не треба ше зобувац!”), шыцко у нім поопатрац, без електронскаго микроскопа и розривавших зарйох.

Правда, дакус драга тата „еккурзия” до нукашњосци атома, бо з Атомиума направени туристични бизнес. Аж и поглядніци и сувенири Атомиума ту, у його подножю, два раз або и три раз драгши як у самим варошу. Ал€, шыцко ше плаци. Од 2004. по 2006. рок Атомиум обновени, заменене вибляднуте алюминиумове пасмо на кульох зоз челячним плехом цо не ардзави. Була то велька и драга робота. Ал€ тот плех цо зняты предавани на метер як сувенир!

Цала нащыва Атомиому тирва коло єдну годзину. Тоти цо им „астрономска” цена видзиц тото чудо зоднuka, гваря звичайно же то, заш лем, сигурнейше буц на жеми, на твардим...

Правда, кажде ма свой попатрунок на швет. Дахто го сце видзиц з верх Атомиума. Вон и нешка пишно стої, бліщи ше на брешцку над Бриселом.

МАЛИ ГЕРОЙ МАНЕКЕН ПИС

Прави контраст у велькосці, попри величезним Атомиуме у Бриселу, то вшelialяк мали голи хлапець Манекен Пис, найменши але найславнійши житель главного городу Бельгії. Волаю го и Мали Жилиен, Хлапець хтори пишка, або єдноство – Пишкач. Вон символ Бриселу и цалей Бельгії, велько старши як Атомиум, а познати ширцом швета.

Статуа Манекен Писа висока лем коло 60 центиметри, а находзіше у улічки л'Етив недалеко ад Гран Пласу (Велькай площи) у центру Брисела, над фонтану до хторей непрерывно шуши воду. Туристи зоз целого швета приходза ту опатриць, сликоваць ше з нім. У варошу такповесць на кождым крочаю ше предаваю на тисячи сувенири з його подобу – малюнки, фигуры, та рижни предметы за украс и фіне хасноване, а обовязни є на скоро кождай поглядніци Бриселу.

СТРАЦЕНИ СИН. По чим познати Манекен Пис? Точно ше не зна. О тим єст лем даскельо приповеданя и легенди хтори не маю прецизну подлогу у исторії. Ния приповедка котру мож чуць праве ту, при статуи и фонтані Манекен Писа:

Єдней богатей фамелії у Бриселу ше страцел єдини син. Пошол з дому и заблукal. Родичи го гледали днями и ноцами, але го не нашли. Жалосни и розчаровани його оцец обецал же кед го найдзе, направи му памятнік у такей форми и положеню

Манекен Пис

у яким го застане. И конечно го нашол – у блаженим положеню, праве у чаше кед голи и випнути окончовал свою нєвину нужду... Радосни оцец отримал обецане и дал направиц скулптуру хлапца у природней велькосци свойого сина, котри роби тото исте як и у чаше кед го страценого нашол.

Ест вецей верзїй тей приповедки, але им епилог исти – нашли хлапца у нєвиней роботи и направели му памятнік.

Скулптура малого хлапца ма свою историю. Спочатку була з каменя, а 1616. року майстор *Джером Дюкену* направел бронзову, яка є и нєшкa. Вецей раз у прешлосци скулптура була украднута, з франти и пакосци, але ю звичайно нашли або заменели з другу.

ЛЕГЕНДИ. Єдна легенда описує подїю зоз 1142. року, кед воювали войска краля Годфрида III Левенского и лорда Гrimберга. По кральовим розказу, вояки положели кральового дварочного сина до кошарки, а кошарку обешели на древо же би храбрел воякох у борби. И праве кед под древо пришли неприятельски вояки, хлапец у кошарки ше помокрел на їх, вони ше позлекали и так страцели битку.

Друга легенда гутори же у 14. вику войско єдней странской сили обколело Брисел. Неприятельски вояки покладли експлозив под мури городу же би го знїщели. Єден мали полуголи хлапец ше на шицко тово припратрал од горе на муре. И кед вояки запалєли гнот за експлозию, хлапец ше помокрел на ньго и загашел, та так виратовал город од руйнованя.

И треца легенда гвари же єдно зле войско мало намиру валац город. Жительство було злекнуте. Нікого не було на улїзох, чул ше лєм дубонь коньских копитох. Нараз пред конїцу вибегнул мали хлапец и почал свою нужду... Хлапцова преплашена мац ше кричаци розбегла ратовац го спред нахмурених воякох. Генерал войска ше на хвильку припратрал. Нєвиносц малого хлапца му порушала чувства, та ше обрацел гу своїм вояком: „Нашо войско себе не може допущиц таку брутальносц прервац єдного хлапчика

у такей хвильки кед потребни подполни мир...” Обрацел войско и пошол з городу без борби.

Тоти легенди гуторя же Манекен Пис настал праве у борбох за ошлебодзене Бриселу од странских завойовачох, у нїх и сам постал легенда, та остал то аж по нєшкайши днї.

ПРИБРАНИ ХЛАПЕЦ. Манекен Пис ма и свою гардеробу, коло 800 (!) шмати, до хторих го жител€ Бриселу з окремну церемонию прибераю за рижни швета, преслави, саймово манифестаций и други нагоди.

По два роки 15. фебруара Манекен Пис бул облечени до шумадийской народней ношнї, з нагоди Дня державносци Сербii и Сайма туризма у Бриселу. Було предвидзене 2012. року же би зоз „чопу” Манекен Писа чурела и шлівовица, ал€ пре вельку жиму пумпа не робела, та паленка послужена пред фонтану. Святочне облекане статуи организовали власци городу и Амбасада Сербii у Белгii, а ношня потым подарована Музею Брисела.

Каждого року Манекен Пис „точи” (задармо) пиво, на Дзень святого Арнуа, заштитнїка белгийских пиварох. По легенди, тот святы виратовал жительюх од чуми, кед наказовал же най место загадзеней води пию пива.

Так уж столетиями живе мали герой Манекен Пис. Як гваря його почитовател€, „ище вше шущи и плюющи” до своей фонтани у Бриселу, престолнїци Белгii и Европи.

ОЧЕНАШ ДІДА ПЕТРА

По конец Першой швейцарской войны дідо Петро (Дюра) Папгаргай з Керестура (1880–1961) жил у Славонии, у Вильеве, валале при Долнім Михольцу. Оженети бул з Марию народзену Арва, з хтору мал шесцеро дзеци. Перше дзецко, єдночне дзвічче Ана, умарло им 1900. року. А рок пред войну, 1913. року, умарла и Мария. По други раз ше дідо оженел з Марию народзену Папуга, з хтору не мал дзеци.

Накадзи вибухла война, діда мобилизовали, як и шицких за войну валушних хлопох у тэдишней Австро-Угорскай. Розпоредзени бул до коніци, понеже и як порядни вояк служел войско у Баї, у гусарох. Мал тэди триццаць штири роки. Дома захабел жену и пецеро дробни дзеци – три дзвічки и двух хлапцох. Найстарша дзвічка мала тринадцат, а найменши син неполни два роки!

Дідо Петро и баба Ганя 1959. року

Ище на драги до борбох шицки його парняки у военей єдиники одлучели же ше не буду бориц процив своїх – православних. И накадзи прешли Саву до Мачви, придали ше сербскому войску. – Ми вашо! – гуторели. Ал€ сербски официр, кед их видзел у гусарских униформох, бул подозриви. Н€ верел им. Построел их, розоружал и гварел же ше им будзе судзиц. А зна ше яки то суд у войни – по кратким поступку!

Дідо Петро видзел же то не видзе на добрэ, та виступел кро-чай зоз строю. Знял шапку, прежегнал ше так по нашим – з права на ліво – и почал ше модліц: „Отче наш, иже єси на небеси...” Официр и сербски вояци заслупли на хвильку, ал€ дідо предлу-жел: „...да святится имя твоє, да будет воля твоя...”

–Стой! – скричал официр. – Ша ви нашо!

–Га, я вам ровно гуторим же зме вашо, а ви не верице! – гва-рел дідо.

Официр такой розказал най зобл€чу свойо униформи и обл€-чу сербски. Лем им оружие не дали такой, ал€ познейше, бо вони заш лем були залапени.

И так дідо Петро з Оченашом виратовал живот и себе и сво-їм вояком.

АЛБАНИЯ. Вельо роки познейше дідо з горчину ал€ и гор-досцу приповедал: „Я з кральом Петром прешол цалу Сербию и Албанию!” Бо после велїх борбох сербске войско ше мушело поцаговац віше глїбше на юг. Добру часц драги, аж по Ниш, дідо прешол на кочу; понеже знал з коњими, вожел официрох. Ал€ ота-маль – углавним пешо

Албанска Голгофта була найчежша – през гудури, цеснїни, гори и лєси, по жими, шнїгу и ляду. Поживи не було, лем коњско-го меса, воду пили з коляйох, а штрельба и опасносци зоз шицких бокох. Вояци падали „як снопи на витре”, кельо у борбох, ище вецей од тифусу. На тисячи там занавіше остали, велї ан€ не по-ховани, лем заруцани зоз шнїгом...

Тоти цо презили, витрапени, вигладнёти, вышли на морёю, дзе их позберали французки ладі і одвезли на Крф. И на тей драги, як и на острове, велі закончели у познатей „белавей крипти”. Тих цо ше окрипели послали на Солунски фронт. А дідо Петро ше нашол на ладі до Французкай, дзе остал два роки. Прележал тифус у шпиталю, а вец у нім робел як кухар. Врацел ше дому аж по законченю войни.

И то би могол буц конец приповедки о дідови Петрови и його войновей калвариї.

ДРАМА. Медзитим, дома го чекала нова драма. И друга жена му умарла, 1918. року, а пецеро дзеци ше порозходзели по родзинох. Гу тому, дознал и же му двоме браца, Ферко и Андри, остали у войни.

Убиты и розчаровани, дідо разпредал маєток и шыцок еспап у Славонии и 1919. року пришол до родного Керестура. Направел хижу, купел жеми кельо могол и по треци раз ше оженсл. На тот завод з бабу Ганю, хтора тиж мала за собу уж два малженства. Перши чловек ёй умар. Мала з нім хлапчика, хтори тиж умар малючки. Други раз ше одала на штворо дзеци. И того чловека поховала, але виховала його дзеци. Одала ше и по треци раз за діда Петра, на пецеро дзеци! Яка то була широка душа! З дідом Петром народзела єднога сина, Йовгена, кед уж мала штерацец и єден рок, а дідо бул рок старши. Виховала, значи, дзешцецero дзеци, а лем єдно свойо. Керестурски парох Макаї часто знал повесц за ню же вона „наша мац”...

Но, и то ище не бул конец драми. Найстарша дідова дзивка Феброна ше праве одала, але неодлуга умарла на ёфтику, на свойо 18 роки. Друга дзивка Павлина ше тиж одала, народзела хлапчика и о шейсц роки умарла од истей хороти, кед ёй було 25 роки. Наймладша дзивка, 17-рочна Ганча, нещешліво страдала, задавела ше у бегелю!

Яка терха на дідово плеча! Поховал два жени, три дзивки, страцел двух братох у войни и ище двух малючкіх, Илька и

Мижа, пред войну. Познёйше умарла млада и братова Феркова єдина дзивка Йоска и зохабела двойо малолітни дзеци, Марчу и Мижа. Їх баба у народу позната як Пепа. Остал му лем найстарши брат Дюра. Старши син Емил ше одселел з фамелию до Дюрдьова, а младши Елемир до Опатиї.

МОЛИТВА. Ми діда Петра паметаме уж як 70-рочного, як шедзел на плечым карсцелю при пецу, або на столчку у загради. Вше лем цошка штудирал і – модлел ше. Вше му Оченаш бул на верху. Кед задзвонело поладнє, гоч дзе бул, знімал калап, жегнал ше и модлел. А рано и вечар модлел ше длугоки молитви, поціхи и наглас, молитви яки ані у молітвеніку не було. Поряднє ходзел до церкви. Внедзелю обовязно до Утрыні и Велькай служби. Кед го уж ноги видали, ходзел до церкви з двома палічкамі, покля лем могол. Не вельо бешедовал, гоч знал дакеди и пофрантовац. Розприповедал ше лем дакеди на лавочки под ягоду на драже, з другіма хлопами зоз сущедства, понайвецей о войни и газданню.

И попри шыцких животных драмох, дідо Петро пожил не-полни 82 роки. Кед умерал, питал млаток. Хто зна прецо. Озда прето же цали живот цошка правел, клепал, майстровал. Баба Ганя пожила за нім іще тринац роки. Коло дзешец роки була скоро подполно цемна. Лем шедзела на патки под руским пецом або на посцелі, з пацеркамі у рукох и модлела ше. Умарла на свой 93 роки, дочекала седем праунуки.

Вичная им памят!

ЧИ ТО БУЛ СОН?

У бурі Швейцарской войни
док танки Европу орали
наш оцець бул дзешка далеко,
глубоко у Русиї.
Роками потым у носталгії
так приповедал:

У ноцох жимских
витри лядово гвижджали,
облаки розквитали,
конари од мразу пукали.
Каганець жижачел ліхи,
а з рук до рук ишли
якиш познати стихи
Габра Костелника Гомзового.

Чи то були його,
чи даяки други слова потіхи?
Можебуц Писня Богови, Ідилски венець,
Писма з Галичини.
Точно не знали.

Чи то лем думки лєтали
на Керестур, Хрест Господнїй
и цепли руски дом?

Чи то вояком запахли
поля бачваньски ораны,
рейтеши з пеца
з мацерину руку нацагани?
Можебуц.

Лем, у тей жими и далёни
грабо их слово руске,
керестурске;
през шепот молитви
валалски дзвон.

Чи то бул лем сон?
Чи мрий, надї ѿ сили даваю
же ше враца до родного краю?
Можебуц.

Нігда зме то не дознали,
лем од оца тоти стихи зачували:
«О, Господи...”

О, ГОСПОДИ

*O, Господи, як ми добре було
кед сом були мали.
Кед сом ше бавел у чардаку,
кед ми били чутки були конї,
а червени чутки були крави.*

*O, Господи,
як сом теди бул блізко при Тебе!*

*А тераз, Господи,
що Це веџей глєдам,
вие ши далей одомнє...*

ЖИВОТ ОПРЕЗ ЧАСУ

Сто роки од народзеня Елемира Папгаргая (1912–1995)

У колективе професорох першой рускай Нізшай гімназії у Руским Керестуре, такай после Другай швetsовей войни, бул и Елемир Папгаргай, професор історії и географії. (Дакеши ше підписовал або представлял и як Велімир Папгаргай.)

Народзени є 14. юния 1912. року у Вілєве, валалу при Долнім Михольцу, у Славонії, у члененай фамелії маєтного земледілца Петра Папгаргая и Марії народзенай Арва. Початком XX віку пановали хороти, та людзе умерали, окреме дзеци. Так у фамелії Папгаргайових перше дзецко умарло – єднорочне дзвічче Ана. Родзели ше потим дзеци: Феброна, Павлина, Еміл, Ганча и Елемир. И кед Елемир мал 14 мешаци, умарла мац Марія. Оцец Петро ше 1919. року преселел з фамелію до Керестура. Ту их знашла нова драма: єдна за другу, умарли млады шицки три Елемирово шестри. Остал му лем брат Еміл, хтори ше познейше з фамелію одселел до Дюрдьова. А кед ше оцец Петро онова оженел, на тот завод з Ану родзену Кирда, достал и брата Йовгена.

Основну школу професор Елемир закончел у Керестуре, а Гімназию – Грекокатоліцьку семинарию у Загребе. Студирал богословию у Львове, у України, а потим 1939. року закончел Філозофски факультет у Загребе – історию и географию. Знал даскељо язики: окрем руского, сербского односно горватскогo и українскогo язика, познал мадярски, латински, старогречески, немецки, италиянски и англійски.

Його школяре го паметаю як доброго професора. Бул широкого знаня, добродушни, часто порихтани на франту, толерантни,

Проф. ЕЛЕМИР
ПАПГАРГАЙ
(1912–1995)

уважовал школярох. Кед дахто не знал, гуторел лем: „Науч, та вец будзеш одвітовац.” Викладал на интересантни, аж забавни спосаб. Мал свой кино проектар, на ручни погон, та школяром, а даке-ди и за ширшу публіку, приказовал філми. Були то „нєми” філми, углавним едукативни, ал€ и бавени (наприклад, „Чловек з дванац карсцелікамі”, „Шмели ловар на дзиви кози” и други). За даёдны філми тон ше обезпечовало з плоchoх и грамофона зоз трубу, на на-круцане, а дакеди их провадзела „жива” музика. У тэдышнім чаше, кед валал ішце не мал стаємни біоскоп, то була права атракцыя!

Професор Елемир Папгаргай остал запаметани и по тим же 1934–35. року у Керестуре, ішце як студент, выдавал гуморыстично-сатиричны часопис „Рошта”. У нём описаны дружтвени збуваня у валал€ и ширше медзи Руснацами, през франту, часто и подшміх. Було то технічно скромне видане, ал€ цошка незвичайне и нове. Часопис виходзел у ограниченым тиражу, та ішол з рук до рук. Бул читани и у других наших местах – у Дюрдове, Петровцах... „Рошту” ушорйовали, як у ней писало, троме редакторе – Шлєпі, Глухи и Нєми. Други член редакцыі бул Дюра Гербут, тиж тэдышній студент, познейше паноцец. Треци редактор по нешка остал непознати. То тайна хтору професор Елемир за жывота не сцел одкриц, однесол ю зоз собу до вичносци.

Кнїжка була найвекша любов професора Елемира. Гоч дзе бул, окружовали го громади кнїжкі, мал свою богату бібліотеку. Озда уж и прето єдну часц роботнаго вику робел як заступнік видавательных хижох зоз Загребу („Кугли” и других). Теди вельо путовал, правел вистави кнїжкох рижних змістох и пропаговал их. Віше твердзел же „кнїжка то найвекши маєток”. Кед зме 60-тих роках почали куповац авта, вон дакому коло себе знал повесц: „Утрепал ши пенеж до железа! Волел ши купиц кнїжки. Авто зардзви та го руциш до одпаду, а кнїжка нігда не препаднє”. Часто знал повесц: *Кнїжка то найвекши маєток!*

У *Руским народним календаре* за 1946. рок професор Велимир Папгаргай, як ше подпісал, обявел два замеркованы статі:

Зос живота наших старих и Наша народна медицина и матия у преислосци. То ніяк не було його польо роботи, ані интересовання. Вон лем призначел тото цо було дакеди у народу, та гоч то и врачаніни. О тим шведочи и його коментар на концу другого напису:

Зос таку медицину ми вельо нашо дзеци и людзох як и млади мацери одпослали до шмерци и требало би да ше зос тим добре упознаме и да шицко тото раз навше викореніме, як цми и заостати обичай.

Пре здравствени причини, професор Елемир найвекшу часц живота препровадзел у Опатиї, на морю. Шніл о тим же у своій хижі направи дискотеку старих плоchoх, дзе нащывітельом будзе пущац евергрини и давни шлагери. Не могол знац же придзе час компьютерох и интернета, ал€ жил и робел опрез свайго часу.

Умар у Опатиї 23. марта 1995. року, у 83. року живота. Там є и поховани, далёко од своїх ближніх, дзе шуши морйо, зрею лимуни, а стара палма у його дворе згина конари.

Елемир з родzinу Геленку Папгаргаї – Якимову (на предку), на братовей Йовгеновей свадзби, у Керестуре 1941. року

О „РОШТИ” – ПИСМО З ОПАТИЇ

У новинах „Руске слово” 27. децембра 2004. року обявени обсяжни напис *Дюри Латяка* под насловом „*Рошта*” – *наш гумористични гласнік*, з нагоди 70 роках од виходзеня першого числа таго часописа. У напису автор, медзи іншым, наводзі:

Ище 14. юния 1965. року професор Елемир Папгаргай послал зоз Опатії (дзе жил) писмо, адресоване на Редакцию „Русского слова” и ей тэдышнъого главного и одвічательного редактора Дюру Латяка, у котрим (з нагоды 20-рочніцы виходзеня наших новинах) предклада же би Редакция почала выдавац мешачни гумористични часопис под насловом „Рошта”, „илустровані зоз оригиналними карикатурами и оригиналними шміхамі (гумором) зоз наших валлох, бо наш народ барз люби шміх и ма смисла за гумор”. Як обгрунтovanе за таке предкладане професор Папгаргай наводзі:

„Пред 30 роками (под конец 1934. и у 1935. року) выдавали нашо тэдышні школяре гімназисты перши наш гумористични мешачни часопис под насловом 'Рошта', котрому бул долу подписаны (Папгаргай Елемир – зам. Дю. Л.) редактор, писатель и главни карикатурист.”

Редакция „Русского слова” лем часточно прилапела предкладане професора Елемира Папгаргая. О ёден час почала выдавац [мешачни] подлісток гумористичнога змісту под назву „Дикица”.

„Рошта”, гоч „,нє була штампана у штампарії, лем оддурканна на писацей машинки у штирох прикладнікох” – як у своїм писме пише професор Папгаргай – „у свойо време возбудзела вельке интересоване особено у Керестуре и Дюрдьове”.

... Дадайме ту тому же „Рошта” побудзела интересоване и у Сріме, особліво у Петровцох, дзе свой школски разпуст провадзовало значне число тамтейших русских школьніярох и сту-

дентох. Аж и сам наслов часопису асоцирує на познئйшу назву „Пасарайтov”, зоз котру наволане петровске школярске дружство. Можебуц тут иснує даяка вяза...

Але остава иста правда же „Рошта”, гоч и не друкована у друкарнї, охабела за собу тирваці шлід. И остава факт же вона перши наш гумористични часопис на тих просторах, та и єдини аж по нешкайши днї.

РОШТОВИНА З „РОШТИ”

(Вибор: Дю. Латяк и Ю. Пап)

Насловни бок первого числа „Рошти”

ПАНОЧКА АРАНКА

(То усна верзия франти-писньочки хтора обявена у „Рошти” под насловом *Модерна кондашка*, а почина зоз *Паночка Бланка...* Медзитим, читаче препознали же ту описана паночка Аранка, бочна сушеда редактора „Рошти”, та писньочка у явносци пременена на *Паночка Аранка...* – заув. Ю. П.)

*Паночка Аранка,
як добра газдиня,
отвера капурку,
бо ёй идзе швиня.
А швиня ше злекла,
на улічку сцекла.
Паночка з киянью
на бицигли за ню.*

(**Толкованє:** Дакеди ше швині пущало на пажишу, за валал – рано одходзели, а пред вечаром ше врацали дому; гонели их и чували кондашье.)

СЛАМНЯНА ГДОВИЦА

– Чом ти Ержо плачеш? Чи не вжали твойого заручніка за катону?
– Та, вжали. И то шицких трох!

У ДУТЯНУ

*Муштерия: Модлім вас, єдну билу кошулю.
Калфа: Жадаце можебуц таку як цо я мам?
Муштерия: Може буц така, ал€ ч и с т а.*

ТАКА КРИЗА

– Янку, видзели ви уж нову езердинарошку?
– Та яке нову, я ище стару не видзел.

* * *

*Жена: Янку, Янку, яка то крава у нашей загради?!
Янко: Га, цо стоїш – бежс и подой ю!*

МОЦНА ПРИЧИНА

*Вона: Ви на піпку дали насліковац слику вашей жени?
Вон: Гей – сцем ше одучиц куриц!*

Пан редактор „Рошти” у опасносци!

МАЛЬОВАНС

„Рошти” призначала и подїю кед мальовали церкву у Керестуре. Майстрове маляре мишали до фарби, медзи иншим, вайца и паленки або руму. Ал€ ше у тим нашол и дахто „процивни”. У „Рошти” обявена писньочка о тим:

ЦЕРКВУ КЕД МАЛЬОВАЛИ У КЕРЕСТУРЕ 1935. РОКУ

*Млади кантор Владо, дзияк у пензii,
помагал маляром при декорациi.
Пан професор Дюрич послал го до Жида
купииц літтеру руму и мідло „Елида”.*

*Рум треба маляром фарбу да прегриже.
Владо ше радує, гамби себе ліжсе.
„Тераз ше я надрем” – дума вон у себе.
„Пан€ професоре, ушорим я тебе!”*

*Н€ сцел Владо з румом
да малюю Христа,
нагнул полну фляшку,
та випил – до чиста!*

БАБОВА КРИТИКА

Баба: Модлім, пан професор, ѿшика ше слика не блїщи!?

Проф. Дюрич: Бабо, то не ципела да ше блїщи!

ПАНУЧИТЕЛЬОВ СТАНДАРД

Андя: Цо так ходзице, панучитель? Думала сом же сце тияни!

Панучитель: Та н€, андъо, викривени ми пети на ципелох.

Андя: Га, панучитель, купце себе нови ципели.

Панучитель: Ша, купим, купим, бо сом чул же просвітним роботніком повекшаю плацу.

Андя: Га, вецка себе кутце високи и шкрипаци үшпелі, най шицки видза и чую яки маце високи стандарт!

ПРЕНАХОДОК

Наученяк: Удало ше ми пренайсці сензационални лік. Тераз треба лем пренайсці одвітуючу хорому.

У СТРАХУ ВЕЛЬКИ ОЧИ

Штирме пайташе ше картаю у карчми. Нараз задзвоні тэлефон. Келнер вола ёднога з ніх. Тот ше врача зоз телефона, руца карти на стол и нервозно ше облека.

– Цо з тобу? Трафело ци ше даяке нещесце?

– Не, але моя жена телефонирала же най або дораз ідзем дому, або вона придзе ту!

МАЛ ЩЕСЦА

Василь ше барз любел з Марчы. Питал ю, але вона не сцела пристац. Васильови уж було тога досц, та сцел тому ствар уж раз звершиц.

– Наймилша, – гвари вон – кед ми и нешкадаши кошар, пойдзем на край швета.

– Най судьба одлучи – гвари мудро Марча. – Ту на тих штиrox полічкох ест штири үидулки. На двох написано „гей”, а на других двох „не”. Яку үидулку вицагнёш, таки будзе мой одвіт.

Щесце ше ошміхло Васильови, та вицагнул үидулку зоз „гей”. По винчаню предруцие Василь Марчи:

– Яка ти була недобра! Цо би я зробел кед би сом вицагнул үидулку зоз „не”?

– Яки ти дурни! – одповедла Марча. – Як же ши могол вицагнуц „не”, кед на шицких штиrox үидулкох писало „гей”?

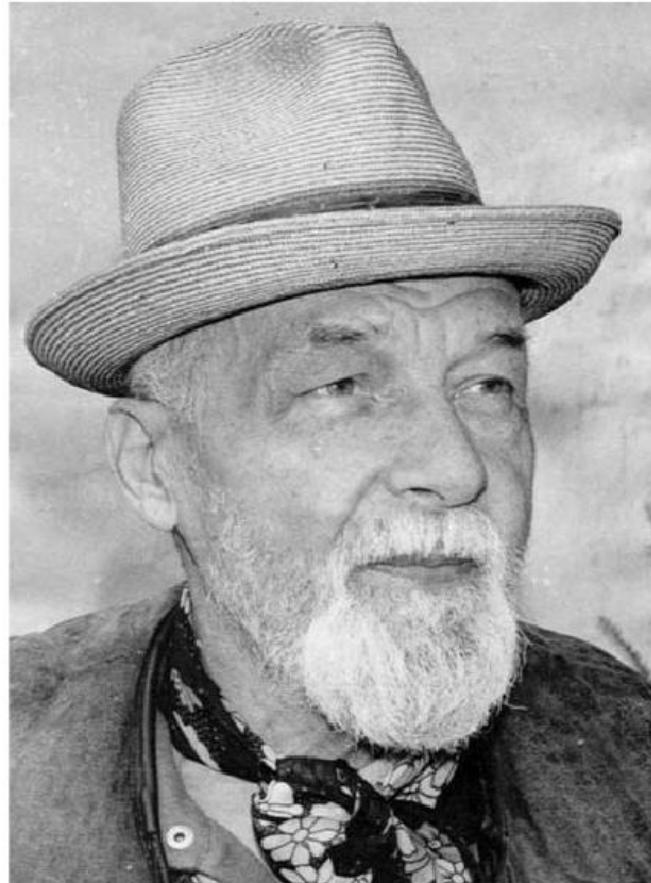
ЄДИНИ РУСКИ БАСНОПИСАТЕЛЬ

Штефан Чакан (1922–1987)

Штефан Чакан познати у нашим народу як перши редактор виданьох „Руского слова” после Другей шветовей войни, ёден з першого тиму професорох нашей повойновей Гімназії у Руским Керестуре, активни дружтвено-политични роботнік, агроном, культурни діяч, новинар, публіциста и писатель – од штерацетих по осемдзешати роки прешлого вику.

Народзени є 10. апраля 1922. року у Руским Керестуре у вельочисленей фамилиі. После основней и средней школы. закончел студій на Високей польопривреднай школы у Мадяровару (у Мадярской) и Польопривредним факультету у Земуну дзе здобул диплому инженера агрономії.

ПІСАНЄ ЯК ЖИВОТ. Такой по ошлебодзеню 1945. року. як млади фаховец, добри бешеднік и политични активиста „лэгкого пирка”, бул перши главни и одвічательни редактор новинох „Руске слово” (перше число вишло 15. юния 1945. року у Руским Керестуре). У ощадних условійох за друковане и видаване кніжкох, ведно з професором Гаврийлом Надьом и др Мафтейом Винайом. зложел перши повойнови Руски народни календар за

Ёден з остатніх знімкох

Штефана Чакана

(фото Гаврийл Рац)

1946. рок. Потим бул перши главни и одвичательни редактор „Пионирскай заградки” 1947. року, у редакції першай Рочнай кніжкі 1951. року, та активни порушовач часопису „Шветлосць” чийо перше число вишло 1952. року. Тиж так бул у редакції або главни редактор и других виданьох тэдышнъюго „Руского слова”. Преложел по руски веций учебнікі за потреби наших школох.

Оженети бул з учительку Елену (Єлену) Кішпеційову з Бачкого Петровцу, з хтору ма трох синох - Мирослава, Штефана (Стевана) и Ивана. (Штефан т.е. Стеван несподзивано умар 2011. року.) Супруга Єлена тиж веций рокі робела у Керестуре як учителька, дзе осталася запаметана як Іка.

По потреби служби, Штефан Чакан 1955. року пошол з фамилию до Београду, дзе робел ёден час як редактор у выдавніцтве „Задружнай кніжкі”, а потым як фаховец на руководзацих местах у прыведных асоцыяціях гораду Београду и Рэспубліки Сербія. Шыцкі троме його хлапцы закончели факультеты и нешкы жыю и робя у Новим Садзе. Учителька Єлена попри работы закончела за професорку дефектології, та робела у тым фаху. Нешкы тиж, як пенzionерка, жиє у Новим Садзе.

Од 1966. року Штефан Чакан робел у Рускай редакції Радио Нового Саду як редактор емісійох за валал. Потым, 1972. року прешол до „Руского слова” у Новим Садзе на место редактора нукашней и вонкашней политики, дзе робел по 1976. рок, кед пошол до инвалидней пензії. Рабочы вік практично закончел ту дзе го и започал.

После Нового Саду, ёден час пребувал у Коцуре, потым у Бачинцох, же би ше на концу одселёл до Нового Орахова, гу своім людзом котрих там одведол у пвойновым чаше.

Тоты цо робели зоз нім знаю же у работи бул точны, а як руководитель энергичны. Знал порадзиц и помогнуц. Вше бул по-рихтани за франту, та и на свой рахунок. Його школьніе го волали „професор”, други найчастейшы „товариш” («тпанох» тэди не було, ані вон то не сцел буц), а велі младши го єдноставно

ословівами зоз „бачи Штефан”. Вон так сцел. Нігда не хасновал машинку за писане, але писал з руку або дакому диктовал з глави. Свой написи подписував лєм з меном и презвіском, єдино строго фахово прилоги зоз „инж.”, а даєдни твори як „Стемих” (Стеван Михалов).

Цали свой роботни и животни вик Штефан Чакан, гоч дзе рobel и пребувал, непрерывно и нєвистато писал до шыцких виданьох „Руского слова”. Кед би ше шыцки його статї, прилоги, стретнуца з людзми и твори позберало, була бы то груба кнїжка у даскелью томох. Мал всестране знане и интересоване, але найвецей писал о актуалных подійох з політичного, привредного и дружтвеного жывота, валалскай проблематики, польопривреди, розвою газдовства, шветових збуваньох, науковых досягох. Облюбени теми му були з обласци статкарства, цо бул його узши фах. Мал духа за гуморески, а писал и приповедки, писні. Але найвекши успехи на литературним полю му вшеліяк б а с н и, з тим вецеj же вон затераз наш єдини баснописатель. Почал их писац од 1947. року, та практично по конець свогого жывота.

Обявени му два кнїжки баснох у виданю „Руского слова”. Перша кнїжка „Басни” вишла 1971. року и за ню достал „Невенову” награду. Друга кнїжка под назву „Басни 2” вишла 1986. року.

О БАСНОХ. Басни Штефана Чакана характерую даскелью основни смуги: лєгки стил писаня, богатство описох пейзажу, ядровито виражени подїї , з благим присмаком гумору, та поука односно поручене читачови; до нїх уткани животне искусство писателя и народна мудросц.

Найчастейши амбіент баснох то: *гай, луг, лєшик, мочар, стари дуб, гумно, хлів*. У своїх баснох писатель пестує руски народны язык, хаснует велі слова и вирази котри нєшкa уж покус забути у каждодневним словніку, як: *гетка, гнётка, глібка, доля, нурци, орубенец, розтинка, рошошки, стиржень, фарто, чеперки* и велі други. У другой кнїжки баснох, окрем животиньох и рош-

лінох, „бешедую” и ствари, машини, комп'ютер, авіон, та и оружие. По препоруки професора Гавриїла Надя, за даєдни басни у другей кніжки автор дава и згуснути „надпомнуца”, як коментар односно толкованє. Даєдни басни у обидвох кніжкох ше закончую жалосно, нємилосердно, аж и сурово. Але, як їх писатель гуторел: „И живот таки, нє вше гладки!”

(Праве пре специфични способ виражованя и богатство словніка, басни Штефана Чакана би ше могло аналізовац як з літературного, так и з язичного боку; то би могла буц тема даєдній дипломскай або подобній роботи студентох нашого Одеску за русинистику Філозофского факультета у Новим Садзе.)

О своїх баснох Штефан Чакан написал слово-два у вступних словох першої и другої кніжки. А у чаще приихтованя другої кніжки, 4. октября 1985. року, у писме авторови тих шорикох написал и тото:

*„Я ше нє сцем прировновац зоз баснотисателями ко-
трих нє було вельо, бо сом при нїх дробенке нашењко - нє
маку алє типиня! Але, кед спомедзи моїх 250 баснох оста-
ню неодруцени од часу, кед витримаю ход часу лем 20 або
30, веџ ужс тераз можем повесцј же вредзело жиц. Кельо
мнє познате, на тим югославянским поднєбю друкованы по-
тераз лем два кніжки баснох: єдна Доситея Обрадовича, а
друга моя (не рахуєм преклади). ... Я ше за свойо басни нє
ганьбим, а анї ше нє теребечим! Я, заш лем, обычни Руснак.
... Час котри я нє дожиєм, бо сом више слабши и више сом
бліжсей ту гробу ту у Орахове, пове котра спомедзи баснох
остане, а котра будзе згажена и забута. Час, як верховни
арбітер, нємилосердно одруцує плєву и тереку, а зохабя лем
трамовите жито. Та и ліхи зарна нємилосердно видува!”*

Штефан Чакан роками хоровал, алє теди уж бул чежко хори. Цукрова хорота го нательо обняла же после даскельо операційох страцел ногу. З радосцу дочекал свою другу кніжку баснох, алє

бул свидоми, як гварел, „своїй кончині”. Лем рок потим, 23. мая 1987. року, закончел живот у шпиталю у Суботици. По своїм жаданю, поховані є у Новим Орахове, у котрим єдна улічка ноши його meno.

* * *

За свою роботу и твори Штефан Чакан достал веџей награди и припознання. Медзи нїма и тоти з „Руского слова”: два памятни плакети – з нагоди 20-рочнїці и 40-рочнїці новинох (1965. и 1985. року), награда „Шветлосци” под назву „Микола Кошиш” 1984. року, як и дипломи за кажди ювилей „Пионирскай заградки” у хторей давал свой творчи допринос.

ПОДЇЯ У ЖЕЛЄНИМ ГАЮ

Роками радосни поточок понаглял з брешка до желєнога гаю и жубротаюци прескаковал камене. На сред гаю стал сторочни дуб и з розширенима конарами пановал над розквитнутим гайом. Слунечко пригривало, птицы ше уцагли до грубого хладку, медзи дубово конари. Прави лєтушнї дзень.

- Добри поточку - озвал ше дуб - скруц блїжей гу мн€ з бистру воду. Розхладз ми дакус корен€ и жили, видзиш же нешкa барз припека!

- Н€ старай ше, такой я там з воду, лем ти поведз, вельки дубе, цо жадаш одо мн€. Такой я там!

Прескочел поточок даскельо каменя и уж ше нашол при дубе.

- Як приемно! Нол€ и на други бок з бистру воду. Як приемно розхладзовац жили у бистрой води!

- Лем ти поведз, дубе, дзе сцепш води, поведз! – радошн€ подскаковал поточок.

- Подплокай ми дакус под тоту вельку жилу и виглоб тот камень, бо ме уж роками прищиска – розказовал далей сторочни

дуб. – А вец розлей тоту воду ширцом по розквитнутим лугу. Най випукую жалудзи, най ше разрастаю. Видзиш, поточку, уж вихпали главки даскельо жалудзи, а зоз нїх вирошнє красни дубов лєшик. Розлей воду, не сануй воду!

- Такой ідзем, дораз то будзе, лем ти гутор цо жадаш! – весело пригварял поточок.

Тоту розгварку слухал лукави витор. Причекал дакус и вец ше силовнє, несподзивано вдерел до дуба.

Подплокани корень не витримал. З великим треском ше дуб вивалел и спаднул на стерд розквитнутого гаю.

- Га, га, га! Ал€ сом ци, прекосни дубе, доскочел. Уж сто роки ме спераш и завадзаш ми же бим пановал над тим лугом як я сцем! Догил ши ми з твоїма конарами з твою гордосцю! Тераз лежиш под моїма ногами! Нігда вецеј ми не будзе ніхто стац на драги у тим гаю.

- Дубе! Мили дубе! – розплакал ше поточок. – Я не сцел, я ту не виновати! Цо мам зробиц? Стань, дубе, як ци поможем? Вельки дубе, стань! Я не виновати!

- Не будз застарани, мили поточку, то судьба сторочних дубох... Витор дострэгнул кед сом го найменей обчековал. Ал€, ніч то! А ти, лукави витре, – обращал ше гу витру – не победzel! Зоз дробных жалудзох, цо су розшати по лугу, вирошнє густы дубов лєшик, а потым зоз нього будзе дубов лес. А вец будзеш мушиц, дурни витре, тот гай лєбо цалком керовац, лєбо зохабиц. У дубовим лєше будзе віше лагодно и цихо. През нього будзе жубротац поточок, а у нїм буду шпивац лесово птички!

Вигварел тото сторочни дуб, скляпнул конари на котрих ше лісце зосхло и сущаци шептало слова покою гордому виваленому сторочному дубу.

Штефан Чакан, *Басни*, 1971.

МАЧКА И МАЧАТА

Осторожна мац стара мачка поодношела свойо мачата спод яшльох у хліве до плевніка, а кед мачатом и там загрожел велікі бундасти пес, однесла их по драбини горе на пойд. Ту у bezпечносци уж одроснути мачата заскаковали коло олупаней чуточки як кед би то була швидка миша. Патраци задовольно на нїх, озвала ше мачка гу умилней билей мачички:

- Видзиш, мила моя, кельо ше я о вас старам. У пискох сом вас поодношела зоз хліва до плевніка, а отамадз аж на пойд... Кед одрошнеш и кед ше я случайно похорим, нонагей, здогаднеш ше на мою любов гу вам?

Била мачичка ше на хвильку застановела при чуточки и док ше рихтала ище раз скочиц, одвитовала з ошміхом:

- Здогаднэм ше, мамочко, кед одрошнем, здогаднэм! И я так будзем одношиц спод яшльох у хліве свойо мачата до плевніка, а кед им там пшишко будзе грожиц, однешем их по драбини на пойд.

Вислухала то мац мачка и на долго ше запатрела до густей павучини розцагнутей медзи розпинку и рогом.

Штефан Чакан, *Басни 2, 1986.*

ХРОНІЧАР, СЛИКЕР, ПИСАТЕЛЬ...

Сто роки од народзеня Михала Биркаша (1910–1970)

Накадзи ше спомнє мено Михала Биркаша, то нас такой асоціра на стари Руски календари и у нїх рубрику „*Мудри віречення – позберал Михал Биркаш*”. Старши и найстарши генерації ше здогадню Михала Биркаша як „сликера”. Велї знаю же описовал стари часи – як жили и газдовали нашо дідове, а тиж бул и хронічар свого часу, з писаним словом и фотографилю. Писал и писнї, прозу. Земледілець, майстор, новинар, поета, писатель – шишко тото бул Михал Биркаш, скромни житель Руского Керестура, „селянин”, як ше дакеди подписовал, хтори зохабел значни шліди у живоце валала и бачвансько-сримских Руснацох 30-тих и 40-тих роках прошлого вику.

Михал Биркаш 1953. року

Предходних роках Михал Биркаш не часто споминани у нашей явносци. Нагода же бизме ше здогадли на ньго праве у таким „округлим” ювилею його народзеня.

Мой оцець, Михал Биркаш. Найточнейши животопис Михала Биркаша дал нам його син Яким (1933–2015). Ния його шведочене:

— *Михал Биркаш народзени 6. юния 1910. року у Руским Керестуре у селянскай фамилиї, од оца Михала и мацери Юли родзеней Тиркайла. Мал брата Владимира, 10 роки младшого.*

У родним валае закончел шейсці класи основнай школы. Од 15–16 роках почал ше интересоваць за нашо Руски новини, Календари и други виданя, хторы з увагу читал, а познейшее до якіх и писал. Велі пісні др Гаврила Костельника знал напамят.

Першое почал пісаць присловки и други мудры віречения, хто-ри дознавал и записаваць од старших людзюх. Познейшее пісал пісні, прозу, рижни записи о нашай преісторыі, котры друкавані у наших виданьох.

Істочасно, ішце як летінъ, почал ше занімаць з фотографію, першое аматерски, а потым и професионально, кед 1946. року положел майсторски испит. Як „слікер“ обслуговаваць цали валае. Коло штири роки бул фотограф у Філіпове (нешка Бачки Грачая), а обслуговаваць и други валали – Лалітъ, Вепровач (Крущич), Бачки Брестовец, та аж и Дорослово – понеже у тэдышнім чаше у тих местах не было фотографа.

Занімал ше и зоз польопривреду, та його фотографії найвецей о польских работах, живоце у селянскім обисцу, на валае.

Ожэнєты бул зоз Гелену Хромишову з Коцур. Мали двух синох. У Керестуре ше Биркашово пейц раз селели, док оцец Міхал не здобул свою хижу на Велькім шоре, недалеко ад бетелю, при котрим ше и народзел.

Старши син Янко умар у 54. року жывота. Якімов син, тиэж Якім, роби як професор у Школі у валае.

Міхал Биркаш умар несподзівано у Лалітю, од шлогу, пра-ве на сваёй фотографскай работі 9. новембра 1970. року. Пожыл лем 60 рокі.

Всестраны чаловек. Син Якім чува у домашнай архіви скоро шыцьки виданя Руских новинах и Календарох у хторых обявени прилогі Міхала Биркаша, як памятку на свойого оца.

Хто познал Міхала Биркаша особнє, може повесці же то бул чаловек всестраного интересовання. Мал природны дар, притоку и духа за пісане. То видно уж зоз його Мудрых віреченьях и опи-

сох старих часох. Любел дружтво и франту. (Приповедка *Кума и Левонка*, поведзме, у хторей ше преплатаю стари и нови похопеня, преткана з благим гумором.)

На тот завод даваме приклады и вириўкі зоз хронікох, як и даёдни літературны творы, та Мудры віречэні Михала Биркаша. (У текстох углавнім хаснованы нешкайшы правопис, а даёдни старавескі виразы затриманы.)

Биркаш Михал:

ДАЦО ЗОЗ ЖИВОТА И ГАЗДОВСТВА НАШИХ ДЁДОХ

Зоз юношества (О легінъях и дзивкох)

Легінъем було першэ ношыво: чарни ранцовани чижми и били ценки гачи, з велькіма гомбічкамі лайбік (чарни) и чарни калап. А тоти шматы лэм на швето и на свадзбу брал, а на роботны дзень на бависко легінє ишли босы у грубых гачох и грубей кошуле і у сламяных крисатых калапох.

Вжиме легінє брали двої, дахторы и трої гачи, у чижмох ношэли зоз старых гачох онучкі, вецка на роботны дзень груби, а на швето ценки кошуле, а вец лайбік, а на верху ношэли кожух, або бунду, а на главу брали зоз баранчэца або зоз домашнього заяца шапку.

Дзивкі на швето ношэли червени чижми а вец мали дас два сукні, а вец мали оплечко зоз лэм по локцы рукавами, а при локцу було вельо позбераны ранцы (буркі), а вец мали брушлікі червени зоз вшэліякіма цифрамі, рецамі, а чесали ше о ёден варгоч. Роботны вечары на прадки дзивкі ходзели у деревянкох а у хижі брали предзово чарапы.

Легінє тримали за найславнейшэ лайбік гомбічкованы, а дзивкі червени чижми, але так их чували же кед ишли до церкви або до карчмы (а кед було блато) тэди не було у Керестуре цеглово

дражки крем Велького шору – та ше облекли и добре викасали, а червени чижми до рукох вжали, по церкву ишли боси а при церкви у найблізшим ярку умили ноги, вец обули чижми и уходзели у ніх до церкви. Кед вихадзали зоз церкви заш ше позобували.

А легінє нє чували свойо чарни чижми од блата, вони ше нє зобували. Єден газда (Колошняй) раз ішол на свадзбу до Коцура, вожел свою и родзинову дзивку. Кед були там дзе „Три салаші”, а ёдна забула червени чижми, аж там обачела же их забула и вец Колошняй мушел назад до Керестура по чижми обращіць, бо ше бали же нігдзе нє годни пожичиць у Коцуре, а през чижмох нє знала танцовац. (...)

O женідбі

Хлапцы ше исто женели на осемнац а дзивчата одавали на шеснац [роки], як и нешка.

Кед ше легінь женєл, кед спітал дзивку и було утвердзене же за нъго пойдзе, дораз од того часу почал ношиц за калапом покрейтку, ношел ю по свадзбу до карчми, вечар до газдині, на пажицу и коло дому кед вожел зоз доліни гліну. Вшадзи ю брал, лем кед ішол по цали дзень зоз дому кошиц и ламац, вец ю охабял дома. Покрейтка ше куповала у дутяну. Була вона направена зоз воску, були на ней пупча, а розквитнуты ружички були целови и червени зоз финога плаценка, а на верху мала по себе златка поцагани.

Легінь ю ношел док нє пришагнул зоз дзивку; аж задні дзень пред пришагу вечар пошол зоз дружбами до младей и там була „розберанка”...

«Розберанка» и нешка панує, особито у Керестуре, а то од теди остало. Лем тераз ше заправо ніч нє розбера, бо тераз младоше нє ноша покрейткі, та нет цо розберац. Тераз лем пойду до младей (млоди и дружбове), та им там млада здзива на глави кояки сакайтови зоз курнікох и кояки стари дикиньово кошніцы.

А вец на концу, кед ше зоз нїма досц нашалєли, даю им їх власни калапи хтори им зоз главох млада побрала кед вошли до хижи и шедали за стол. А вецка ше добре понагиваю и иду дому... (...)

Млада, кед ю дахто уж заручел, дораз почала ношиц „парту” на верх глави, то ше куповало у дутяну. Справена була так: перші була зачесана, а вец бул єден лубик, на нїм бул пришити червени баршонь, по баршоню були вельо вишивани ружички и блїщаці пацерки, а вец були рожки на лубику направени и зоз платном обшити, на нїх були наквачени пантлїки вшеліякей фарби (було их до дзешеца), вишли ей аж до паса.

Млада ходзела у „парти” скоро вшадзи – до карчми, на вечерніци на пажицу, лем до чежкей польскей роботи ю не брала. Дзивка ше іще і винчала у „парти”. А кед ше повинчала та дружба (старши), там іще у церкви, знял ей зоз глави „парту” и то пріпадало йому, лем вон ю вецей не могол придац другей, бо бул обичай же ше у истей лем єдна дзивка могла повинчац.

O свадзбох и питанкох

Свадзби ше правели найвецей на яр. А питанки були віше обично тідзень (осем дні) скорей, а вецка була свадзба. Питанки ше отримовали у младей и то пошол млади зоз своїма пайташами и зоз дружбами и ішла младого мац и оцец, а млада поволала своё пайташки и шицок свой род и у ней ше отримовали питанки, од поладня та до другого рана (цалу ноц). Єдла шеtotи істи варели на питанкох, хтори ше і нешка варя. Кед була богата млада вец и гудаци грали на питанкох. Кед худобна вец лем сами госци шпивали и вешелєли ше. Кед ше досц навешелєли и напили, розходзели ше дому.

О свадзбох: свадзби були обично єден тідзень после питанкох. Свадзба ше починала вічас рано та до другого рана, як і нешка. На свадзбу млади волал шицок (и найдальши) род и шицок род младей (и младу), и своїх пайташох и младей пайташки.

Свадзебного дня рано ишол млади зоз старостами, свашками и дружбами до дому младей и там бул фриштик, а вецка ше млада одпитала од оца и мацери и ишла (ведли ю шицки) до винчанию. Кед ше повинчали, приведол ю млади диму. Свадзба була до рана. Не була така свадзба же би на ней не „шквирчали” Марциново або даєдни други [гудаци]. (...)

Косидба жита

Була кеди скорей, кеди после. Кошело ше „на рукох”, не було машини косачки. Перши мали у Керестуре косачку Папянково, цо маю на кулянскай драги салаш. Розуми ше, не терашній Михал, ал€ його предки. Вон, Папянко, кед на своей жеми кошел на машини, людзе зоз далёка ше збеговали патриц „чудо”. А вецка за веций роки ище ніхто, окрем нього, не мал косачку. Кошели на рукох, а вельо раз цали дзень о цыбереї, кед ше удесела.

У Петровим посце у косидби давно ше вельо баржей посце-ло як нешка. Водни рок бул таки дараз же ше не могло покошиц. Од Філіпова пришла велька вода хтора заляла узрете жито. Досц го мало було, а полак ище од води страдало, та вец не чудо же людзе ишли до Кули по корцу¹¹ и по два куповац жита.

Хлопи, особено легине, кед кошели любели себе на сламяни калапи нахпац квеца (цо рошн€ у жице), та ше вецка обкошовали хтори бул найвреднейши и найшвидши, а и одберачки ше цешели хтора мала найвреднейшого косача. Грабл€ за грабан€ не було, ал€ ше после ходзело „класки зберац”, жени и дзеци. Кажды зоз своей жеми позберал класки, а худобни людзе ишли на богати салапи класки зберац. Хто мал поверх 6 фертал€ жеми, дал худоби класки зберац. Баба Галийова (худобна була), славна, бо назбера-ла зоз класкох 2 мирова¹² жита. (...)

¹¹ *корец* = старинска мера и суд за зарно (коло 30 кг) – заув. Ю.П.

¹² *миров* = пожунска мера за зарно и др. (62,5 л.) – заув. Ю.П.

Тлачидба

(...) Перша парна машина тлачела у Керестуре „на новим салашу”, (од Билей) на Державки. То була швабска зоз Червинки. Прицагли ю 6 воли. Були то пец и трешка, елеватор нє бул, сламу на дручкох ношели. Кед тлачели на „новим салашу”, та вельо хлапци (терашнї стари дїдове) пошли патриц „машину”. То була за цали валал велька новосц и – чудо. Хлапци стали на ярку, а кед машина запискала, вони шицки сcekали йойчаци дому. Дораз по-тим купел машину цо тлачи Ерделї Янко, на Вельким шоре бивал. Вон бул перши у валалє цо мал тлачацу машину. А вец после ше намножели вельо. (...)

Руски календар 1937

Кума и Левонка

- Слава Исусу Христу, кумо!
- На вики слава! То ти, Левонко, дзецко майо?
- Я, кумо, я! Дзе же сце були, кумо?
- Та була сом, Левонко, дзецко майо, у задруги на вапно.

Питам це крашне, кум ми шицок пец очухал до того першняка, а нєт зоз чим щетку прецагнуц. А ти дзе була, Левонко, дзецко майо?

- Та була сом, кумо, у кудзеляра, ношела сом пиро оправиц, бо сом каричку розбила.
- Добре, Левонко, дзецко майо, же зме ше стретли, бо сом думала же до вас пойдзем, а добре ци вичитам.
- Чом, кумо?
- Та зато! Була у вас питачка? Питац це за нашого сватового Дюрика?
- Ша була, кумо, була!
- Та им одповедла же не пойдзеш!
- Ша, кумо, цошка не мам дзеку.

— Не будз ти шалёна, Левонко! Знаш ти як нашо сватово стоя?!

— Не знам, кумо!

— Та іци шыцко повем, лём ме добре вислухай.

— Но, лём приповедайце, кумо!

— Модлім це крашн€, не да ше цешиш же на це Дюри таку чесц положел, а ти ище не пойдзеш. А, Боже, нічого би ши жадна не була.

Кукурици навожели на пойд, мало ше на юх пойд не завалї, аж по саму дзиру!

А квоки и тераз ма сваха пейц насадзено, а цо не поєдза а вони попредаю курчата.

А дванац знаки и тераз маю вимичково накруцено. Кравичка ше дої, та маселка аж до Кули сваха на пияц ноши. Дзекеди и килу до тижня намуци, та пенешцок од вшадзи згартаю, сцискаю. А швинї, Боже, кармя вельки як магарци.

А конёчки маю млади, та би ши ше вожела на польо зоз Дюриком, як Илия по небе.

А людзе як благи дзень. А пенежки маю готови до дваец тисячи.

Ша лём да видзиш. Дюри до швета, а шорови, кожду недзелью и во швето є у церкви, а кед не у церкви а то у Водици, а кед ма кеди та и до вечурнї пойдзе. А мой скаранік, кум, уж седем роки у церкви не бул.

А Дюри, Левонко, дзецко мойо, не кури, не потроши. Од тераз видно же будзе добри газда.

А мой скаранік, як кум, круци до тих новинох, а кобдзи як зоз фабричного комина. Уж ми и зоз кнїжкі папери видар цо ю ношим до Водици.

А Дюри вечарами не бульонгую, не ходзи нігдзе, вишпи ше та ше му рано сце робиц.

А мой скаранік, Левонко, дзецко мойо, уж му шейдзешат роки, та дакеди и тераз на пол ноци придзе пияни як целе. На-

здзива ме, виганя ме койдзе, бридки слова ми дава, а кед му дацо одповем, такой ме за контю лапа. Гинто ми корито зоз заправку з патки дрилел.

А Дюри нігда, Боже, напити не бул, погарик винка не попие. А ноцами не больонгує.

А мой скаранік, док бул младши, вшадзи побегал. Не пришол дакеди, аж рано.

А мнє, Левонко, дзецко мойо, не дал да ше анї зашмеем на другого человека. Бул раз сущед питац рошту. Я до комори, а вон за мну. Я же му дам рошту, а вон обачел сиц, та ше ми питал за кельо зме го купели. Док я му шицко погуторела, прешло време. Випровадзим сущеда. А мой скаранік коло пеца лежал, та на мнє злярмал: „Озда сце аж за комином на пойдзе тоту рошту були гледац?!“

Боже, за пейц днї ше гу мне не озвал, так ше нагнівал на мне.

Левонко, цо це модлім крашнє: не ідз за того шлосера, бетяра, бо себе лем завяжеш главу, а после будзеш плачуци до мацери ходзиц.

Лем ти ідз за Дюрика сватоваго, та віше будзеш споминац куму, як це добре намесцела. Вон добри як благи дзень, лем тельо же є цихи. Алё годна ши го обращіц кадзи сама зосцеш.

Но та уж сом ци, Левонко, погуторела.

— Но, кумо, тераз я вам будзем приповедац.

— Но поведз ми, дзецко мойо!

— Добре же сце ми, кумо, погуторели за того вашаго сватоваго Дюрика. Кед так, та вец є наисце Дюри.

— Анї я за нъго не годна пойсц кед вон таки нялкош. Мам за нъго пойсц, та вецка волім пойсц за того Цигана цо прави корита.

— Та чом, Левонко, дзецко мойо?

— Зато, кумо, же я би и сама поєдла зоз сиром и з маслом галушки, а не до Кули ношела предавац. А кед Дюри нігда анї динарчок не потроши, а я би сцела дарaz купиц и пахняще миделко и даяки канчовик, а вон ми не да, йому би, кумо, да вежне таку як

ви, кумо, стару, а нє дзивку! Шицко то добре, и до церкви дараз пойсц, алє то нє за легиня до вечурнї, алє гу гудацом. Ма вон кеди ходзиц до вечурнї, док будзе дідо.

А тото, кумо, же маю кукурици по дзиру, ша то ище нє шицко. А же маю конї бесни, ша я ше нє одавам за конї! Я би волела да вон бесни, а нє конї! Ви, кумо, гварице же вон нїгдзе не ходзи, а я такого, кумо, нє сцем цо нїгдзе не ходзи, бо вон вецка анї мнє не пущи, а я би дагдзе ишла. Бо у мнє млада крев хтора ми не да мировац.

Ми, терашнї дзивки, кед ше одаме, та од мужа окрем газдашагу ище цошка инше глєдаме: да нас муж люби, а нє да сцека до вечурнї.

Я, кумо, гоч ище докля будзем дзивка, та ше зато за такого не одам цо ми не по дзеки. Но я, кумо, уж свойо вигуторела.

Не спроцивели сце ше на мнє, кумо?

— Ша нє, Левонко, дзецко мойо, лєм ти ше ище предумай.

Поздравиши мацер. Пойдзем до вас даєден дзень, чи мац не ма добрей одмаски зварено, бо ше ми тарга же страх, сами шкворци.

— Добре, кумо, здрави останьце!

— Ходз здрава, Левонко, дзецко мойо!

М. Биркаш

Руски народни календар 1946

МУДРИ ВИРЕЧЕНЯ

Позберал: **М. Биркаш**

Циганьству плітке дно.
Нет простейшей драги од правди.
Полна глава гледа самоту и мир – празна глава гледа банду и вешелс.
Шицко дай, лем чловество не дай.
Краса лем до часа – обычай до шмерци.
През церпеня не маш чловества анї похваленя.
Доставай, нацагуй ше, та достанеш.
Чловек чловека не може визнац, док не жедза вєдно мех муки.
Прекляте тото польо на хторим не остане анї ёдна класка.
Не шицким людзом ёдна ружа ёднак пахне.
Глупосц и цемносц ёднак випатраю.
Анї ёдна ствар не така драга як потіха.
Хто циганї, тот свойо чловество таманї.
Хто ше сам не заганьби, того не може ніхто заганьбиц.
Чувай ше того пса хтори пред тобу з хвостом маха.
Хто припозна, тому ше полак одпуши.
Нет такого чловека цо шицко зна, а анї такого цо ніч не зна.
Благословена тата душа цо шицко у себе отрима.
Кажда баба дума же ей кацабайка найкрасша.
Язык може вецеј злого зробиц як руки.
Яки плуг, така оранїна.
Кому вше добре, тот не зна же му добре.
На вашаре доганяй бочкором.
Ніхто би тельо не знал приповедац о людзох кельо ёден динар.
Анї од ёдней хороти не так чежко за лік як од любосци.
Звікло роснуц буйнейше цернє як ружа.
Кратки розкош – то шерцу лем на смуток.

Руски календар 1931

Биркаш Михал:

НЄЩЕСНА ЛЮБОВ (Яни и Наталка)

Шерцо мойо, шерцо
Яке ши ми барз боляце
На очох ми слизи
Кед подумам, мили, на це.

Плачем, мили, плачем
Та як би сом нє плакала,
Кед ме мац одава
Дзе сом нїгда нє жадала.

Одава ме, мили,
За такого цо ма талу,
А знам же вец плакац
Будзе над своюю Наталу.

Болї мойо вельки
Я их бидна нє витримам
Гоч ше вельо од нїх
Тераз нєщесца однімам.

Я умрем як ружа
Била у празним погаре,
А ты, мили, жий як
Божур на сухим конаре.

Легко би ей було
Два голубки попаровац,
Але чежко – Боже,
Будзе, вера, розлучовац.

Нє плач, мили, и ты,
Вец ми горше як кед бию,
Шерцо аж да пукнє,
Слизи очи да розмию.

Нє плач, мили, нє плач
Слиза болї нє заглуши,
А Наталка тебе,
Ипак зохабиц лєм муши.

А кед умрем и кед
Ме уж бидну поховаце,
На крижик ми, мамо,
Ви написац крашнє даце:

«Ту спочива в миру
Глїбоким сном праведнїка
Наталка цо щиро,
Вирно любела Яника».

Руски календар 1938

З ЦЕПЛИМ ЦИХИМ СЛОВОМ

*На спомин численим потомком
діда Дюри Пушкаша и його дзвики Ильчи
з Коцура, як и шицким цо их познали*

Медії звичайно признача особи хтори зохабя даяки шлід у літературі, култури, дружтвенім и явним живоце, або посігли дацо незвичайне. Дідо Дюра Пушкаш зоз Коцура (1894–1971) нє написал анੰ єдну писню або приповедку, гоч велї знал напамят; нє робел у культурним дружтве, гоч любел дружтво, шпиванку и франту. Алє виховал и пристановел осмеро дзеци! Такповесць з дзешеца пальцами, док го живот вицинал зоз шицких бокох. Прешол швета, прежил два шветски войни, нарабел ше и натрапел. Уж давно спочива у вичносци, а памятки на ньго и його веселу подобу и нешкада чуваю його числені потомки и шицкі други цо го за живота познали. Зохабел свой скромни шлід, достойни же би го дахто спомнул, як у Шевченковей писні *Заповит*, „з цеплим цихим словом”.

Дідо Пушкаш ше зявел на салашу Гаргайових неодлуга потім як ше вони ту приселі 1947. року. Пришли з Керестура, дзе на Палачи мали салаш и жем, алє их тедышній власци премесцели далёко, на Когиляк, на меджу коцурскаго и кулянскаго хотара, на бувши швабски маесток. Дідо мал ту блізко жем, лем нє мал коні, анੰ зоз чим ю обрабяц. А млади Гаргайово мали двойо дробни дзеци и вельо роботи на полю и зоз статком. Теди ше у полько-привреди шицко робело з коньми и ручно, та ше людзе спрагавали и взаємно помогали. Домашнім ше здала дідова помоц, окреме же барз добре познал шицкі роботы на полю и у салашским обисцу, а вони го прилапели як свайго. Хто робел з нім, могол од нього вельо научиц, нє лем о парастве алє и о живоце.

Дідо Дюра и баба Мелана Пушкашово з дзивку Ильчу

ДОБРИ ДІДО. Познал го кажде у Коцуре и по околних салашох. Мал скромни маєток, але бул богаты з духом. Озда го ніхто не видзел не ў дзеки. Франтовал же ё „перши чловек у валале”, бо бывал з бабу при доліні, у першай хижі на уходзе до валалу по орсаг драги од Кули. Кед мал найвецей бриги, препущел ше надзея – озда лем даяк будзе.

У младосці дідо Пушкаш бул оженети з Марию Гарди, родом з Керестура, з хтору мал седмеро дзеци, трох хлагщох и штири дзивчата. Були то: Дюра, Янко, Маря, Леона, Натала, Микола и Ильча. Найстарши хлапец Дюри умар млади. А кед Ильча мала осем мешаци, умарла мац Мария! Ильча ю не могла анё запаметаць. По другираз ше дідо оженел з Мелану Хромишову (народзену Горняк), гдoviцу чий чловек Денчи остал у Першай войни, хтора мала двойю свойо дзеци – дзивку Гелену и сына Деню.

Требало велью трапези, храбросци и доброти вивесц на драгу телю челядз! Алё, шицкі ше пристановели. Маря ше одала до Новака, Леона до Тамаша, Натала до Хромишы, Ильча до Радваня. Гелена ше одала до Керестура за Михала Биркаша (1910–1970), нашого познаного хронічара, фотографа (сликера) и писателя, чийо прилоги обявйовани у календарох медзи двома войнами. А дідов наймладши син Микола Пушкаш 1950-тих роках бул познати як шпивач руских народных шпиванкох на Радио Новим Садзе, кед програми ишли „на живо”.

Дідо бул чловек широкей души, задовольни з малым. Вше ходзел пешо, з торбичку на плещу, нігда не гонял биціглу. Кед ишол на кочу, громада дзеци з цалого шора бегали за нім, а вон их позберал до коча и вожел по валале. Внедзелю и на швета любел зайсц до карчми. Облюбени шпиванки му були *Кед сом ишол вчера вечер; Ганічко, душичко; Ей, яка то красна ружа; по мадярски Nem loptom én életemben* (Не украдул сом у живоце); та други стародавни. Бешедовал по мадярски и по немецки (швабски), знал велії події з исторії, бул жива скарбніца народней мудросци.

Барз любел коні и песи, а и знал з німа. Кед ше прагало додня, дідо ставал на два годзин по полноцы накармиц коні же би могли през дзень робиц. Нігда не хасновал батог. Случвало ше, звичайно вешені кед почали дижджи, же коч под терху у лапошу залезнул до блата. Дідо теди покляпкал коні, змирел их, та вони зразу вицагли коч. То була його „магія”. А зоз псами бешедовал и вони го „розумели”. Кед случайно охабел дацо свойю на полю, знал же пес остане там чувац того до рана.

ИЛЬЧА. Народзела ше 1933. року. Праве мено ёй було Єлена, алё ю шицкі волали Ильча. И кед була дзивка, кед ше одала, та и кед уж постала баба – ище віше за веліх була Ильча. Так осталася и непашка.

Була циха, ніжна, блага. Од малючка научела буц газдиня, познала шицкі роботи у обисцу, любела робиц и коло статку.

Знала увариц, упечиц, вишивац. Невласну мацер Мелану почитовала як свою, за другу ані не знала. Була прихильна гу оцови, часто ишла з нім на польо и на надніцу. И вон бул притульни гу ней, озда прето же була наймладша, сановал ю же муши чежко робиц. А вона вше була послухна, доброго шерца, у велім подобна як ей оцец.

Кед Ильча доросла на одай, оцец и найблізши ю раздели же най себе глєда пару „з розумом, не лем зоз шерцом”, най себе выбере кельотельо маєтного человека, не худобного як є и сама, же би ше не трапела цали живот. И вона выбрала. Одала ше за Юлина Радваня, три роки старшого од себе, хтори бул тракториста и комбайнера у задруги у Вербаше, мал стаємну роботу и сигурну плацу, цо у тедишнім чаше було лепше як робиц жем.

Перше бивали у Вербаше, потим на салащу под Вербасом. Єдно за другим, народзели ше им двойо дзеци – Владимир 1955. и Серафа 1956. року. На концу ше преселєли до Коцура, до Ильчовей хижки при доліни, же би дотримали уж старого оца тє. діда Пушкаша, хтори им ше придал. Пожил 77 роки. Мац односно баба Мелана пошла гу дзивки Гелени Биркашовей до Керестура, дзе и умарла 1974. року.

Ильчов живот не бул без трапези, голем не таки як го задумовала у младосци. Було чежкосци, биди и бриги. Кед же було

**Ильча зоз свойма дзецими
Владимиром и Серафку**

дакеди нагоди за згаду, вона у своій доброті не реагувала. Нігда ше не вадзела, ні зоз ким. Гуторела же „лем два динари черкаю”, те. же за згаду треба найменшій двою. Гу кожному мала розуміння і благе слово. Сцерпезліво тримала дом і фамелію, помогала дзецом,чувала унуки.

А вець, муж Юлін ше похорел, достал цукрову хороту і страпел ногу! Умар 1996. року, пожил 66 років. Ільча ше тиж похорела, достала тромбозу, та і вона страцела ногу, а гу тому, мала і два „шлоги”! Алё з молитву нощела свой криж. Ходзела до церкви, модлела Ружанець. Умарла 2007. року, 11 років після свого чоловека. Пожила 74 роки, дожила двою праунуки.

ПОТОМСТВО. Ільчов син Владімир Радвані ма тройо дзеци – сина Златка і дзвівки Валентину і Санелу, шицьки пристановени, маю своє фамелії. Дзвівка Серафа Варгова ма сина Янка і дзвівку Меланію, одату Васич. То лем часточка фамелійного стебла діда Пушкаша.

Серафа по велім позната у Коцуре. Іще як дзвівка шпивала у культурно уметніцким дружтве. Велі роки по порученю прави гагорки, галушки і други цеста до юшки, що научела од мацери Ільчи. Гагорки ше прави на окреми спосіб, з ігліцю „на бардзе”. (Бардо то часці стародавній опремі за ткане.) Хаснус ше их у юшки лем у святочних нагодах – на кирбай, на кресцінох або на подобній госцині. Тиж од мацери Серафа научела готовиць велі стародавні єдла. Услужно обера курчата, помога синови у месарських роботах. Обиходзи старих людзох у валале и помога им.

Янко Варга, корпулентни млади хлоп з моцним гласом, ма всестрани схопносци. По фаху є кухар. Роби на ричней ладі як моряк. Активни є у культурним живоце валала. Шпива и грає на бруги у КУД „Жатва”, дзе тиж шпива и його шестра. Дакеди зашпива и у церкви, помога дзиякови. Вецей як штераць раз бул дружба на свадзбох! Позна старостовство, як и другу нашу народну традицию. Участвовал у косидби (з косу) на „Коцурскай

жатви”, на паради з коньми и змаганю з фиякерами. Барз люби конї, виروятно то гени од прадїда Пушкаша. З коньом и парачим плугом парал людзом поля под нашенськима шацамі, понеже то не могло з векшу механізацыю. Роби месарски услуги... Дзечнє ше здогадує баби Ильчи хтору, гвари, барз любел. И вона його, видзела у нём ніткі свайго оца.

**Янко Варга: Любов гу коньом нашлідзел од свайго
прадїда Пушкаша**

ВАСИЛЬОВО ПРИХОДИ И ОДХОДИ

*Пришол з Босни на бачвански салаши,
штирацец роки жил у Канади, же би остал у памяткох*

У габи приселенцох з Босни до Войводини по Другай шветовей войни пришол и Василь, високи сухи хлапец з фамелії Прихода, чийо близки предки ше приселели з України. Було их дзевеце-ро дзеци. Єдно іще малючке умарло, а виховали ше осмєро: Ганя, Микола, Штефка, Іван, Петро, Михал, Василь и Ката. Шицьки вони зохабляли свой худобни валал Алексичи у околини Банялуки и приходзели на плодну Бачку ровнінну за хлебом и лепшим животом.

НА САЛАШУ. Василь народзени 1932. року. Було му петнац роки кед 1947. року пришол до Кули, до свогого старшого брата Петра. Були то худобни часи обнови по праве законченей войны. Спочатку робел як служка по околних салашох, же би ше потим становел на салашу Гаргайовых, на граніци коцурского и кулянского хотара. Млади Йовген и Натала мали двойю дробни дзеци, надосць роботи на полю и коло статку, та прияли Василя як члена фамелії. Ту мал

**Василь и Катица на винчаню
15. януара 1955. року**

свою хижку, облєчиво, кост, стаємну роботу и плацу. За столом бул ведно з домашнім.

Теди ше у польопривреди вельо и чежко робело, през цали рок. Шицко ше робело з коньми. Василь бул окреме вредни и мал добри характер. Ніяка робота ше не одняла од нього. Тото цо не знал, дзечне сцел научиц. На салаш часто доходзел дідо Пушкаш з Коцура, як го шицки волали, хтори мал ту нєдалеко жем. Од нього Василь научел велі селянски схопносци – як и цо треба робиц на полю, як ше кладзе коч и брадло жита, слами або шена – та и пофрантовац.

Василь бул винїмково моцни, худи але жилави. Гуторели за нього же „ламе цо год дорве”. Учас поламал пориско на шекери або ашове. З єдну руку заруцел коч, дрилял фурик „як празни, так полни”. Перши вигнал шор кед ше копало кукурицу, бул и добри косач. Младосц - лудосц, та по два мехи жита ношел по драбини на пойд, а на ровним по штири: два на плецох и два попод пазухи! Ридко ишол до дружтва. Видзело ше му же би ше там не знал анї справовац, бо научел лем робиц. Не пил, курел шулькани. Бул чесни, скромні, шпоровни. И свидоми же є худобни!

ЗА КАТОНУ. Пришол час кед Василь початком 1950-тих роках мушел пойсц до войска. Наруковал до Мойковцу, у Чарнай Гори. Теди ше служело два роки. Домашній го зоз салашу на кочу випровадзели до Кули на гайзибанскую станіцу. На разходзе Васильови було жаль. Думал на родительски дом у Босни хтори давно зохабел, на людзох хтори го у новим краю прилапели и уважовали, на длуги два роки цо були пред нім. Подумовал и засновац свою фамелию, але знал же би го анї єдна дзивка не чекала два роки.

Два жими и два лёта за катону у горовитим краю на рики Тари розцагли ше Васильови як гладни роки. Дакеди му домашній зоз салашу послали пак, углавним єдзеня – сланіни, шунки, колбаси – хтори вон звичайно подзелел з вояцами коло себе. Була то

радосц, бо теди нє кажде могол достац з дому таки пак, а познате же вояци вше гладни. Але и то прешло. По одслуженю войска Василь ше врацел на салаш.

КАТИЦА. А веџ ше збуло цопка цо му цаком пременело живот. Случайно, гоч нїч у живоце нє случайнe, лем нє знаме пре-цо праве так требало. Пришол по роботи до єдних людох у Керестуре дзе ше упознал з Катицу Перичак, жену своего живота! Пришла з окolini Карловца, у Горватской, з валалу Брлог при Озлю. Була весела, приязна, народзена истей жими 1932. року як и Василь, у бешеди хасновала кайкавски прикраски. Спатрели ше и одлучели же су єдно за друге, же занавше буду ведно жиц.

Неодлуга, у януаре 1955. року, Василь пошол по Катицу до ёй kraю. Там ше повинчали, у церкви Mariї Богородици у Каманю. Було скромне вешелe. Як млади и млада сликовали ше у фото студио зоз Метлики, варощику у Словениj, при гранїци з Горватску.

И, кадзи тераз? Вше єст даяке ришене. Нєдалеко од Кули, за бегельлом, бул празни Корбеличов салаш. Бачи Кароль, Мадяр хто-ри знал по руски, бо му жена була Рускиня, а нє любела буц на салашу, дал им най биваю на нїм. Могли ту хасновац заградку, вихо-вац себе живину и инше цо сцели. За початок досц. Вредни Василь нєодлуга достал роботу у фабрики скори у Кули. Кед було векши роботи на полю, обидвойо помогали у Корбелича и у Гаргайовых.

Пошвидко ше им, єдна за другу, народзели два дзивчата – Ганча и Марча (Анка и Мария). Марию кресцела праве газдиня Натала, хтора их и на други способ помогла, та ю волали „кумо”, а Йовгена „куме”. З часом ше змогли, та купели скромну хижу у Кули.

У КАНАДИ. Кед дзивчата подросли, Василь и Катица од-лучели пойсц до Канади, дзе Катица мала двох братох. Предали хижу и шицко цо мали, та 1969. року пошли прейг океану, до Гамильтону, а потим до Стони Крику, на побрежю озера Онтарио.

Перше мушели звладац язик, а веџ обидвойо робели у фирмі з древом. Була им то чежка робота. Потим Василь дostaл роботу у велькай фабрики металних продуктох „Дофаско”, познатей у Канади и швеце, дзе робел по одход до пензii. Катица нашла роботу у доме за старих, дзе тиж робела по конец роботнога вику. Нe було легко, але и вони и дзеци посцigли тoto цо би ту одкаль пошли нe могли.

После длугшого часу Василь пришол до старого краю, та нащивел и Гаргайовых, хто-ри ше уж приселели зоз сала-шу до валалу, до Керестура. Указал им (на слики) яку хижу ма, луксузни авто... Медзи ин-шим, гварел: „Куме, я тераз можем купиц ваш маєток!” (Теди жем у нас була туня, а салаши напущени.) На одходзе му Василь дал нeвельку канадску банкноту, на памятку. Кум ю длugo ношел у бутеларе.

ПОТОМСТВО. Василь умар у Канади 2009. року, у 77. року живота. Катица наполнела 83 роки, живе з дзвівку Анку. Обидва дзвівки маю по тройо дзеци. Анка ма сина Роберта и дзвівки Розмери и Сандру. (Судьба ше побавела: Анка тиж ма прозвиско Пе-ричак, як цо мала и ей мац док ше не одала; чловек ей умар од хороти 2012. року.) Мария ма дзвівки Дженифер и Мелису и сина

Катица з дзвівчатми на салашу под Кулу

Джозефа. И Анка и Мария уж баби. Розмери ма двох синох, а Мелиса ёдного сына, та Катица уж три раз прабаба!

Фамелия числена, ал€ Василь шыцким хиби, найвецей Катици. Найблізши гваря же кед ше го спомн€, вона такой плаче. Гутори же Василь бул барз добри чловек, же и попри чежкосцох котри их провадзели, мала з нїм красни живот.

**У Канади 2003. року: у горнім шоре Василь, Катица и дзивка
Мария з мужом; шедза дзивка Анка з мужом и дзецми**

Такповесць од первого дня як пошли до Канады, Василь и Катица порядн€, кождэй недзел€, ходзели до церкви. То католіцка церква святого Хреста у Гамильтону. И кед ше Василь уж похорел, ишце віше вожел Катицу до церкви и ишол по ню назад, а одкеди умар, то роби Анка. Шыцки други тиж вирующи. На велькі швета ше сходзя – на Крачун до Марії, на Вельку ноць у Анкі. За Новы рок ше віше заходзели у родичнох, а тераз у Анковей дзивки Розмери. На державне швето Дзень подзековносці (Thanksgiving Day), у октobre, позбераю ше у Марійовей дзивки Мелиси.

НЄШКА. Од шицких дзецеох з фамелії Прихода нєшка жиє лем наймладша Ката, народзена 1936. року. Быва у Керестуре, ма тройо дзеци – Марчу и двойнята Славицу и Славка, як и осем унуки. Була у Канади 1985. року опатриц брата Василя и його фамелию. Два ёй унуки нєшка тиж жию у Канади – Весна у Кичинеру и Ясна у Норт Бетлфорду.

**Васильова шестра Ката (перша з ліва) з його фамелию
у Канади 1985. року**

Брат Петро Прихода нєщесно страдал, прегажел го гайзибан при Кули. Була то страшна трагедия! Давно покойни дідо Пушкаш. Помарли и салащане Корбеличово и Гаргайово. Жио лем памятки на ніх. А на дакедишніх салашох остали корені старих багренох.

ЗОЗ ШВЕТОВЕЙ ЛИТЕРАТУРИ *– преклады / прешипви з англійскаго*

Селма ЛАГЕРЛЕФ (Шведска)

СТАРА ПАЛМА

Далеко, у ёднай пустинї на Востоку, пред велью роками, росла барз стара висока палма. Шицки котри путовали през пустиню ставали при ней и пріпратрали ше на ню, бо вона була найвекша медзи другима палмами. Стала сама, запатрена до пустинї. А вец ёднога дня збачела цошкя прецо затресла моцни конари на високім стеблу. З конца пустинї приходзели двойо осамени людзе. Двойо странци, бо палма познала людзох у пустинї. Хлоп и жена, котри нє мали ані водзача, ані статку за ношэн€ терхи, ані мехи за воду.

– Наисце, тоти двойо пришли ту умрец! – гварела палма. И почала ше опатрац коло себе. – Чудусем ше – предлужела – же уж нє прибегли леви на нїх, зграбиц свой плен. Не видзим ані ёднога пустиньскаго збойніка. Ал€, приду вони.

– Грожи им седемніста шмерц! – думала далёй палма. – Леви их разтаргаю; гади покусаю; смияд осуши; слунко спалї; збойники их нападню; буря з писком затрепе; страх знїщи. – Пробовала думац на дацо іншэ, ал€ була жалосна пре судьбу тих людзох.

У цалим кругу пустинї, цо ше надалеко пресцерал под палму, вона нє находзела ніч цо през тисячи рокіў уж не видзела лєбо познала. Ніч нє могло затримац ей увагу, та знова мушела думац лєм на тих путнікох.

– Най ме суша и вітор спража! – гварела палма спомінаюци найвекших непрыяцельох живота у пустинї. – Пать, цо тата жена ноши на рукох? Випатра же тоти людзе водза зоз собу и мале дзецко.

Палма, хтора була далековидна, яки звичайно и стари людзе, справди добре видзела. Жена ношела на рукох дзецко хторе ей опарло главу на плечо и спало.

– Дзецко ані недосць облечене – предлужела палма. – Видзим же мац преврацела свою сукню и окруцела го зоз ню. Вироятно го у наглосци вжала з посцелі и сцекла з нім. Тераз ми шыцко ясне: тоти людзе сцекаю.

– Та заш лем су барз шмелі – раздумовала далей. – Кед их даяки ангел не провадзи, лепше би було кед би ше препущели неприятельом на нємилосць, як цо ше пущели през пустиню.

– Можем задумац як ше то случело. Чловек робел свою работу, дзецко спало у коліски, а жена вишла принесць води. Кед крочела пред дзвери, видзела як ше бегцом прибліжую неприятеле. Розбегла ше назад, зграбела дзецко, скричала на мужа и – сцекли. Сцекали так веций дні, напевно ше ані хвильку не одпочивали. Гей, так ше то случело. Алё заш лем верим же их чува даяки ангел...

– Вони таки престрashени же не чувствую ані вистатосць ані болі, алё видзим же им смияд вибива з очох. Добре познам твар смияднаго чловека.

Кед палма подума на смияд, у корчу ше потрэшце ей високе стебло, а безчислени дlugокі лісца ше скруца як кед би под німа горел огень.

– Кед бим була чловек, – гварела вона – нігда бим ше не усундузела висць до пустині. Герой кожды тот хто ше усудзує присц тадзи а не ма корені хтори ше спушчую глібоко, по непресушни водово жили. Ту може буц опасно и за сами палми, аж и за таку палму як я.

– Кед бим их могла посовитовац, модлела би сом их най ше враца. Неприятеле им не можу буц нігда таки окрутни як пустиня. Можебуц думаю же легко жиць у пустині. Паметам як ме раз у младосці буря засипала, надула прейг мн€ цали брег писку, мало сом ше не задавела. Кед бим теди могла умрець, бул бы то мой остатній час.

И палма предлужела гласно раздумовац, так як то звичайно робя стари пустиняки.

– Чувствуем як ми незвичайно чудни шушот преходзи през конари – гуторела палма. – Верхи лісцох ше ми якош правилно гойсаю. Нє знам цо ме обніма док патрим на тих бідних странцох, але тата жалосна жена така красна, пригадує ми тото найкрасше цо сом дожила.

И док ше ей лісца и далей гойсалі у звучним ритме, палма ше здогадовала як раз давно предавно двойо млади красни людзе були у тей оази. Були то краліца од Саби и краль Соломон. Кед ше красна краліца врацала до своєї жемі, мудри краль ю випровадзел часці драги и ту ше розишли. На памятку на тоту хвильку гварела краліца: „Посадзим магочку урми до жемі, и жадам же би з ней виросла палма хтора будзе жиць покля ше у жемі Юдеї нє зяви краль, потомок векши од Соломона.” И захпала магочку до жемі.

– Як то же праве нешкада думам на тото? – питала ше палма.
– Чи тата жена така красна же ме здогадує на найкрасшу краліцу, на чий слово сом виросла и пожила по нешкайши дзень?

– Осетим як ми лісце віше гласнейше сущы, – гуторела далей – и жалошне звучи, як посмертна писня. Так як кед би предсказовало же ше неодлуга хтошка муши розлучиць зоз животом. Добре же ше то нє одноши на мене, бо я нє можем умрец.

Палма думала же ше тот посмертни шушот у ей лісцох одноши на гевтих смертных путнікох. Віроятно и вони сами думали же ше прибліжує їх остатній час. Видзело ше то на їх твары кед преходзели коло єдного косцяніка гамили, яки ше находза през цалу драгу у пустині. Видно то було и по їх поглядох док ше пріпратали на даскелью ястраби хтори кружели над німа. То іншак ані нє могло буц. Вони були страцени.

Збачели палму и разбегли ше гу ней же би нашли води. Але кед ше прибліжели, розчаровали ше, бо жридло пресохло. Вистата жена положела дзецько на жем и шедла плачуци на рубець сухого жридла. Чловек ше руцел долуніць гу ней и у розпуки бил з обидвома руками по висушеней жемі.

Палма чула як гуторя же им нє преостава ніч лем умрец.

З іх бешеди тиж так чула же краль Ирод дал позабивац шицки дзеци од двох до трох роках, бо ше бал же медзи німа вельки краль Юдеї.

– Мойо лісце сущи вше баржей – раздумовала палма. – Тим биднятом цо сцекаю нєодлуга будзе конец.

Зрозумела же ше вони обідвойо боя од пустині. Чловек гуторел же було лепшне остац и бориц ше з вояками, а нє сцекац. Так би им шмерц була лєгчайша.

– Бог нам поможе! – гварела жена.

– Сами зме медзи дзивима жвирами и гадами! – гуторел чловек. – Нє маме анї єдзеня анї води. Як нам Бог може помогнүц?

Вон од очаю роздрал шмати на себе и зарил твар до жеми. Бул без надії, як чловек котри ма смертельну рану на шерцу.

Жена шедзела просто, зложела руки на колена и очайно ше запатрала до пустині.

Палма осетела же жалосни шушот у ёй лісцох вше моцнейши. Будзе же то чула и жена, бо дзвигла погляд на палмово конари. Веџ нараз несвидомо дзвигла руки до горе.

– Урми, урми! – скричала.

У ёй гласу було тельо страсного жаданя же стара палма пожадала:

– Кед бим голем нє була висща як даяки черяк, та кед би ше до моїх урмох могло дойсц як до шипкох на дзивей ружи!

Палма добре знала же ёй коруна полна з гириздами урмох. Алє як до ніх дойсц? Як же людзе можу долапиц таки висоти од хторих ше аж у глави закруци?

Чловек уж обачел же ше урми находза нєдосягно високо. Анї нє дзвигал главу, лем модлел жену най нє жада силно того цо нє можліве.

Алє и дзецко, хторе витрапено походзковало около и бавело ше з травками и конарчкамі, чуло як його мац радосно скричала.

Мали хлапец нє могол анї подумац же би його мац нє могла дастац шицко цо пожада. И прето, накадзи почали бешедовац о

урмох, попатрал горе, на верх древа. Роздумовал хлапец як би зняц урми. Зранцовал чоло под шветлима кандрастима власами, а потым ше благо ошміхнул. Нашол ришене. Станул гу палми, почал ю гласкац и гварел ей з умилним дзецинским гласом:

– Палмо, схиль ше! Палмо висока, зогні ше!

Цо ше то случує? Цо то? Палмово лісце засущало, як кед би през нього прешол оркан, а през ей дługое стебло якаш жимна струя. Стара палма почувствовала же тото дзецко ма над ню моц. Не могла ше му одупрец.

И палма зогла свойо високе стебло пред дзецком, як цо ше у давних часох поданіки кланяли пред господаром. У вельким луку палма ше схилела аж по жем, так же ей моцни конари з трепецацим лісцом заметали пустиньски писок.

Випатрало же ше хлапец не злекол ані не зачудовал, але ше весело разбегнул и почал оберац плод за плодом з коруни старей палми.

Кед уж досц наоберал, а древо ище вше трепецело схилене гу жеми, хлапец пришол гу стеблу и гварел умилно:

– Палмо, випросц ше! Палмо, дзвигні ше!

И моцне древо ше випросцело, поцихи як з даяким почитованьом, дзвигло свойо високе стебло, а лісце му сущало як гарфа:

– Тераз знам кому сущи посмертна писня! Ані єдному од тих людзох. А чловек и жена поклекали и почали хваліц Бога:

– Ти видзел наш страх и вжал ши го од нас! Ти тот моцни цо згинаш стебло палми як ценку палічку. Пред яким неприятельом най ше трешеме, кед нас Твоя моц чува?

* * *

Кед шлідуюци караван преходзел през пустиню, людзе збачели же стара палма висохла.

– Як то може буц? – питал ше єден спомедзи путнікох. – Тота палма ше не шме висушиц скорей як цо увидзи краля векшого од Соломона.

– Можебуц го видзела! – одвитовал други пустиньски путнік.

АНАБЕЛ ЛИ

Було то давно, так ше то збуло:
У єдним кральовстве при морю
жила єдна красна дзивка,
можебуц сце ю познали,
мено ей було Анабел Ли.
И дзивка тата лем єдно думала
же як ме любела и я любел ю.

У тим кральовстве при морю
були дзеци ми
але зме ше так любели
я и Анабел Ли
же нас ангели з нєба
з криidlами закрили.

И раз там далеко
у тим кральовстве при морю
надишли хмари зли
и витор жимни
вжал мою Анабел Ли.
Пришли ей богати родзини,
однесли одомнє ю
и до гроба спущели
у тим кральовстве при морю.

Були то зли ангели
нє таки щешліви як ми
хтори нам завидзели
мне и Анабел Ли.

Гей! Лем прето ще збуло так
(то шицки людзе знали
у тим кральовстве при морю)
же витор жимни пришол зоз хмари
и забил мою Анабел Ли.

Але наша любов моцнейша була
як любов старших
и мудрейших як ми.
Ані єден ангел на небе високо
ані демони у морю глібоко
нє можу одорвец душу мою
од души прекраснай Анабел Ли.

Кед мешац ясни швици
приноши ми сни
о прекраснай Анабел Ли.
А гвізди кед затрепеца
я видзим швищацы очи
прекраснай Анабел Ли.
И так, по ноцней плимі
я лежим при ней,
при моей милей, моей любеней,
при моей младей
на ей гробе там при морю
дзе вона цихо шпи
док морко гучи за ню.
У єдним кральовстве при морю
була раз єдна красна дзивка
хтору сце напевно познали
по мену Анабел Ли.

Рад'ярд КІПЛІНГ (Англія)

ПІСНЯ МЛАДОСЦІ

Родима жемі наша, ми ці обецуєме
же ці любов і труд подаруєме,
док як хлопи і жени на своё ноги станеме
і места свойо у роду нашим завежнеме.

Оче Небесни хтори шыцких любиш,
о, помож дзецов Твоім кед ше на Це уповаю
най моци маю
у роках будзущих твориц, будовац
і чесне нашлідство виховац.

Науч нас ношиц ярмо у младосци,
буц черстви, стоящи, правдиви;
же бизме у Твоей Милосци
у чаще нашим достали сили
жиц Правду по хторей Народи жили.

Науч нас справовац ше вшадзи,
управяц чесно, як воднє так вноци;
подношиц жерту, дзвигнуц ше з гару
і знова буц на помоци.

Науч нас патриц напредок,
бо на концу будземе на Твоім судзе;
же бизме з Тобу крачали шмелю,
без страху цо нам поведза людзе.

Науч нас як змогнуц Моци
же бизме ані з ділом ані з думку

нє повредзели слабих у болю,
але праве з Твою помоцу
могли утішиц людску нёволю.

Науч нас у малих стварох уживац,
без горчини ше радовац,
зли дїла пребачовац,
а Любов гу шицким людзом пестовац.

Родима жеми наша, наша виро, наша гордосци,
за котру оцове нашо животи дали у прешлосци;
о, Родна грудо, у роках будущих ми даме тебе
свойо шерцо, руку и себе!

Ернест Томпсон СЕТОН (Канада, ЗАД)

ВИНИПЕГСКИ ВОВК

Було то у велькай курняви 1882. року кед сом перши раз видзел Винипегскаго вовка. Рушел сом зоз Сент Поля средком марта през прерій до Винипегу раҳуюци же сцигнем там за двацец штири годзини. Але шнігова Кральовска буря задула з востоку и погубела ми плани. Шніг падал годзинами, на часи бешнел як дзиви. Нігда по теди сом не видзел таку бурю. Шицок швет ше страцел у шнігу. Вшадзи лем шніг, шніг, закруцал форгови, заношел, щипал, а огромна локомотива дихцела и мушела ставац пред налетом тих дробных ніжних чистучких пахулькох.

Велі моцни руки пришли з лопатамі одруцац шніг зоз заўтей драги и о годзину машина могла прейсц, голем по ідуце наношеніско. Була то допіта робота, з дня на дзень, з ноци на ноц, диргоніц на громадох шнігу, викоповац ше, а шніг и далей закруцал и бавел ше з нами.

– Звичайно треба двацец два годзини по Емерсон – гварел службенік на железніцы. А нам требало скоро два тижні викоповац ше док зме сцигли по Емерсон, до краю з тополями хтори застановели шніг. Оталь гайзібан ишол швидше. Топольово леси були густейши, та зме ше милю по милю вожели през прави пралеси, местами попреривани з чисцинами. Кед зме були блізко при Сент Бонифацию, на восточним окраіску Винипегу, вожели зме ше през малу доліну, широку коло 50 метери, и збачели там подёю хтора ме потресла до дна души.

На ровніни бул вельки чупор псах. Вельки и менши пси, чарни, били и жовти, круцели ше геваль-тамаль и правели круг. З ёдного боку лежал розцагнути у шнігу мали жовти пес, а звонка кругу огромни чарни пес скакал и брехал, провадзел кажди рух чупору. У сред кругу, у центре того збуваня, стал вельки страшни шиви вовк.

Вовк? Баржей ми здабал на лёва! Стал там сам, мирно алє одлучно, набурени, мурчал з вищиренима зубами, порихтани за напад и борбу гоч з котрого боку. Пси з чупору убеговали до кругу, можебуц и по двацети раз. Предводзел их пес котри здабал на вовка и котри ще могол ганьбиц пре таку неровноправну борбу. Алє велька шива жвир скакала тадзи-тамаль, клонцаюци зоз страшними писками и отарговала фалат по фалат меса зоз своїх нападачох. Бул то єдини звук котри пуштал тот осамени борец. Смертельно ранети пси падали у дзивим йойку, а тоти цо могли сцекали. Вовк и далей побидоносно стал у сред кругу, дзиви, нєранети, горди и полни прекосци.

Силно сом пожадал же би гайзибан станул, як уж велько раз потераз, бо ме шерцо цагало гу тому шивому вовкови. Сцел сом пойсц там и помогнуц му. Алє зоз шнігом закрита доліна нам щезла пред очми, нєстали и тополі, та зме понагляли гу остатней станіци.

То было шицко цо сом видзел, очиглядно барз мало, алє нєодлуга сом дознал же ме провадзело ридке щесце. У штред білого дня видзел сом ридку и красну животиню, тое. Винипегского вовка.

Шицко цо о нім приповедали, справди звучало чудно. То был вовк котри волел жиц у варошу як у леше, вовк котри не рушал овци, а нападал пси. Окрем того, віше ловел сам.

Приповедаюци о Гаруови, Чародайови, як го дасдни волали, сигурни сом же тоти факти велі людзе у варошу не знали. Так, наприклад, богати тарговец з главней уліци мал о нім лєм нєясну представу аж по тот дзень кед ще збула остатня дія при клальні и кед мертвого велького вовка принесли Гайнови хтори полні животині. Вон виполнел вовка хтори познейше виложени на Шветовим сайме у Чикагу, же би го потым нєстало у гару, кед дочиста згорела школа у Малвею 1896. року.

II

Єдного красного дня у юнито 1880. року гушляр Пол, красни алє луфтикови мелез, хтори волєл лови як робиц, блукал з пушку у руки по лесовитих побрежйох Червеней рики при Килдоману. Збачел єдного вовка як виходзи з дзири, штрелел и забил го. Послав свойого пса най превери чи у дзири нет ище даєден вовк, а потим ше и сам до ней уцагнул, та на свойо вельке несподзиванє и радосц нашол у ней ище осмеро мали вовчата. То значело же мал аж дзвеца трофеї, а кажди приношел награду дзешец долари. Кельо же то? Напевно цали маєток. Пол позабивал седем мали вовчата, а єдного охабел. Ловаре тримаю же не треба забицьшици животинї з єдного лягла, бо веря же то приноши нещесце. Так Пол однесол до варошу скалпи старей вовчици и седем вовчатох, як и малого живого вовчка.

У варошу Пол предал скалпи и потрошел долари у карчми. Неодлуга качмар одкупел од нього и малого вовчка. Привязал го з ланцом и тримал же би з нім забавял госцох. А тата забава була така же госци на нього штикали и пущали пси. Даскельо раз го пси так покусали же мало не загинул, а и госци го вецей раз побили скоро на мертвво, алє млади вовк ше вше поднял и визздравел. И гоч вироснул на ланцу, розвили ше му таки моцни писки и перши же ше неодлуга не мог з нім мерац анї єден пес з варошу. Вше чежше було найсц пси котри би ше сцели упущиц до борби з вовком. Живот му бул таки яки мущел буц. Ошвицкова го лєм єдна слункова заря, приятельство з малим Джимом, качмаровим сином.

Джим Гоган бул твардоглави и одлучни хлапец. Раз вовк заклал єдного пса хтори укушел Джима. Од теди хлапец полюбдел младого витрапеного вовка. Почал го кармиц и помогац му, а вовк допущовал же би хлапец пришол гу ньому, цо ніхто други не шмел анї пробовац.

Джимов оцец не бул прикладни родитель. Звичайно розмазовал сина, алє ше дакеди нагнівал, та го пре дробнїци набил. Од-

малючка хлапец похопел же го не био прето же є виновати, але прето же ше нашол у злих рукох. З часу на час ше прето мушел скривац на даяке сигурне место.

Кед раз цошка звинел и бал ше од нагніваного оца, Джим ше скрил до вовковей хижки и остал там под зашиту свойого приятеля док оца не прешол гнів. Шиви вовк на каждого хто ше приблїжел гу хижки вищирял два шори як шнїг били зуби, як кед би ясно сцел повесць оцови: Не шмеш го рушац!

Кед би качмар могол такой забиць вовка, вон би то зробел, але ше бал же повредзи сина, та их єден час охабел на міре. Пол годзини потим и сам ше шмеял з тей подїї. Од теди ше мали Джим и при найменшій опасносци скривал гу вовкови. Дакеди людзе, по тим же ше скрил до вовковей хижки, заключовали же є зашлем дацо виновати.

Качмар Гоган бул скучи чловек. Прето и мал касира Китайца. Тунг Линг бул мирни и бояжліви чловек, та го гушляр Пол не барз почитовал. Раз Пол нашол Китайца самого у карчми, а бул дакус подпити, та гледал же би му дал пиць наборг. Китаець то одбил, тримаюци ше розказу свойого газди. Пол шеувредзел, та скочел на Китайца. Напевно би Китаець недобре прешол, але ше у карчми случайнно нашол Джим. Вон схопно подложел паліцу гушлярови под ноги, так же ше тот нараз розцагнул на жем. Але такой станул нагнівани и загрожел же му хлапець то заплаці зоз животом. Джим ше, медзитим, швидко нашол при дзверох и сцекол до вовковей хижки.

Кед видзел же хлапець ма зашитніка, Пол дограбел длугоку паліцу и зоз сигурней оддаленосци почал биць вовка. Силна жвир ше однімала з ланца, таргаюци паліцу зоз зубами, але и попри тим досць страдала. Нараз Пол обачел же Джим ровно цошка гутори и мота ланць же би ошлебодзел вовка. То би сигурно и зробел, але жвир моцно зацаговала ланць. Лем кед подумал же ше може насамо найсць з розбешнєтим вовком у дворе, Пол збляднул. У тим чул умилни Джимов глас:

– Сцерп ше дакус, вовчку, ище лем дакус. Дораз це пущим на ньго. Лапай го, славни вовку!

То було досц. Гушляр сцекол до карчми и добре завар дзвери за собу.

Так приятельство медзи хлапцом и вовком віше баржей росло. Вовк вироснул, моцно розвил глїбоки перши и страшни писки, та кожди дзень доказовал своюю смертельну мережню гу людзом цо з нїх бухала паленка, як и гу псом, бо пре нїх найвецей церпел. Тота мережня гу людзом и псом, а з другого боку любов гу Джимови, та и гу шицким дзецом, були моци котри управяли з його животом.

III

У тим чаше, вєшені 1881. року, статкаре у покраїни Апет ше поносовали же ше вовки у їх краю барз намножели и же им нападаю статок. Отрови и ступки були даремни. И кед єден поznati нємецки путнік виявел у статкарским клубу у Винипегу же набави пси котри би легко могли очисциц край од вовкох, шицки статкаре були за того заинтересовані. Ша тоти статкаре и так були вельки любитеље ловох, та им ше пачела задумка же би зоз псами процив вовкох могли унагредзиц хованє статку.

Же би доказал свойо твердзеня, Нємец неодлуга набавел два красни дански доги – єдну билу, а другу белавкасту з чарними платками и з єдним незвичайнім білим оком, цо єй давало окреме дзиви вираз. Кажда з тих животинъох була чежка скоро двасто фунти.¹³ Мускули им були як тигрово, та статкаре були уверени же тоти два пси, як Нємец твердзел, можу звладац и найвекшого вовка.

Нємец так описал їх способ лову:

– Ви нє маце інше робиц лем укажеце псом шлід вовка, та гоч вон стари и двацец штири годзини. Пси ше такой розбегню

¹³ 200 фунти = коло 100 кили

по шліду и ніч их не годно застановиц з нього. Гоч кельо ше вовк будзе круциц геваль-тамаль же би замервел шлід и скрил ше, пси го швидко найду. Вец го нападню. Вовк пробує сцекнуц, але белавкаста дога го лапа за сцегна и руца до висока. – Немец при тим руцел фалаток хлеба до горе. – И скорей як цо вовк спадне на жем, зграби го били пес за главу, а белавкасти за хвост и так го таргаю на два поли, ния так!

То крашнє звучало и шицки силно жадали видзиц пси на ділу. Велі жителе гуторели же би вовка могли найсц на Асинибоану, та ловаре без оклеваня рушели там. Медзитим, даремно ишли на коньох три дні, бо не нашли ані єдного вовка. Уж сцели зохабиц лови, кед ше хтошка здогаднул на вовка на ланцу за Гоганову карчму. Думали же го можу тунью купиц. Правда, вовк мал лем кус веций як рок, але пси би заш лем могли на нім указац цо знаю.

Цена Гогановому вовкови такой скочела накадзи його власнік чул же го може добре предац. Попри тим, гварел же му „совисц не допущує“ предац вовка. Але tota совисц му такой скапала накадзи ловаре прилапели його цену.

Тераз перше требало одстранїц малого Джима. Послали го до баби хтора бивала досц далеко. Потим угнали вовка до хижки, заткали уход, виложели хижку на коч и одвезли ю до ровней прерий.

Чежко було затримац пси, бо ше аж тресли од жажди за борбу накадзи перши раз нанюхали вовка. Даскельо моцни руки их тримали на ланцу покля ше коч не oddalел дас пол милії.

Вовка чежко було вигнац зоз хижки. Спочатку ше видзело же ше злекол и збунел. Трудзел ше керовац людох хтори провадзели коч, але их не пробовал укушиц. Кед осетел же ё шлебодни и кед го людзе з лярму почали плашиц, вон з легким дрингом рушел на юг, дзе го прицаговали брешкі. Истачасно ловаре пущели пси, а вони бесно забрехали и разбегли ше за младым вовком.

Гласно кричаці, ловаре на коньох ше рушели за псами. Од самого початку було ясне же вовк вообще не може сцекнуц, бо

пси були вельо швидши од нього, при чим била дога бежала як харт. Немец бул одушевени патраци як його найшвидши пес бежи по прерій и як ше у кождай хвильки прибліжує гу вовкови.

Даєдни ловаре ше сцели ставиц же песи победза, але ніхто не прилапел їх понукане. Пристали лем ставиц ше же хтора дога забие вовка. Вовк ше розбегнул цо швидше могол, але после єднай мілїй пес го сцигол и нападнул.

– Патыце тераз як пес руци вовка до висока! – скричал Немец.

Хвильку потим вовк и пес були єден при другому, але ше такої роздвоєли. Ані єден з ніх не полецел до висока, як то Немец гуторел. Напроців, били пес ше виврацел и спаднул на жем зоз страшну рану на лопатки. Бул онєспособени за дальшу борбу, а можебуц и мертві.

Дзешец секунди познейше сцигla и белавкаста, пегава дога, але и на тот завод борба тирвала барз кратко и закончела ше тиж так таїнственно як и перша. Жывотиній ше на хвильку зграбели. Шива жвир одскочела набок, у швидким руху ей не було видно главу, а белавкасти пес ше заплянтал и на боку му було видно киряву рану. Людзе знова наштикали пса и вон ище раз нападнул вовка, але достал и другу рану, та ше далей не сцел бориц.

У тим сцигнул и водзач псох з ище штирома моцними пасми. Пущели их на вовка, а людзе ше пририхтали же го з коліками и ласом дотлучу, кед прибегнул єден мали хлапец на понию. Скочел з коня, пребил ше гу вовкови и з обидвома руками го облапел коло ший. Шептал му:

– Вовчку, мили мой вовчку! – А вовк го лїзал по твари и махал з хвостом. Вец ше хлапец плачуци обрацел гу ловаром. Лепше не споминац цо им гварел. Мал лем дзевец роки, але уж бул досц пусты, понеже одроснул у карчми и добре паметал шицки бридки слова яки там непреривно слухал. Лал шицко и каждого, уключуюци и свайого родзеного оца.

Кед би им одроснути чловек гуторел тото цо им шмели хлапец поведол до оч, сигурно би не прешол добре, але понеже им

то погуторел хлапец, нє знали цо зробиць, та ше на концу почали шмеляц – нє зоз себе, але з Немца, чийо вихвалені пси вищагли грубши конец у борби з младым нєдороснутым вовком.

Потым Джим вохпал свою малу, брудну, од слизох влажну руку до кишенки и – з громади пилькох, жувачох, ширкох, кап-слох за пиштоль и других за ньго забраненых предметох – винял ценки штранџок и здзал го вовкови коло ший. Вец шеднул на пония и, ище віше покус плачуци, рушел дому водзаци вовка за собу. Кед преходзел коло Немца, доруцел му:

– За два центы бим го наштикал и на вас, бодай бисце здохли!

IV

Початком тей жими мали Джим ше похорел, мал горучку. Вовк жалошнє завивал у дворе кед хлапец даскелью днї не приходзел гу ньому, та го на концу, на Джимову молбу, пущели до хижі. Вельки дзиви пес, яки вовк справди бул, лежал при посцелі свайго приятеля и вірно го чувал.

Спачатку ше видзело же хлапчова хорота нє опасна, але му було горшее, горучка ше нагло звекшала, та шицки були у шоку кед мали Джим три днї пред Крачуном умар.

Ніхто за нім так нє жаловал як вовк. Велька шива жвир жалошнє завивала, кед на саму Віллю дзвонєли церковни дзвони док ховали хлапца на теметове Сент Бонифация. Вовк ше неодлучна вращал до двора у карчми, але кед го знова сцели привязац на ланц, прескочел ограду и сцекол.

Познейше тей истей жими приселеш ше стари трапер Рено зоз свою шумну дзивку Нинет до малей древеней хижки на побрежю рики. Вон нє знал ніч о Джимови Гоганови и о його вовкови, та ше барз нєсподзивал кед на обидвох боках рики, медзи Сент Бонифацийом и Порт Гарійом, нашол вовчи шліди.

З увагу, але подозриво, Рено слухал приповедки других траперох у тим краю о якимшик великим шивим вовку хтори ту жие,

та вноци приходзи до варошу, а найволі ще затримовац у лешику коло церкви на концу Сент Бонифация. И кед на Вілію вечар задзвоніли церковни дзвони, так исто як на Джимовим хованю, а з лешника одгукло самотне и жалосне вовково завиванє, Рено ше уверел же трапере маю право. Добре познал шицки вовчи завиваня – и воланє до помоци, и любовну писню, и осамену жалосць, и пакосць. Тераз то була осамена жалосцинка.

Трапер зишол гу рики та и вон почал завивац на істи спосіб. З нєдалекого леса вишол неясни цинь и прешол по ляду гу меслу дзе на зваленим древе шедзел чловек, нєми як пняк. Кед ше приблїжел, ясне було же то вовк. Пришол блїжей гу траперови, обишол го у величым луку, понюхал, а потым ше запатрел на ньго з очми як жирячки. Вец гнівацо змурчал и скапал у цмоти.

Так ше Рено уверел, а нєодлуга то обачели и велі жителє, же по уліцох варошу блука вовк „три раз векши од того цо бул привязани у Гогановей карчми”. Бали ше од нього шицки пси, а вон их клал у кождай нагоди. Приповедало ше, гоч ше то нїгда нє могло доказац, же заклал и даєдного пияніцу кед ше вноци нашол на драже.

Ниа, то бул Винипегски вовк хторого сом видзел гевтей жими у леше док сом путовал на гайзибану. Пожадал сом му помогнуц, з оглядом же му положенє у борби зоз псами було безнадійне, але сом ше познейше предумал. Нє видзел сом як ше заこんчала тата борба. Знам лем же вовка од теди вельо раз видзели, але даєдни од тих псох нїгда вецей.

Так Винипегски вовк водзел нєзвичайни живот, яки нє мал ані єден вовк. Могол шлєбодно жиц у леше и прерії, але вон волел живот у варошу, гоч ту ровно бул у опасносци. Кажды дзень ше мушел ратовац, а голем раз до тижня бул смертельно загрожены. Дакеди ше виратовал так же ше скрил под древени тротоар на драже. Мержел людзох и нєнавидзел пси, сам себе находзел єдзенє, розганял чупори псох, а кед нашол на осаменого пса, лєбо на два або три пси, заклал их. Пияніцах ступщи провадзел, а

керовал людзох з пушками, та упознал ступки и отрови. Не знам як их упознал, але сом сигурни же их познал, бо вельо раз прешол коло ступкох и отровох, а ані ше на юх не огляднул.

У Винипегу не була ані єдна улічка хтору вовк не познал. Не було ані єдного поліцая котри го не видзел кед вчас рано преходзел, швидко як цінь. Кажды пес ше стресол кед би у воздуху осетел же стари Гару ту дзешка блізко. Його живот бул лем борба, а цали швет му бул неприятель. Заш лем, у тым його тайнственным и застрашуючим живоце була єдна шветла точка: Гару нігда не повредзел ані єдно дзецко.

V

Нинет ше народзела у дзивини. Була осамени прерийски квиток як и ёй мац, Индіянка, а мала шыви очи як и ёй оцец, хто-ри походзел з Нормандії. Тераз мала шеснац роки и була перша красавица у своём kraю. Могла себе выбрац мужа медзи найбогатшими и найчеснейшими младими людзми, але женска природа непохопліва, та Нинет надумала же ю юхто не може ушесциц лем tot дурни Пол де Рош.

Пол бул красни легінъ, знал крашне танцовац и грац на гушлі, та го дзечнє волали на кожду святочносц. Медзитим, любел и попіц, а окрем того приповедало ше же ма и жену дзешка у Долней Канади. Прето було rozумліве же го Рено одлучно одбил кед пришол питац Нинетову руку. То не вельо помогло. Гоч іншак була барз послушна, Нинет ше не сцела одрекнущ од свойого вибраного легіння. Истого дня кед ёй оцец вигнал Поля зоз свойого обисца, вона му обецала же ше найдзе з юм у леше з другого боку рики. То ёй не було чежко, понеже драга до церкви напросто по ляду була кратша як около през мост.

Идуци на дагварени сход, Нинет гажела по глубоким шнігу през лешник и обачела же ю провадзи вельки шыви вовк. Видзело ше ёй же животиня миролюбива, та ше млада дзивка – а Нинет була,

поправдзе, ище дзивче – нє злєкла. Ал€ кед ше приблїжела гу меслу дзе ю Пол чекал, жвир ю обегла гнівацо мурчацы. Пол такой похопел же ше пред нїм находзи вельки вовк и, таки куриплах яки бул, швидко сцекол. Познейше гуторел же пошол по пушку. Вироятно забул дзе му пушка, бо ю гл€дал на першым древе на хторе налецел. За тот час Нинет одбегла назад по ляду повесц Половим приятелью же у якей опасносци ше вон находзи. Понеже храбри млади нє нашол пушку на древе, направел копию, так же притвердзел нож на конец одрезаного конара, та з тим моцно ранел вовка по глави. Дзива жвир ше страшне роздарла и поцагла назадок, ал€ було ясне же одлучела прычекац док чловек нє зидзе з древа. У тим сдигли людзе котри пришли помогнуц Полови, та вовк вименел одлуку и скапал.

Гушлярови було лёгчайше оправдац ше пред Нинет як гоч пред ким другим. Вона го и далей любела, а понеже ей оцец и далей указовал же ше нє склада з Полом, вони двойю ше порадзели же в€дно сцекню накадзи ше Пол враци зоз твердинї Александр, дзе мал одпутовац як поганяч псох по налогу Гадсонбей компаний.

Руководитель подружнїц тей компаний ше барз цешел зоз своїма запрагніма псами. Були то три вельки гаскії з длугоку шерсцу и розкошніма хвостамі, вельки и моцни як целята, а дзиви як гусаре. З тима псами Пол де Рош мал превезц даскельо важни пакети зоз Порт Гарію до Форт Александра.

Пол бул схопни поганяч псох, цо источасно значи же бул нємилосердни и окрутни. Вчас рано, понеже з дружтвом попил надосц вискию, Пол рушел долуводом коло рики. Плановал же ше о тидзень враци з двацец доларами у кишенки, та же украдн€ Нинет, понеже пред тим набави потребни количства поживи.

Санки лецели по залядзеней рики. Вельки пси швидко бежали, ал€ мерзено, а Пол пукал з длугоким батогом и кричал: „Але, але, марше!“¹⁴

З полну швидкосцу санки прел€цели коло Реноовей колїби. Пол бежал за нїма з батогом у руки и махнул Нинет хтора стала

¹⁴ „Гайде, гайде, бежце!“

на дзверох. Неодлуга санки з бесними псами и пияним поганячом нестали за круцину рики – и од теди ніхто веций не видзел гушляра Поля.

Истого вечара запрагни гаскій ше врацели ёден по ёден до Порт Гарыю. Були попирскани зоз змарзнуту креву и з веций ранами. Чудне було же иншак галави пси не сцели єсц.

Людзе такой пошли по шліду санкох и на лядзе нашли цали пакети цо их Пол вожел, а фалати санкох були разруцани веций милі далёко по ляду. Недалеко од пакетох найдзени часцы гушляровых шматох.

Було ясне же пси заклали и розтаргали поганяча.

Управитель подружніци бул барз нагнівани пре тоту подію, бо могол страциц пси. Ніяк не сцел вериц до того цо му явели, та ше сам рушел на драгу дознац цо ше справди случело. Гледал же би и Рено пошол з нім. Не прешли ані три милі кед Рено збачел шлід барз вельких лабох, котри зоз заходного побрежя водзел гу восточному побрежю. Провадзел тот шлід по восточным побрежю и обачел же животиня, чий то шлід бул, крачала кед и пси крачали, а бежала кед и пси бежали. Вец ше обрацел гу управитељови и гварел неправилно по англійски:

– Вельки вовк – бежал цали час за санками.

По шліду знова прешли на заходне побреже. Два милі над Кілдоманским лесом вовк престал бежац и прешол на шлід санкох, та их провадзел даскелью метери.

– Ту Пол цошка страцел. Вовк пришол и онюхал тоту ствар. Тераз знам же то пияни Пол хтори го бил по глави.

Єдну мілю познейше вовков шлід водзел за санками и запрагу. Але нестал шлід человека, хтори очиглядно скочел на санки и з батогом нагнал пси же би швидко сцекали. Ту Пол розрезал мехи, та прето пакети разруцани по лядзе. Зробел то же би олєгчал санки.

– Патъ як пси бежали кед их бил з батогом! Ния и Полов нож у шнігу. Віроятно го випущел кед ше пробовал одбраніц од вов-

ка. А ту цо? Вовчи шлід нестава, але шлід санкох ше предлужує. Вовк значи скочел на санки. Преплашени пси ше розбегли ище швидше, а на санкох за німа збува ше цопка страшне. Борба учас закончена. И вовк и чловек випадли зоз санкох. Вовчи шлід знова видно на восточним боку, та нестава у лєше. Санки лєца гу заходному побрежю, фарикую, та после даскельо метерох ше квача за якиш корень и ламу ше.

Зоз шлідох на шнігу Рено могол надалей прочитац же ше пси запутали у ременюх и борели ше медзи собу док ше не ошлебодзели. А потым ше розбегли по ляду назад, пренашли цело поганяча и разтаргали го.

Було то небарз добре за пси, але им не доказане забойство. Поля забил вовк. Кед звладал перше чувство страхоти, Рено олегчуюцо здихнул и гварел:

– То бул Винипегски вовк. Вон виратовал мою дзивочку од Поля. Вон віше бул добри гу дзецом.

VI

Полова шмерц була причина за велики лови хтори мали буц на сам Крачун, точно два роки после ховання малого Джима. Випатрало же за тоти лови позберани шпицки пси зоз цалей жеми. Були ту и три стрехави запрагни пси, бо управитель подружнїци Гадсонбей компанії бул уверени же без ніх не мож ніч покончиц. Тиж були и дански доги, пси гледаче, та цале войско обичних псох зоз фармох, та койяки мишани пси. Цале рано прешло у безуспішним гледаню по лесох восточно од Сент Бонифация. Потым сцигла телефонска вистка же хтошка нашол вовчи шлід недалеко од лесох на заходзе варошу. Лем годзину потым ловаре бежали по швижким шліду Винипегскаго вовка.

Бежали, ніа – чупор псох, чета на коньох, громада хлопох и хлагашох пешо. Гару ше не бал од псох, але знал же людзе з пушками опасни. Сцел сцекнуц до цміх лесох, але людзе на коньох були

швидши на отвореним просторе, та му пререзали драгу. Скруцел до узкей цесніни же би обкеровал кульки хтори му уж гвиждвали над главу. Прехпал ше попод коляци дрот и так сцекол од людзох на коньох, але пре кульки з пушкох мушел знова зайсц до доліни.

Тераз го сцигли пси. Од ніх ше ані кус не злекол. Напроців, ніч би інше не жадал як побиць ше з німа, та гоч би их було штетрацец або пейдзешат на єдного. Пси го обколели, але ше ані єден не усудзел присці бліжай гу ньому. Єден худи харт, рахуюци на свою швидкосць, нападнул го з боку, але вовк го хвацел и звалел. Людзе на коньох мушели пойсці наоколо, але лови тераз рушели гу варошу, та ше до акцій уключели и други людзе и пси.

Вовк рушел гу варошской клальні, месцу хторе добре по-знал. Ловаре престали штреляць, бо ше ту находзели будинки за биване. Але пси знова сцигли вовка и обколели го так на густо же ше чежко могол пребиць. Вовк ше огляднул, гледаюци место дзе би ше могол зачуваць од хрибта. Скочел до ярку под деревені мост и там ше зопар цалому чупору псох. Медзитим, людзе принесли железні штанглы и почали з німа валяць мост. Вовк похопел же му тот заклон вецеі не може помогнуць, та вискочел з ярку же би ше отворено спроцівел нападачом и же би свой живот цо драгше предал. Ту го людзе, перши раз по билим дню, могли добре видзиць. То бул вон, тайнствени коляч псох, чудни над'жемови глас з леса Сент Бонифация, вельки красни Винипегски вовк.

VII

Конечно, после трох роках борби, стал оч до оч пред шицкима, сам проців штетрацец псох, за хторима як стражаре стали людзе з пушками. И попри тим, Винипегски вовк бул таки исти без страху як и гевтого жимского дня кед сом го перши раз видзел. Точно так як и теды вищирел зуби, зогнул худи хрибет, а жовтожеленкави очи ше му швицели як жирички, з хторых вибивала незламна моц и дзивина.

Пси ше руцели на ньго, медзитим нє предводзели их вель-ки запрагни гаскій хтори го добре познали, але якиш булдог з Винипегу. Нараз, числени пси почали дупкац з ногами, престали брехац, чуц було лем глібоке мурчане. Потым шывкасто-червени писки швидко як бліскавка рушели напредок, а пси ше поцагли назад. Стари бесни збойнік знова стал сам як тварда стина на хто-рэй ше ламу шытки габи.

Три раз пси штурмовали на ньго и три раз ше поцаговали, зохабяюци найшмелших приятельох як жертви на боіску. Булдог погинул перши. Псом уж було досц борби, але вовк ані кус нє указовал же є вистати. Даскельо хвильки як кед би несцерпено чекал пси, а вец кроцел напредок, даваюци стрилцом длugo чекану нагоду. Три пушки запрацвали. Вовк спаднул и так закончел свою борбену животну драгу.

Хто би могол закукнуц вовкови до души? Сам выбрал свою судьбу, та волёл жиц зоз животом у хторим му кажди дзень, та аж и кажду годзину, грожела опасносц, як жиц шлебодно. Хто би могол ясно потолковац яка то сила управя зоз поступками животині? Чом ше наш вовк так твардо тримал места котре му задавало тельо безконечны трапези? То ніяк нє зробел прето же нє познал даяки други край. Коло варошу ше пресцерала безконечна ровніна, а поживи було вшадзи надосц. На своїх блуканьох прешол стотки милі. Чежко же го на живот при варошу гонела сама жажда за вимсценъом. Ані ёдна животиня пре того не жертвuje свой живот. То лем чловек ма таку прикмету. Животині гледаю лем мир.

Так його пребуване при варошу можеме розяшніц лем з ёдну вязу хтора го могла ту затримац, а то була найкрасаша и наймоцнейша вяза на швеце – любов.

Винипегскаго вовка вецей нет. Од теди прешло велью роки, але церковнік у церкви Сент Бонифация твердзи же на кажду Віллю, накадзи задзвоня дзвони, одгукує страшне и жалосне вовково завиване зоз теметова при лешнику, на хторим лёжи мали Джим, ёдине существо котре вовка научело цо то любов.

Ернест Томпсон СЕТОН (Канада, ЗАД)

ЛОБО – Краль Карампоа

Карампо то широка доліна на сиверу Нового Мексика, з богатими пасовисками, дзе числени стада пашу сочну траву, а швидки бистры потоки ше зліваю до рики Карампо, по хторей наволани и цали тот край. А краль над тим крайом, од хторога ше шицкі бали и тресли од страху, бул – стари шиви вовк.

Стари Лобо або Краль Карампоа, як го Мексиканцы волали, бул огромни вожд злогласного чупору шивих вовкох, хтори роками пустошели доліну Карампо. Пастире и ранчере го барз добре познали, бо дзе год ше вон зявел зоз своїм чупором, угняял страх до стадох, а власніком гнів и очай.

Лобо бул джин медзи вовками, лукави и винімно моцни. Його ноцне завиване ше ясно розликовало од других вовкох. Могол обични вовк завивац и пол ноци коло аклю зоз стадом, ніхто би го скоро ані не замерковал. А кед по доліни заричал стари краль, шицкі знали же ютре рано найду кирвави шлід нападу на даєдно стадо.

У Лобовим чупоре було лем даскельо вовки. Нігда сом не дознал чом, бо кед вовк вирошне и замоцнєє так як Лобо, звичайно ма вельо члени у чупоре. Можліве же вон так сцел, мац мали чупор, уж и пре свою жвирську норов. Познейше у своїм панованю мал лем пейц вовки хтори го вирно провадзели. Була то мала алє храбра чета. Кажды вовк бул на свой способ окремни, векши од звичайних. Єдино Лобов заменік бул векши од других у чупоре, лем не таки вельки и храбри як сам вожд. У чупоре ше видвойовала красна била вовчица, Мексиканцы ю волали Бланка, хтора вироятно була Лобова пара. Тиж бул и жовти вовк, познати по швидкосци, хтори знал здогоніц и швидку антилопу, а вец ше з ню госцели шицкі члени.

Пастире и каубоє барз добре познали тоти вовки. Вони би дзечнє дали и даскельо воли за Лобову главу и його дружину. Алє як кед би вовки мали даяку чаривну моц. Вони знали керовац кажду ступку¹⁵ и отрови, кажду гайку ловарох, просто им упрекосцели. И за пейц роки кирваво плацели стада Карампоа – кажди дзень голем по єдну краву. Значи же за тот час вовки поклали вецей як два тисячи найлєгши гарла.

За тих напашнікох нє вредзело твердзене же вовки віше гладни и же поєдза гоч цо. Правда же віше були добре викармени и од'жити, але були виберни у єдзеню. Нє сцели ані дорушиц загинуту або хору животиню, погубену поживу лєбо даяки одрутки. Виберали лєм млади буячки и яловки, швіжо забити, а стари крави и буяци, целята и гачата нє рушали. Нє любели ані бараніну, гоч знали нападнуц и поклац овци, у жажды за креву и забираньом. Так Бланка и жовти вовк єдней жимскей ноцы 1893. року поклали 250 овци, а ніч з того меса не поєдли.

Фармере каждого року на рижни способи пробовали витаманіц тих кревожадних збойнікох. За Лобову главу була розписана велька награда. Алє вон успішно керовал шицки отрови и ступки, а його вовки и далей були ту и правели силни чкоди. Лєм од єдного ше Лобо бал – од пушкох. Добре знал же кажде у тим краю ноши пушку, та нігда нє нападал человека, а його вовки сцекали кед з далека збачели людзох. Лобо вецей раз охранел вовки, бо им допуштовал же би єсли лєм тото цо сами забио, дзе нє напахал людску руку або отрову.

Єдного дня вовки обколели у доліни меншє стадо кравох. Лобо шедзел з боку на брешцку и злогласно завивал, док Бланка и други вовки пробовали одвоїц младу яловку од стада. Алє крави ше збили до кругу и обрацели оштри роги на нападачох же би защищели яловку. Лобо страцел сцерпене. Нараз скочел, зричал и силовнє ше розбегнул на стадо. Злєкнути животинї ше розбежа-

¹⁵ **ступка** = направа або способ за лапане дзивини – замка, ловка, лапачка, мачка, шилька, мрежа (галов), клітка, долік, трап

ли на шицки боки, а Лобо предлужел оганяц яловку хтору вовки выбрали. Учас ю сцигол, скочел на ню, хвацел зоз зубами за шию и силовнє звалёл на жем. Прибегли и други вовки и за даскельо секунди розтаргали безпомоцну жерту. Лобо ше врацел на своё место, як кед би гуторел: „Требало такой так зробиц, а не трациц час.”

Каубой на коню хтори нашол на туто сцену скричал и штрелёл з пушки до воздуху. Вовки посцекали, а каубой мал фляшу зоз стрихнином, та на трох местах посыпал отрову по розтарганим месу з яловки, знаюци же ше вовки враца по свой плен. Идуцого рана даремно гледал отравані вовки. Вони ше врацели и поєдли яловку, а отравані часцы витаргли и охабели.

З рока на рок ранчере ше віше баржей бали од тих вовкох, а награда за Лобову главу наросла на тисяч долари. Була то незвичайно висока награда за єдного вовка, даёдни людзе були уценені и за меншу суму. Прицагнути з таку цену, пришол зоз Тексасу ренджер по мену Тенери, з доберану опрему за лови на вовки – мал найлепши пушки, добри коні и чупор ловарских псах. У Тексасу потаманел зоз своїма псами велі вовки, та бул бизовни же и Лобова глава о даскельо дні будзе вишиц на його шедлу.

Єдного летнога рана додня ренджерова храбра екипа рушела на лови. Уж нєодлуга вельки пси з веселым бреханьем явели же нашли вовчи шлід. Коло два милі далей збачели группу шивих вовкох и погона почала, оштра и бесна. Пси мали задачу затримац вовки док нє сцигню ловаре з пушками. Легко могли так робиц на отворених теренох у Тексасу, ал€ каменісти край Карампоа им бул непознати. Лобо такой почувствовал опасносц и патрел обкеровац ловарох. Його вовки ше роздвоєли на вецеі боки, а за нїма ше разбегли и пси. Ал€ не шицки пси ше врацели. Вовки ше знова позберали и после краткей борби розтаргали або барз покалічели шицки пси. Того вечара Тенери видзел же ше лем шейсц пси очутели, а и од тих два були барз ранети. Тенери ище два раз пробовал дойсц до Лобового скалпа, ал€ без успіху. У остатніх

ловох конь ше му пошпоцел и зламал карк. Розчаровани и розєдзени, напущел лови и врацел ше до Тексасу. Охабел Лоба най и далей панує над доліну Карампо.

Идуцого року пришли двоме други ловаре, одлучни же влапя злогласнога вовка и освоя обещану награду. Єден думал же то посцігнє з якимашык новима отровами, хтори ше хаснус на іншаки способ як звичайно. А други, Канадян французкого походзеня, комбіновал отрови з даякима чаривносцями и врачанінами, бо твердзел же Лобо вампір, хторого не мож забіць на звичайни способ. Алё ніяки отрови ані врачки не начкодзели кральови вовкох. И далей приходзел и госцел ше як и скорей, та двоме ловаре о два-три тижні пошли на лови до другого краю.

Наяр 1893. року Джо Калоне пробовал надмудриц Лоба, алё даремно. Єдино здобул искусство же стари вовк ненавідзи своїх неприяцельох и подполно ше опера на свою моц и лукавство. Калонеова фарма була при єдней притоки рики Карампо, у красним пейзажу каньона. А медзі скалами каньона, на коло тисяч метери од хижі, Лобо и його пара мали свою пещеру, бивак у хторим ховали свойо потомство. Ту жили цале лето, клали Джоово крави, овци и пси, успішно керуючи шицкі ступки и отрови. Були сигурни у своїх склонішох. Джо даремно штудирал як ше их ментовац – викуриц их з ділом, або рознесьц з динамітом. Алё вони віше сцекли на час, живи и здрави, предлужуючи свой збойніцки живот. „Там, ніа, жили прешлого лета”, приповедал ми Джо, указуючи на пещеру у стінох. „А я ніч не мог зробиц. Попри Лоба бул сом як непевни.”

II

Шицкі тоти події, хтори сом чул од каубойох, випатрали ми цалком невіроятни до єшені 1893. року. Даскельо роки пред тим сом часто ходзел на лови на вовкі зоз псом Бінгом, алё познейше сом ше пошвецел писаню, цо ме цалком завязало за карсцель

и стол. Та кед ме приятель ранчер зоз Карампоа поволал помогнуц им у борби з вовками у їх kraю, пристал сом, бо сом и сам несцерпено жадал упознац старого Лоба. Перши даскельо дні сом на коню розпатрал край. Водзач ми ту и там указал даяки яловчи косцанік у гущави, та поціхи прекоментаровал: „Ниа, то Лобова робота.”

Неодлуга сом заключел же у тим каменістим kraю не мож оганяц вовки анї з псами анї на коньох, але же єдини средства проців нїх лєм отрови и железни ступки, те. железни мачки¹⁶. Понеже зме спочатку не мали одвигуюци ступки, почал сом з отровами.

Не мушим толковац голем сто способи на котри сом сцел надмудриц того чудака Лоба. Пробовал сом з мишаніну стріхнину, арсену, ціяніду, рижних квашнінох, але без успіху. Подкладал сом рижни файти меса за мамки, але кед сом ютре рано препатрел тоти места, видзел сом же шпіцок мой труд бул даремни. Стари краль бул лукавши одомнє. Шлідуюци приклад найлепше укаже яки бул схопни и оштрого розума.

По совиту єдного старого трапера, помишал сом фалат сира з покруткову масцу швижко закланей яловки, уварел то у полщорвей судзини и порезал зоз косцаним ножом, же би вовк не осетел пах металу. Кед ше маса охладзела, направел сом з ней груди и у кождай видлобал дзиру до хторей сом нахпал таблети стріхнину и ціяніду. Дзири сом заткал зоз сиром, же би ше не чул пах отрову. Шпіцко сом то робел у рукавицох, намочених до цеплей яловчей креви. Мерковал сом же бим анї не дихал на тоту масу. На концу сом шпіцко того замотал до кирвавей яловчей скори. Вец сом шеднул на коня и на штранджгу цагал за собу яловчу печинку и покрутки. Прешол сом коло дзешец мілій у луку и на кожду штварціну мілій положел мамок, меркуюци же бим их не дорушел з руками.

¹⁶ **железна мачка** = железна ступка, звичайно округла, зоз зубами; кед дзивина стане на ню, нагло ше завре з моцним фейдером („скочи”) и так ю влапи; непка ше ю не хаснue, бо ше животиня на тот способ барз покалічи

Лобо мал обичай присц до того краю початком кождого тижня, а по други днї вироятно блукал дагдзе на подручу Сиера Гранде. Бул пондзелок и того вечара пред лєганьом зачул сом глібоки глас його величества. Єден спомедзи хлапцох ше такої озвал: „Ту є, пришол!”

Идуцого рана додня рушел сом на коню, несцерпени опатриц цо сом посцигол. Неодлуга сом нашол вовчи шлід, з Лобом на чоле, чийо вельки лаби ше легко розликовали од других. Бо Лобо бул коло метер високи и 75 кили чежки, та зохабял глібоки шлід. Вовки ишли моїм шлідом. Лобо онюхал перши мамок и – вжал го.

Зрадовал сом ше, ище баржей кед сом видзел же нет ані другого, та ані трецого мамка. А при штвартому сом обачел же Лобо, заправо, не закушел ані до єдней груди хтори сом покладол, лем их руцел на громаду, як кед би ше видрижнял з моїх подняцох. После того вельки вовк охабел мой шлід, а чупор пошол за нім.

То лем єдна спомедзи веліх згодох, хтори ме уверели же з отровами не посцигнем ніч проців Лоба. Чекал сом наручени жлезни ступки, а Лобо предлужел зоз своїма злодійствами. Його вовки клали овци, гоч их ридко едли. Звичайно ше овци тримало у стадох од тисяч до три тисячи гарла, ачували их єден або вецей югаше. През ноц овци були у аклю, дзе на кождым боку дежурал по єден югас. Познате же ше овци знємиря и пре найменшу дробніцу и же шлепо иду за своїм предводніком. Югаше то знаю, та по стаду порозмесцаю даскельо козаки. И кед ше овци през ноц пре дацо позлекаю, збиваю ше коло своїх брадатих братнякох, та ше на тот способ тримаю вєдно. Алє то не вше так.

Єдней ноці у новембру двоме югаше чули же вовки нападли. Овци ше такої збегли коло козакох, хтори ше не боя так як овци. Алє стари Лобо добре знал, так як и югаше, же моц стада праве у козакох. Вон лєтко прескочел ограду, швидко пребегнул по збитих овцох, дошол до козакох и учас их подавел. Позлекани овци ше розбежали на шицки боки. Ище даскельо тижні потим

скоро кожди дзень сом стретал даедного преплашеного югаса хтори ше ми питал чи сом дагдзе не видзел страцену овцу з його стада. И віше сом одвітовал же сом видзел подаєдну, або вецей. Раз сом при Діамантским жридле нашол пейц-шнейсц заклани овци, а потім видзел мале стадо у доліни Малпаи. А єден каубой пред двома днями нашол штерацец швіжо заклани овци у подножю Монте Кедра.

Конечно ми сцигли железни ступки за вовки, та сом их з двома помоцніками цали тидзень рихтал. Мерковал сом на кажду дробніцу, не санующи роботу и час.

Други дзень як зме покладли ступки, обишол сом на коню шицки места и препатрел их. Нашол сом Лобов шлід у праху, хтори ішол од єдней ступки гу другей. И гоч ступки були добре скрити, вон кажду нашол и вигребал, а свої чети розказаў найчека. На хвильки ше лем оглянуў на ліво и на право, док не подкривал шицки ступки, та их так охабел напнуги.

Здумал сом нову техніку. Порозмесцял сом ступки у форми букви Н. На кождым боку дражки поставел сом вецей ступки, а наштред дражки єдну хтора заварла преход. Лобо и тото одгаднул. Прешол помедзі два шори ступки, а кед му требало одкриць ту ту у штредку, вон станул. Чом, як дознал же и ту ёст ступка – не знам. Напевно го чувал його ангел хранитель, бо ше не рушел ані на ліво ані на право, але назадок. Врацел ше по власним шліду, док не вишол вонка з опаснога шора зоз ступками. Тераз ше рушел задком гу ступком и зоз задніма ногами наруцал на ніх каменя и груди, та их так активовал и позаверал. И познейше так робел, без огляду як сом поставил ступки. Ніяк сом го не могол надмудриц.

Іще и нешка би Лобо робел подобни лукавства и злодійства, кед би го не знашол нещешліви случай и учишлел го гу тим геройом хторых не мож було надвладац док були сами, але их неосторожно видали їх приятелі хторим верели.

III

Раз або два раз обачел сом же у чупоре вовкох Карампоа не шицко у шоре. Шлід єдного меншого вовка ше розликовал од других и указовал же вон идзе опрез вожда. Не було ми то ясне, ал€ ми єден каубой потолковал: „Видзел сом их н€шкa. Тот несташни цо вибегу€ напредок то Бланка.” „Тераз знам”, гварел сом. „Бланка то його вовчица, бо кед би ше так справовал даеден вовк, Лобо би го такой забил.”

То ми дало идею за нови план. Заклал сом яловку и коло ней положел даскельо ступки, так же би их було видно. Одрезал сом яловки главу и руцел ю на бок, понеже вовки ан€ не обращаю увагу на ню, а коло ней накладол шейсць моцни жел€зни ступки и добре их скрил. Руки, чижми и алат сом при тим намасцел зоз швижу яловчу креву. Аж сом и жем около попирскал зоз креву, як кед би чурела з одрубаней глави. На концу сом по праху прецагнул геваль-тамаль скору з койота и з його лабу направел шлід коло ступкох. Яловчу главу сом поставил блїзко гу черяку, так же коло ней бул лем узки переход, до хторого сом положел два найлепши ступки и притвердзел их за роги.

Вовки маю обычай же кажду загинуту животиню хтору наїду перше препатра, аж и теди кед ю не сцу єсц. Наздавал сом ше же так будзе и тераз. Знал сом же Лобо одкриє ступки при месу, ал€ сом раховал же пойдзе и гу яловчей глави, хтора була як случайно руцена з боку.

Идуцого рана пришол сом з єдним каубойом препатриц ступки и – мали зме цо видзиц. Вшадзи було вовчи шлїди, а яловча глава не стала. Лобо одогнал вовки од меса, ал€ єден менши вовк, хтори сцел опатриц главу, влапел ше до ступки.

Рушели зме по його шлїду и после коло мili збачели вовчицу Бланку як вл€че яловчу главу. Бежала, ал€ чежко, бо глава мала вецей як 25 кили. Сцигли зме ю аж при цеснінох, бо ше роги яловки квачели за скали и гамовали ю.

Бланка була найкрасша вовчица яку сом по теди видзел. Мала красну, мегку, густу шерсць, скоро цалком билу.

Вона ше обрацела на нас як за борбу и гласно завила. Страшни вовчи крик розлял ше по каньону. А дзешка з далеска дошол до нас глібоки крик, одвіт старого Лоба. Бланки то бул остатній крик, бо шицьку силу мушела чуваць за свою одбрану.

Почала страшна, трагична борба, у хторей ми не було шицько єдно. Руцели зме ласа коло вовчицовой ший и зацагли их з коньми. Бланки вдерела крев на писки, очи ше вищирели, ноги ей одняло и вона спадла. Рушели зме долу, цагаючи за собу мертву вовчицу.

Було то перше смертельне вдерене хторе зме задали вовчому чупору Карампоа.

Кед зме ше врацели на ранч, чули зме як Лобо з часу на час завива. Блукал по долінох и гледал Бланку. Вон ю нігда не сцел напущиць, але ше уверел же ю не може виратоваць, окреме кед нас видзел з пушкami. Цали тот дзень чули зме то як жалошнє завива и вола ю. Гварел сом: „Тераз справди знам же Бланка була його пара.”

Пред вечаром ше нам видзело же Лобо приходзи віше бліжай гу нам, бо му глас бул віше яснейши, але и далей полни жалосци. Не бул то вецей тот моцни, строги глас владара, але розцагнute жалосне доволоване: „Бланка! Бланка!” А кед нашол место дзе зме влапели Бланку, напевно знал цо ше случело, бо вшадзи було вовчицовой креви, пущел крик од хторого ше шерцо паре. Нігда сом не чул вовка так завиваць. То потвердзели и други каубоє.

Потим ше Лобо рушел по нашим шліду и пришол аж по ранч. Чи думал же ту найдзе Бланку, чи ше сцел вимсциц – не знам. Але влапел єдного нашого нещеснога пса хтори вишол поза ограду и розтаргал го на дробни фалатки, и то на коло 50 метери од наших дзверох. По шицким, тей ноцы бул сам, бо сом ютре рано нашол лем його шлід. Відно було же бегал геваль-тамаль, цо не бул його обичай. Прето сом предлужел поставяць ступки вшадзи по пажицох. На тот завод Лобо ше влапел до єдней ступки, але бул таки моцни же ше витаргал з ней и руцел ю на бок.

Знал сом же Лобо будзе длугши час у нашим краю, покля не найдзе Бланку, та сом сцел вихасновац його возбудзене же не мерковал на себе. Погришел сом же зме забили Бланку, могла нам послужиц як мамок, та бизме влапели Лоба уж идуцей ноци.

Позберал сом шицки ступки хтори сом мал, набавел ище 130 моцни челічни ступки за вовки и покладол их по штири ведно на шицки дражки хтори водза до каньону. Кажду ступку сом привязал з ланцом за древену греду, хтора була закопана до жеми и закрита з подрезаним пасмом трави, як з поньву. Ніхто не мог обачиц же то зробела людска рука. Потым сом по шицким прещагнул мертву Бланку, а на концу одрезал єдну ей лабу и уциснул ей шлід коло каждай ступки. Робел сом осторожно, до познога вечара.

Видзело ше ми же сом през ноц чул Лобов глас. Рано сом ше рушел опатриц цо ше случело, але до вечара сом не сцигол обисц шицки ступки. За вечеру єден каубой гварел же у сиверним каньону бул якиш немир при стаду, та ше можебуц дацо влапело до ступки.

Аж идуцого дня пополадню сом сцигол на тото место. Кед сом пришол бліжей, збачел сом огромну шиву жвири хтора ше таргала у ступки. Стари Лобо, краль Карампоа, лежал предо мну, спутани у ланцах и сциснуты до страшных челічных зубох, желеznей мачки.

Сегинь, до остатней хвильки гледал свою любену пару, и кед нашол ей шлід, гоч мертвей, шлєпо го шлідзел и так ше влапел до ступки. Штири чежки ступки го твардо тримали, так же ше ніяк не могол витаргац. Коло нього було полно шліди кравох, хтори як кед би пришли видрижняц ше му же цо го знашло, але ище віше не шмели присц барз блізко гу ньому. Два дні и два ноци лежал ту, зарабровани и витрапени, безпомоцни ошлебодзиц ше. Кед ме збачел, станул, набурел ше и осатні раз по каньону як гирмене одгукнул його глібоки глас. Остатні раз волал вожд своїх борцох зоз чупору до помоци. Але ніхто му не одвитовал. Остал подполно

сам, у борби зоз животом. З остатню моцу ше сцел руциц на мнє. Шицко було даремне. Кажда з тих ступкох мала понад 150 кили, ёй челічни зуби тримали шицки штири вовково ноги, а шицко зацаговали чежки греди и ланци.

Вовк вищирял огромни зуби, били як єлефантова косц, жиртал з нїма и гризол ланци и окови. Приблїжел сом ше гу ньому и сцел го дорушиц з пушку, але вон ю хвацел зоз зубами за циву и охабел на ней шлїди хтори и нешка видно. З очох му вибивали желєни блїскавки од гнїву и мержнї, а з писками безуспішно пробовал дорвец мнє и мойого преплащеного коня. Але бул уж вистати, вигладнєти, ослабени и страцел надосц креви, та го нєодлуго звладало на жем.

Сцел сом ше обраховац зоз нїм и наплациц му за шицки створеня хтори позабивал, але ме обняла якаш милосердносц и санованє. „Вельки стари збойнїку”, гварел сом, „ти, хтори ши зробел на тисячи злодїйства, о даскелью минути будзеш лем громада здохлїни.” Розмахал сом з ласом и руцел му го понад главу. Але вовк ище нє бул цалком звладани. Хвацел зоз зубами ласо у лєту и окомгнуц го прегризол на два половки.

Могол сом похасновац и пушку, кед би затребало, але сом нє сцел дзиравиц кральовску бунду з кульками. Одбегнул сом на ранч и врацел ше з єдним помоцнїком и моцнейшим ласом. Доруцели зме вовкови древени колок, хтори вон влапел до пискох поза зуби и зацагли з моцним штрангом. Кед осетел же є повязани, вецей ше не однїмал. Нємо ше припатрал на нас, як кед би сцел повесц: „Конечно сце ме влапели, тераз робце зо мну цо сцеце.” И вецей анї нє попатрел на нас.

Повязали зме му ноги, але вон анї нє мурчал, анї нє стукал, та анї главу нє обрацел. Подзвигли зме го на мойого коня. Дихал

спокойно, як кед би заспал. Очі му знова були бистри, запатрелі до даліка, на широкі преділи свого кральовства, дзе тераз блукала його чета, без свого вожда. Так патрел покля зме не зашлі за скали у каньону.

Помали зме сідгли на ранч. Здзали зме му ланц коло шиї, з другим моцним ланцом завязали за слуп, а штранги зняли з нього. Тераз сом го могол з блізка ошацовац. Були фалшиви приповедки о нім як о чортови. Не мал вон ніяки златни пацерки на шиї, як приповедали, ані обращени криж на хрибце, ніяки знак хтори би указовал на його вязу зоз сотону. Лем на сцегну мал глібоку бразду, хтору му направел Тенеров найлепши пес, пред тим як го Лобо забил у каньону.

Положел сом пред нього меса и води, але вон ані не попатрел на то, лем мирно лежал, запатрени на своё прерії. Не порвал ані з єдну мускулу кед сом го дорушел. Слунко уж зашло, а вон ше іще віше припратрал на край хтори зохабел.

Обчековал сом же будзе волац своїх вовкох до помоци накадзи ше змеркнє, и бул сом на то порихтани. Але вон их уж раз волал и ніхто не пришол, та нікого вецей не сцел волац.

Кед лев страци моц, орел шлебоду, а голубища свого голуба, вони умераю. Як людзе гваря, прето же им шерцо пукнє. Та ані Лобо не могол поднесьц тоти три утрати. Шерцо му пукло. Кед швітало, мирно лежал, але дух го напущел. Стари краль вовкох умар.

Знял сом ланц з нього, а єден каубой ми помогнул, та зме го однєсли на место дзе лежала Бланка. Кед зме го положели гу ней, каубой гварел: „Ния, тераз сце ознова ведно. Обидвойо, котрих лем шмерц роздвоела.”

Чарлс ДИКЕНС (Англия)

КРАЧУН

Була Вілія, дзень пред Крачуном. Ебенезер Скругт бул у своім уряду банки „Скруг и Марли”. Його помоцнік, худобни Боб, занешено робел. Нараз, вошол нука Скругов млади братов син.

– Здраво, бачи. Щешліви Крачун!¹⁷ – поздравкал хлапец радосно. – Придзеце до нас на вечар, на вечеру? Крачун.

– Ух, Крачун! – презубротал Скругт. – Та яки Крачун!

Скруг нє любел Крачун, та одбил хлапцову поволанку.

Хлапец вишол вонка. Кус потим до уяду вошли двоме хлапци, питаюци прилог за худобних.

– Та чи нет гарешт за тих людзох? – И нє дал анї пени. Веџ, кед бул час заврец банку, Боб питал шлебодни дзень за Крачун.

– У шоре! – гварел банкар. – Ал€ тот дзень ци нє будзе плацени. И будз ту ютредзень вчас рано!

Того вечара Скруг шедзел сам у своім доме, опрез каміна з огњем. Кед нараз, опрез нього ше створел дух.

– Хто ти? – опитал ше нагнівано.

– У живоце, я бул Якоб Марли, твой партнер. Мамtotи ланци на себе и нїгда нє мам мира, бо сом, док сом жил, думал лем на пенёжи. Ал€, сцем ци помогнуц. Маш нагоду сцекнуц од судьби яка мн€ знашла. Нешка вечар приду гу тебе три духи.

И дух Марли нєстал. Скруг лєгнул до посцелі и заспал. Вноци ше пребудзел. Подоба нєпознатого старого человека зявела ше му при посцелі.

– Я Дух Крачуна Прешлосци. Твоей прешлосци! – гварел tot дух. И приказал му сцени Крачуна зоз прешлосци. У єдней сцени Скруг видзел себе як малого хлапца у школі. Читал кніжку, док шицки други хлапци пошли дому на Крачун. У другой

¹⁷ по английски, на Крачун ше здравка *Merry Christmas!*

цо у прекладзе значи „Весели Крачун!”

сцени Скруг видзел себе як младого чловека. Бешедовал зоз дзивку з хтору ше не сцел оженіць бо була худобна. Бул жалосни, віше жалоснейши.

– Престань! Не указуй ми вецей! – скричал Скруг у сну. Дух го врацел дому и вон далей спал. Позно внощи знова ше пребудзел.

– Я Дух Крачуна Терашніосци. Патъ на мн€! – гуторел други дух и шмеял ше. Дух бул вельки чловек з браду, облечени у желеним. Вжал Скруга и пренесол го до обисца помоцніка Боба и його фамелиї. У хижі було жимно, а Боб и його чледз шедзели за столом при скромним пудингу.

– Яки добри пудинг! Ішешліви Крачун шицким! – кричал Боб.

Скруг бул жалосни, бо видзел яки Боб худобни. Його найменши хлапец Тим бул слаби и хори. Дух вжал Скруга и однесол го до найхудобнейших часцох Лондону. Двойо худобни дзеци були на драже.

– Не можеме дацо зробиць за тоти дзеци? – питал ше Скруг. Дух му одвітовал так як цо и вон гуторел пред тим:

– Чи нѣт гарешти за нїх? – Дух ше шмеял и нѣстал.

Вец, зявел ше треци дух. Бул облечени у чарним и патрел...

– Ти Дух Крачуна Будучносци? – питал ше му Скруг нервозно.

Дух не одвітовал, ал€ му указал даєдни сцени з будучносци. У єднай людзе бешедовали о Скруговей шмерцы, ал€ нїхто не бул жалосни. Потым го дух однесол до Бобовага обисца. Шицки у його фамелиї були барз жалосни, бо умар мали хлапец Тим.

Идуцого рана Скруг отворел облак и питал ше:

– Цо нѣшка, яки дзень?

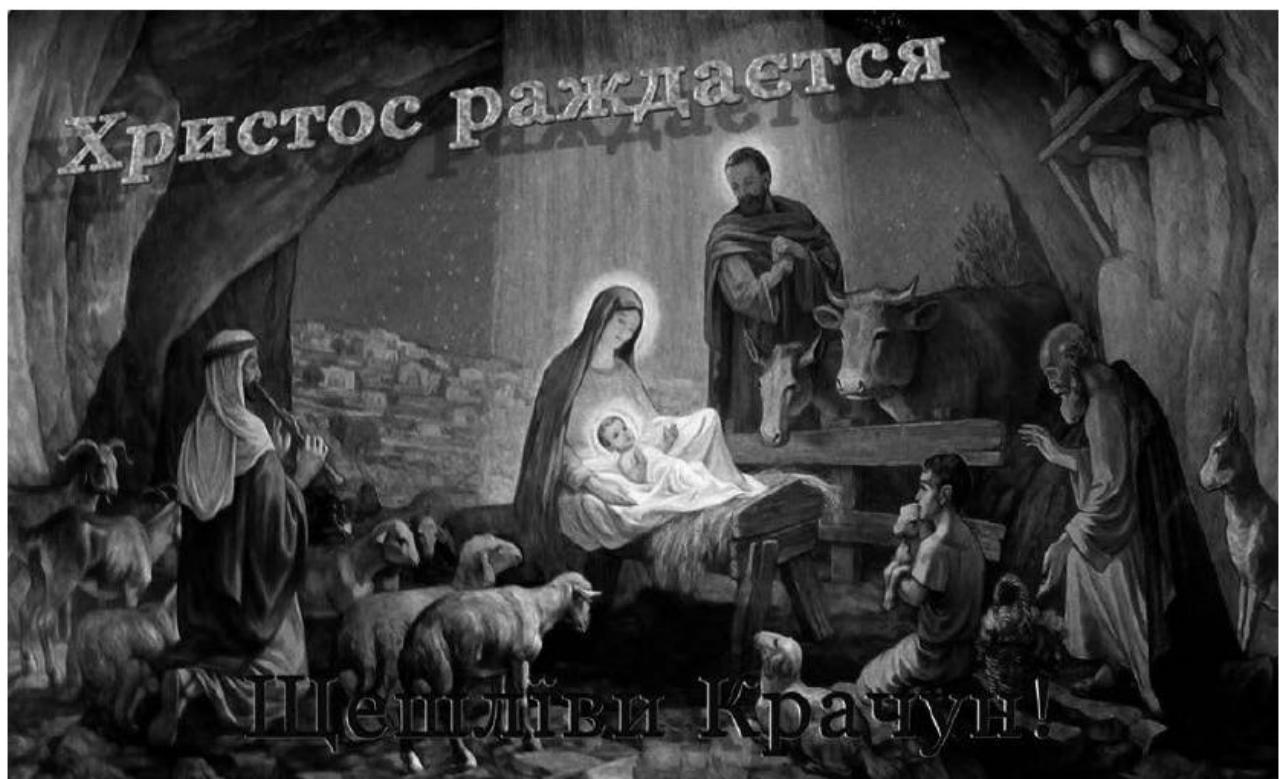
– Чом ше питаце, пан€? Крачун нѣшка! – одвітовал му мали хлапец на драже.

Скруг бул радосни. Дал хлапцови пенёжи, тельо же би купел вельку пульку за Бобову фамелию. Потым вишол на драгу.

– Щешліви Крачун! Щешліви Крачун! – винчовал кождому зоз ким ше стретнул. Наишол чловек хтори питал помоц за худобних. Дал богати прилог. Потым пошол до обисца младого братовога сина. Препровадзел там найкрасши Крачун у живоце. Слідующого рана пошол вчас до свайго уряду. Чекал помоцніка Боба.

- Пожніш! – гварел му з оштрым тоном.
- Гей, жаль ми... – правдал ше сегинь Боб.
- Кед так, боім ше же ци мушим звекшац плацу! Щешліви ци Крачун, Бобе!

Од того дня, Скруг постал найщешлівши чловек на швеце. Даровал худобных. Помагал фамелию свайго помоцніка Боба. И людзе о нім гуторели: „Вон зна як ше слави Крачун.”

Група авторох (ЗАД)

ПРИПОВЕДКИ ЗА ШЕРЦО

ДАРУНОК

Дакеди ше можеме велью научиць од своїх дзецох.

Єден приятель ми приповедал же гандровал свою 4-рочну дзивочку прето же поштригала златни папер за паковане. Дзивочка до того паперу запакovalа єдну шкатулку и так направела дарунок хтори ше кладзе под ядловец за Крачун. Иншаки дарунок не могла, анё не знала порихтац.

Ютредзень, на Віллю, дзивочка дала тот дарунок свойому оцови. „То за тебе, тату”, гварела. Оцец бул збунёти, але ше іще баржей несподзивал кед отворел шкатулку и видзел же ё – празна. Знова ей оштро наказовал: „Кед дакому даваш дарунок, озда мушки дацо буц у нім!”

Дзивочка стала уплакана пред нім. „О, тату, шкатулка не празна. Я положела до нея полно поцилунки! То шицко за тебе, тату!” Оцец остал без словох. Облапел свою дзивочку и модлел ю най му пребачи.

Мой приятель ми ішце гварел же роками потым чувал туту златну шкатулку при своій посцелі. Кеды год му було пре дацо чежко, отворел шкатулку и брал зоз нея даеден поцилунок свой дзивочки. И здогадовал ше на ей любов хтору вона ту запакovala.

ЯБЛУКА

Група фаховцох за компьютеры путовала з Мілвокию до Чикагу (коло озера Мічиген, у Америки) на даяке совитоване. Шицки були оженёти и кажди гуторел свой жени же ше враци дому до вечери.

Алє, сход ше одцагнул, та фаховци понагляли на станіцу же би сцигли на гайзибан, хтори уж пискал. Як бежали по перону, єден з нїх звалел столік на хторим якиш хлапец предавал яблука. Други фаховци у остатней хвильки вошли до гайзибану, а тот єден остал з хлапцом позберац розсипани яблука. Лем скричал колегови у вагону най пове його жени же сцигнє дому годзину познёйше, на идуцім гайзибану.

Аж кед зберали яблука, чловек видзел же хлапец – шлеши.

Даскелью яблука ше потлукли, даєдни и зджамели, та фаховец винял бутелар и дал хлапцови 20 долари. „То за яблука хтори препадли. Не сцем же биш бул очкодовани. Бог най це чува!” Кед чловек одходзел, шлеши хлапец ше за нім озвал: „Ти Исус?”

РУКА У ЦМОТИ

Приповедали ми родичи же кед сом бул мали, дас дварочни, бивали зме у малей хижи, та зме шпицки тройо спали у єдней простири. Оцец и мац спали на єдней посцелі, а я при нїх на другей. Гваря же сом ше будзел вноци и глєдал оцову руку у цмоти. Шептал сом: „Влап ме за руку, тату!” И кед сом почувствовал свою руку у оцовей, змирел сом ше и нєодлуга твардо заспал.

Видзице, я лем сцел знац же оцец ту. Так сом глєдал його руку, покля нє умар. Хибела ми його рука, же би ме тримал и водзел. Сцел сом буц сигурни же є ту, при мнє.

А вец, и я постал оцец. Сцел сом буц віше ту за мойо дзеци, нє лем на кресценим писме, алє и познёйше у їх живоце.

Оцец забера важне место у дзецинским шерцу, хторе нїхто нє може заменіц. Прето шпицким хтори благословени же су оцове, поручуєм: „Будзце віше ту за тих у вашим живоце хтори вас волаю ТАТУ!”

ДНЬОВНІК

Єден хлапець длugo модлел свойого барз завжатого оца же би пошол з нім лапаць риби. На конці оцець вжал шлебодни дзень и пошли до природы, на озеро. Цали дзень лапали риби, вожели ше на чамцу, ходзели по лесье. Приповедали о живоце, природы, о вири и молитви.

Оцець жертвовал tot дзень буц зоз сином, але цали час думал на свою роботу, обовязки, телефони, схадзки... У своім дньовніку записал: „Бул зоз сином риби лапац. Іще єден страцени дзень!”

А син до свога дньовніку записал: „Препровадзел дзень з оцом. Найкрасши дзень у моім живоце!”

СОВИТ

Млади директор єдней велькей компанії у Америки наказал своєй секретарки же би го ніхто не знемирювал, понеже ма барз важну схадзку. У тим пришол його помоцнік і сцел бешедовац з директором. Гварел же му треба совит о важней ствари. Секретарка му любезно потолковала же директор тераз завжати и не може го прият.

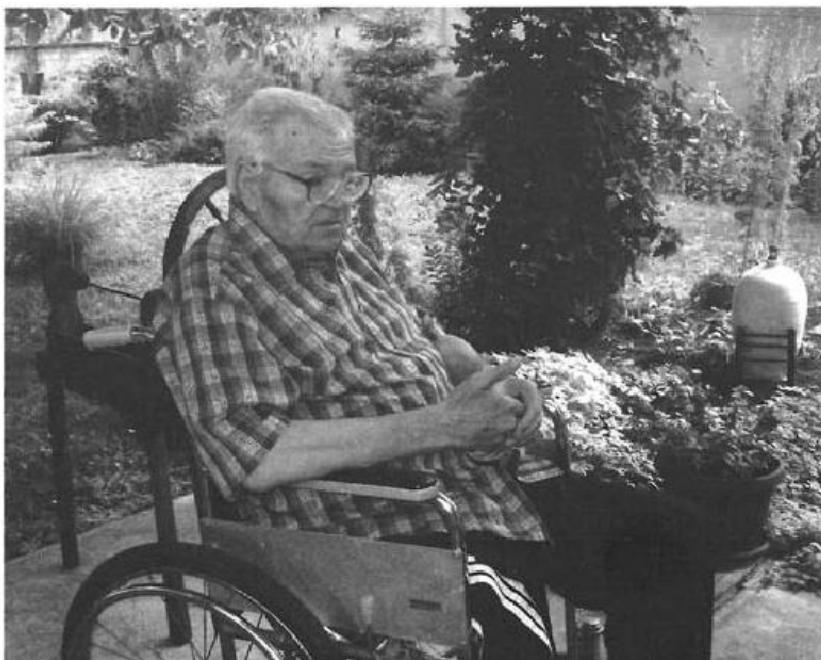
Помоцнік ше нагнівал. Нагло отворел дзвери и – видзел директора як клечи и модлі ше. Поцихи завар дзвери.

- Вон віше так роби? – питал ше секретарки.
- Гей, кажде рано.
- Вецка добре же сом праве гу ньому пришол по совит! – гварел помоцнік и мирно вишол вонка.

НІЧ НЕ СЛУЧАЙНО

*Почувствовал сом як ме Божа рука водзи
и дзвига кед сом бул на дну*

Єден спомедзи нас – Юлиян Пап з Нового Саду а родом з Руского Керестура – познати нам як дакедишині дружтвени и просвітни роботнік, польопривредни фаховец и новинар-редактор, нешка пензіонер. Його писане слово стретаме у „Заградки”, „Шветлосци”, Календаре, дакеди и у наших „Дзвенох”. У немирних часох дзеведзешатих роках преподавал англійски язык у Керестуре – у школи, оводи, младим и старшим школьнарам у валале, дзе вироятно остане запаметани як „ингліш тичер”.

Перши нашењка. Вчасне дзецинство препровадзел у валале з дідом и з бабу, док родичи були на салашу. Ище віше чувствує, гвари, зранцована руку дідову хтори го як малого хлапца водзел до церкви. А од баби научел длугоки проповедки зоз Старого завіту, числени молитви и способи християнскога справованя.

То були перши нашенька вири усадзени до дзецинскай души, хторы анё познейши часи не могли висцерац.

Теды дзеци масовно ходзели до церкви, окреме до Дзецинскай служби. Велі хлапцы любели дзвоніц (теды ше дзвонело зоз штрангами на коврушу), були швичкаре, а найвекша прывилегия и чесць була виношиц аналогий – столік з ручніком на котрим паноцец чыта євангелию...

Подія з Текийох. Було то вліце, 5.августа 1962. року, кед 19-рочни легінь бул з мацеру на паломніцтве у Текийох. Служба була на отвореним, народа велью коло церкви. Наказовал ёден паноцец по горватски, а млади чловек шедзел з боку на грунчку под древом и слухал прейг' розгласу. Паноцец надихнуто бешедовал о Божым присутстве вшадзи коло нас, у природы и космосу, о науки котра ище віше не ма одвити на велі питаня, не одкрила тайни жывота, але же ест Бог котри зоз шицким управя, та и з нашым животом.

Кед ше врацели дому, на салащ, син ше завар до хижи и у єдним диху, з подлим тинтовим пенкалом, на папер яки мал при руки, репродуковал цалу паноцтову казань з Текийох, скоро од слова до слова, полни пейц густо писані боки. Кед закончел, пречитал то своїй мацери, хтора му змирено але з глібоким поцешен'ем гварела: „Сину, достал ши ласку Божу!”

Паноцец котри наказовал бул о. Живко Кустич зоз Загребу, дługорочны главны редактор „Гласа концила”, новинах котри приходзели и до нас.

И ту би могол буц конец приповедки.

Природа бешедує о Богу. Трицец роки после тей події, новосадски парох о. Роман Миз дал му кніжку того истога паноца Живка Кустича же би ю преложел. Була то кніжка „Природа бешедує о Богу” котра вишла 1994. року у едиції „Мемориал 250”. Преложел ю Юлиян Пап.

Можебуц то случайносц. А можебуц и нітка з казаню у Текийох...

През практични приклади кніжка бешедус о тайнох природи и живота, же ніч на тим швеце не настало случайно и наводзи нас на раздумоване о Створительови: „Там дзе става наш разум почина єден Розум, велью векши од нашого, котрого ми воламе єдноставно – Бог”.

Не было ліка. Початком 2000-их роках наш професор іще віше пилно робел у Керестуре. Бул подпілно виполнети з роботу, понеже у валале пановал цали рух учения англійського язика, та анії не обачувал як час преходзи. А веџ ше случело цошка цо му цалком пременєло живот. Страцел ногу! И то на два раз.

Шицко почало з малу рану хтора настала сама од себе, ширела ше, не заастала, а силно болела. Ушлідзели даскелью операції. Лікарэ на ваккуларней гірургії у Новім Садзе ше справди трудзели же би му виратовали ногу – окреме млади дохтор Пастернак, примаріюс Пфау и професор Аврамов. Але, ліка не було.

Перша ампутація була попод колено, друга о рок по горе. Келій болі, страхи и церпеня!

Драма ше и далей предлужела. Велька рана после другей ампутації ніяк не заастала, анії после шейсці мешацох. Лежал у вельких больох. Лікарэ предписовали таки и іншаки терапії, медыцински шестри го превивали. Ніч не помагало, голем ше так видзело.

– Ніч! – гуторел сам о себе. Помирел ше же то конец. Най будзе кед так муши буц. Вецей не думал на себе але на тото цо п о с л е нього. Почал списовац остатні жаданя, тестамент... Сам ше „одписал”. Приял то змирено, свидомо, аж з олєгчаньем.

o. Семан: „*Оліво вам поможе!*” Порихтани на розлуку, Юлиян пристал же би го кум Мирон Малацко одвезол до Водици. У больох, зоз слизами, вошол на карагульох до церквочки, прэжегнал ше як могол, прэгварел два-три слова молитви; закукнул потым до студзенки на дворе дзе ше Мац Божа указала.

После того, кума Марча и учителька Любка принесли му води з Водици. Приял ю як святыню.

А веџ – сцел прияц оліво. У жалю на посцелі дочекал пано-ца Любомира Василия Семана котрого поволали. Розположени за духовну бешеду, после длугшай розгварки, о. Василий му гварел:

– То вам за визздравене. Оліво вам за живот, не за конец живота. Увидзице же вам то поможе!

И, патъ! О даскельо днї постало му лепше. Рана ше почала заастац, болї престали, як кед би их нігда анї не було.

Цо помогло? Водица, вода з ней, чи оліво? Чи лікарски терапії, або медынска шестра Славка котра пробовала „ище еден способ” превиваня?

Можебуц молитви и жаданя ближніх за визздравене. Або шицко ведно.

Божа воля. – Випатра же Бог ма зо мну ище даяки планы! – гуторел „одписани” после шицького.

И справди, одкеди ше вилічел, як гвари, роби цо може. Пачал писац приповедки и писньочки за дзеци, понеже з нїма велї роки робел. Дал ше до преучованя нашей далекей прешлосци. Преклада литературни твори з англійскаго языка, окреме духовну поэзию. Написал монодраму хтора и наградзена. Рихта збирку гуморескох з валалскаго живота. Праве влоні обявени му пріручнік по руски за учене англійскаго языка...

Але после шицького оставаю даедни питаня без одвиту: Чом мушели пойсц з того швета праве два особи хтори му помогали – кум Мирон цо бул з нїм у Водици, як и о. Василий котри му швецел оліво и дал виру за живот? Чом праве вон, Юлиян, мушел церпиц телї болї и на концу страциц ногу? Вообще, прецо нещесца, страданя, утрати?

Едине толковане нам же то шицко Воля Божа.

У Юлияновым родительским доме децениями на муре вишел старински образ Святей Троицы на хторим з велькима буквами писало: „Не моя але Твоя нехай буде Воля!” (Лк 22, 42) Яки чудни и далекосяжни драги Господні!

Призначала: Мария Афич

З М И С Т
и виданя у хторих обявени прилоги з тей кніжки

<i>МЕСТО УВОДУ</i>	4
<i>ИСТОРИЙНИ ПОДІЇ</i>	5
Ана Русинка (Календар 2006).....	5
Роксолана – Русинка турска царица (Календар 2007; РС, 23. и 30. 3.2012).....	10
Шветла и цінї на Київській Русі (Календар 2011).....	17
Шлідом розпаду Київській Русі (Календар 2013)	27
Церкви у Львове (Шветлосць, 4/2009).....	34
Львовски нещесни любови (Шветлосць, 1/2014)	40
<i>УПЕЧАТКИ З АНГЛІЇ</i>	46
На кральовским острове (Шветлосць, 2/2013	46
У Шекспировим варошу (Шветлосць, 1/2013).....	56
У Музею Мадам Тисо (Шветлосць, 3/2013).....	61
Бомби у Ковентрию (Шветлосць, 4/2013)	68
Велька повеля шлєбодох (Шветлосць, 2/2015)	74
<i>ЗАПИСИ З БРИСЕЛУ</i>	80
Найвекши атом на швеце (РС, 2.11.2012).....	80
Мали герой Манекен Пис (РС, 9.11.2012)	83
<i>ПАМЯТКИ</i>	86
Оченаш діда Петра (Календар 2007).....	86
Чи то бул сон? (Шветлосць, 4/2008).....	90
Живот опрез часу (Шветлосць, 3/2012)	92
Єдини руски баснописатель (Шветлосць, 3/2007).....	101

Хронічар, слиker, писдатель... (Шветлосць, 3/2010).....	108
З цеплім, цихим словом (Шветлосць, 1/2015; Дзвони, май-юний 2015).....	120
Васильово приходи и одходи (Календар 2015; Дзвони, мар. 2015)	126
 <i>ЗОЗ ШВЕТОВЕЙ ЛІТЕРАТУРИ</i>	132
Стара палма (Шветлосць, 4/2009; Дзвони, дец. 2009).....	132
Анабел Ли (Шветлосць, 1/2011)	137
Писня младосці (Шветлосць, 2/2007).....	139
Винипегски вовк (Шветлосць, 3/2013)	141
Лобо – Краль Карампоа (Шветлосць, 3/2015).....	156
Крачун (Шветлосць, 4/2011)	168
Приповедки за шерцо (Дзвони, дец. 2013; ян. 2014)	171
 <i>ДОДАТОК</i>	174
Ніч не случайно (Дзвони, май-юний 2009)	174
 179	

**ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ**

Нови Сад

(1970-2015)

Видавање књижки

Юлијан Пап, Стрећнуда з прећлосци

помогли

љубитеље рускей књижки

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.161.2(497.11)-92

ПАП, Јулијан, 1943-

Стрећнуда з прећлосци / Юлијан Пап. - Нови Сад : Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2015 (Будисава : КриМел).
- 180 стр. : илустр. ; 23 см. - (Едиција Одњате од забуца ; 19)

Тираж 200.

ISBN 978-86-85619-41-0

COBISS.SR-ID 301293319

КриМел, Будисава

Юлијан Пап, Стрећнуда з прећлосци

Дружтво за руски јазик, литературу и културу, Нови Сад

Едиција: *Одњате од забуца* 19, Тираж: 200, Објаг: 11.25 друкарски табаки

Друкарња: КриМел, Будисава, Нови Сад, 2015

064 19 75 281 *papugai@mts.rs* 021 453 365 * 021 727 342

Руснаци на интернету
rusyn on the internet

ЮЛИЯН ПАП родом з Руского Керестура (1943), дружтвени и просвітни роботнік, публициста, нешкя пенzioner, живе у Новим Садзе. Робел як новинар-редактор у “Руским слове”, часопису “Добро ютро”, як фаховец за польопривреду и аграрну политику у Вивершней ради Войводини, ПК ССРН Войводини и СК ССРН Югославії, преподавал англійски язык у школи, оводи и старшим, найвецей у Керестуре.

Предходних роках преложел школску лектиру Кніжка о джунгли Рад'ярда Киплинга (1980), даєдни учебніки, кніжку з науки за младих Природа бешедує о Богу о. Живка Кустича (1994), написал руски приручнік за учене англійского язика *Good morning / Добре рано* (2008), участвовал у виробку даєдних словнікох, обявел два збирки гуморескох з валалского живота Бачи Дюра з Керестура (2010 и 2013), кніжочку духовних писньох Хвалім Це, Господи – пре клад з англійского (2012), приповедки и писньочки за дзеци Чом ше качка з воду мачка (2013), та числени прилоги з рижних обласцох у велих виданьох и радио-емисийох РТВ Войводини.

Длугши час преклада з англійского тексти духовного змиству за часопис “Дзвони”. Даєдни гумористични прилоги обявени му на Закарпат’ю и у Восточнай Словачкай.

Достал Новинарску награду Войводини “Светозар Маркович” за репортажу 1971. року, Награду часопису “Шветлосц” – “Микола М. Коциш” за серию прилогох драгописного и историйно-есейстичного характеру, як и за преклади литератури з англійского язика обявених у часопису 2012-2013. року, та веций други дружтвени припознаня за вкупну роботу.

ISBN 978-86-85619-41-0

Руснаци на интернету
rusyn on the internet